

Літературно-науковий і су-
спільно-політичний місячник

ЗАМОСТІЙНА ДУМКА

ЗМІСТ:

М. Чирський : Прелюдія ранкова	417
М. Асканич : * * *	417
Орлик : Із записок тюремника	418
Зореслав : * * *	424
Л. Мосендз : Засів	425
О. Печеніг : Похмуре тло, * * *	441
Ліда Мак : * * *	441
Л. Мосендз : Леонардо да Вінчі	442
Ю. Ї.) : Д'єп	442
Улас Самчук : Кулак	443
М. Н. : Княжа антика	459
Є. Онацький : Кардуччи, як попередник фашизму	464
Читач : Літературні нариси	472
Др. П. Маценко : Українська національна оркестра	487
М. Ч. : Закарпаття в очах мандрівника	494
В. Матвійців : До справи вбивства полк. Балбачана	506
Літературний блок-нот	508
Хроніка	510

Позір! (Важне для ПІСЛЯПЛАТНИКІВ!) **Позір!**

Ваша залежність за ПЕРЕДплату на :

Самостійну Думку

до 31 XII 1935 виносить леїв=====

Просимо негайно вирівняти залежність і вислати біжучу ПЕРЕДПЛАТУ.

Книжка 7—8 „С. Д.” спізнилася в друку з причин зовсім незалежних від редакції, тільки з ВИНИ ЗАКАМ'ЯНІЛИХ ПІСЛЯПЛАТНИКІВ!

Не бажаємо післяплатників, бо вони нищать видавництво.

Чергова книжка (9—10) вийде при кінці листопада.
ВИДАВНИЦТВО „САМОСТІЙНА ДУМКА”.

Тільки так вносити передплату на „Самостійну Думку”:

I у краю : пересилати поштовим переказом, або зложувати просто в адміністрації, яка урядує щодня від 9—13 і 15—18 год.

II з-за кордону : 1.) пересилати грошовим листом, чи банківим чеком у оригінальній валюті ; або
2.) найліпше зложувати в наших представників (гл. оголошення на IV ст. окладинки) ; або
3.) (в крайнім випадку !) вислати — коли інакше неможливо — міжнароднім грошовим переказом, але так, щоб передплата в румунській валюті виносилася 275 леїв річно для Європи, а 300 леїв для Америки й інших країв.

Адміністрація.

М. Чирський

Прелюдія ранкова

З підрізаного карку ночі
Вибіг струмок світанку...
Полум'яний келих підносить
Час недрімливий ранку.
Розтулюються дня уста —
Соняшну радість випить.
І нам уже час устать,
Пітьму зловорожу викпить.
Коні вітру баскії
Протупцювали зі Сходу.
Ген золотий Київ —
Воскресший з Голготи сходить!
Розняли обійми брами:
— „Прийдіте до мене діти!”
От і Тома до рани
Руку простяг. Глядіте!
Хай сяють слова пророчі
У темряві без перестанку!
З підрізаного карку ночі
Вибіг струмок світанку...

М. Асканич

* * *

Ти далеко, моя незнана,
І Твої гостро-сірі очі.
Я про Тебе думаю зрана
Я про тебе думаю зночі.
Ти нестримним кроком ідеш.
Ти усміхнена і у зброї.
І не спинишся в бурі теж,
А дійдеш до мети ясної.
За Тобою несу я келих,
Тобі вірний я до нестями.
Перед мною валяться скелі,
А за мною крешеться камінь.
І не скоро кінець ще мукам.
Але втіха буде подвійна:
Це схопити Тебе за руку
І умерти цілком спокійним.

Із записок тюремника

...Коли їх брали — осінню, кривавилось золоте листовиння лісів.

Оце в своїй камері-клітці сиджу вже одинадцятий день. І пишу.

Часом хапає люті. Хто має право сковувати мою волю? Хто сміє робить мене рабом?!... Кулак!

Моя клітка — чотири кроки вздовж, два вширш. Біля дубових дверей із віконцем — холодна піч. Лукувате склепіння; на подвір'я маленьке вікно, з широченними ґратами. Від облупаних мурів чути цвіллю, — віє холодом. Над нами від ранку хтось ходить. Чути кроки різко, глухо, важко...

Воля!

Золота воля!

Яку пекучу тугу чую за Тобою!

Нас всі забули. Брати, друзі, знакомі.

Дощ. Розревілися хмари.

Похмуре небо, похмуре життя.

Та десь за мряками і хмарами густими сяє сонце!

І в нас в глибині, побіч мряк, будня світить сонце, му-
чать візії великої країни, вільного життя... Сонце.

Ніякі хмари не замрячують його! Невідомий!

Як важко носити в собі світло і не світити!

На білих полях блукає туга.

...Запеклий чорнозем Тебе зродив, у нім знайдеш спокій... Там гомін волі роздере пекучу тьму, у порох безплідний розпадуться всі тюрми... вільне, вільне сонце...

А тут — холодні роси з'їдять тугу очей, невідома гли-
бінь пожре великі думи — і не стане вас...

Буде золото Волі! Легенда...

Віджили марева віковичних страхіть! Бурами летіли з
немічних овидів і пустою засвітив степ. Голий, самотній,
заклятий.

А люди ридали...

Навіщо сліз? Та ж усі сльози людства, не стоплять ві-
ковичних кайдан, не здержуть буревіїв, не блиснуть славою
руїн...

Дарма, дарма!

Ви всі прокляті! Ви всі вмерете. З вас — кожний бачив

руїну, з вас кожний руїнник. Із первісних глибин сонцем засяє будова.

В глибинах обурено тремтів чорнозем.

— „Забули ви мене, зневажили і зрадили дідів у мені.

Я післав вам прокляття!

Будете ридати за сонцем — завіють буревії. Затужите за звуками братів, що їх ви вбили і вдоволитеся ревом звірів. Вони ж не відреклися мене.

Звірі не знають облуди вашої.

Як почувете біль і жадобу невтишну, як в буревійних ночах відчуєте на самотності, як тугу криваву зорям кинете на скаргу, — тоді пришлю вам весну!”

В тремтінні туги пекучої, запеклої, з любов'ю й ненавистю роздертими душами впадете у святе божевілля й закричите Його!

І тоді бурею нестримною прийде Весна!

До хмар загоряться степи. Ворожою кров'ю скропляться могили дідів. Велитенське зійде сонце над вами і спалить усе червовиння.

І небуденною силою стрепенеться Будова.

Шість днів не було сонця.

Сьомого дня роззолотилися ранком голі стіни тюремної кімнати. Другого дня упав сніг. Стою перед ґратами в вікні й дивлюсь, як природа старанно прикриває заболочені ребра. Та бруд нахабно впертий. Сніг блискучий та мокрий і тане. І болото тріумфально чорніє брудними калюжами й жовто-бурим розмішаним тістом.

Тюремний В'язню!

У нім мусиш шукати і знаходити красу. Бо для світу і Ти є болотом.

Яка „краса”!... Лють підкочується до горла й руки шукають опори, щоб рвати, ломити, руйнувати! Але ґрати залізні...

В холоднім повітрі шалено переганяються голуби. В голові — думки. Голова болить. Кожна нездійснена думка — живий труп.

Я — цілий світ у собі — запертий між чотирма стінами, і б'ються об голі стіни сковані думи й тихо злітаються назад до мозку.

Марю...

Море проміння на скелі грає...

В стонах базальтів та гранітів свавільно реве океан. На струнах золотих, голодні, співаючи про жир, скалила зуби — смерть.

І було так.

Великий самітник боровся за життя.

— Я мушу жити. Я, що лиш почав будову. Пустелею, ніччю — мій пройдений шлях. Викочуйте сонце на поля, що стялися в крові й роззолотяться щастям країн!

Я мушу грати! —

І реготалася на струнах ще неграних хижим шемотом — смерть.

— Грай, грай! Але знай! Ти вмиреш. Ти мій. Мені вже не втечеш. —

Потім регітнула у простір.

— Слухайте, зорі музики живого мерця. —

Великий Самітник не чув. Він грав.

Дужим помахом креслив далекі світи, соняшні, а золотом тремтюче вічних зір лилось йому на пальці. В божевільнім танку вповідали, як родилось і вмирало життя, і мерехтіли карколомні впадки та величні здвиги, й очі падали та зорі...

На струнах грала розкіш змагання.

І смерть здригнулася. Здивовано оглянулась темними безоднями й під скрегіт зубів — завертілася в вирхі карколомного танку.

І кожна кісточка на ній гуляла...

У приступі шаленого жаху скалила щелепи в простір зоряний і нечутно сміявся старезний місяць... Нишком переморгувались велитенські зорі, а там на сході невідома глибинь золотилась і там хтось ковтав до брами життя.

Здригнувся.

Відвернувся в даль таємничу й пекучою тугою торгнув струни. Тоді отворилася незглибима даль і він побачив.

Там серед сірих туманів, у водах, безкраїх — гуляв корабель. Велитенські хвилі перебігали кріз нього — корабель топився. На помості люди з вовчими лицами, з блискучими очима й чортівським усміхом на загорілих устах — ждали смерті.

Войовники, хто зна з яких країн двигнулись, хто зна кого йшли добувати. Тремтючий образ горів наче полуміння погасаючої свічки. Не було їм рятунку.

А горді та невгнуті були ті постаті, неначе б шлях мостили велитням.

Ось вони схрестили руки на погруддях і втопили очі в зорях.

Туди їм шлях...

Байдуже, як і де вмирати будуть.

Так накрило їх граючись бурливе море. Потім спокій великий, довгий, грізний. В ухах болючо гарно ще горів останній звук.

Великий самотник блудним поглядом обкинув золото вогнів і сумерк далечей, незбагнуту глибину та срібло вод і усміх терпкий покривав уста молоді. Десь взялася гіркість і важенною слезою скотилася в море. Тоді шалено вхопив чарівну скрипку, яка лиш хвилюку сміла жити і жбури в голі кости кістяка. Непотріскали струни чарівні ні дерево пахуче. Лиш тихий зойк, як віддих останній вмираючої душі.

У порох розсипалися рухливі кости, а хвилі моря злизали і слід пісків і в далечі гинув пекельний регіт...

Схрестив на грудях руки і з чортівським усміхом на устах втопив тугу очей блискучих там, де криваво хтось ступав до брами життя...

Від ніг його хвиля відбилася, спінена метнулася гривами в даль і заграла про тих, що шукають величі, побід і глибин.

— — — — —
Коли тіло не має змоги розщипатися у двоє, стільки розщипається дух.

Простіть мою втечу від дійсності. Вона гнила і банальна. Нема в ній глибин ні вершин. Є невпинне монотонне животіння. І я втікаю від неї у даль часу і простору, я рву кайдани шестистінної клітки, що в неї скували мене, цілий світ у собі, чужі закони чужої суспільності, я в морю проміння топчу шлях суворий, променистий, соняшний без меж.

Туди — де знадміру сяєва, соняшні бурі женуть перед собою бездоння тьми й жаху: Там — у відвічнім холоді темрява злобно заскалює чорні зуби.

На межах цих двох світів, від часу до часу виринає з мряк і тьми лице — як марево. Низьке, чорними думами пооране чоло, як гроза хмар у степу безкраїм, довкола уст запеклих — глибокі риси захованого болю, вічно побідженого. В простір промінний звернені пропасти очей сліпих і дивиться з них терпіння. — І бризне сяєво промінням і впаде промінь світляний у ті очі не очі. Наче громом ранині заворушаться риси глибокі, лють заграє в сліпих очах і в безоднях, як буря зникає марево...

Дужим помахом дум божевільних, я двигнувся в країну промінну, де загорівся, здавалось, простір. А так, просто серед щастя й проміння — рядив Невідомий.

А я молився.

Тямлю Тебе, Невідомий, з тих прачасів, як світло і тьма не поборювали себе, а доповняли Тебе!

Ти вложив мені тугу в душу й наказав іти небитими шляхами до себе. Я спішу вже віки. Туга скарбувала душу і жагучим сяєвом світить кріз очі. Куди зайду? Зайве! Один цей шлях — спасенний. Ти поклав мене на сторожі своєї думи.

Не зраджу Тебе!

Але рвуться груди молоді із надміру туги за сонцем, тюремний щодень підгризає тіло. Я жагучо напружую слух — може вчую голос сурм?!

Ні! Не чути.

Я не впаду! Дарма! Не журіться, кати! Людей, як нас лиш кров мирить!

До живого добирається поведення „начальства”. Вони нас уважають за двоногих звірів а не людей. Часом лютъ, глуха, сліпа і первісна підкочується до горла і могутнього зусилля конечно, щоб не жбурити бестію до ніг!

В говірниці сміються і переплакуються люди.

Я не беру Тебе, дійсносте, ні трагічно, ні комічно. Я беру Тебе такою, якою Ти є. Тверда і груба, як шевська шкура. Лиш мозолистий кулак порядить життям! Лиш непохитний дух виплине на верх!

Невпинно маю вражіння, що за цими грубими мурами — пустеля. Неначе з тамтого світу знехотя прорветься неясна вістка і ще більше розбурхує схвилювану кров.

На згадку тих, що десятками літ гнили в холодних тюрмах — лютий жаль одурманює мозок і хлипає в грудях.

Так живу неначе б і не жив.

Сп'ю на двох дошках. Ранками голі стіни світять у не-доспані очі. Десь не десь чорніють грубі блощиці. Тоді йдемо на лови, драпаємось по стінах і вибиваємо ворога до ноги. До вечора дебатуємо, смалимо і не можемо вбити час.

Ввечері починаю блукати по клітці й не знаходжу ні місця, ні спокою.

Мулить туга за волею і заздрісно гляджу кріз ґрати, як в морознім повітрі гуляють круки. Потім в глибинах маленької смуги біля даху запалюється жмінка вогнів золотих і магічно манять до себе.

А в іншу ніч хмарну і чорну — шукаю сонця в собі. На постелі холодній, в пустелі ночі, жажливі сні здрігають тілом, але волею з них до безтями впиваюсь, як вином золотим. Потім в холоді буджуся сірими ранками і перше, що бачу п'яним зором — це ґрати. Важке, заплісне повітря давить легені і важко кидається в жилах рвуча кров. І знову не можу діждатися хвили, коли вмірає день, на те, щоб довгими безсонними ночами очікувати тюремних ранків.

Так живу. Мій брат поблід і схуд.

Ех! Не думайте, що я жаліюсь. Дурне це. Граніт у наших душах. Та все це перейде, до рахуби і рахунок буде страшний!

...Як вздрите денебудь політичного в'язня, як зі скованими залізом ногами, ступає під гомін власних кайдан — свого хреста — кругом люди з набитими крісами й шаблями на голо — не кидайте в нього задухою милосердя.

Борець бо він.

Бездушно перейдіть попри нього, наче б він повітрям був, або псом недобитим — але з цікавості не перебігайте йому доріг і не зглядайтесь, як на звіря невиданого. Не збагнете його! Він — „завтра”. —

Коли ж в душі у вас, щось глибше здрігнеться ніж вбивче милосердя, як пізнаєте в закованім свої власні розчаровані мрії — тоді загляньте глибоко в ті горді тугою повиті очі і на дні вільного духа відчуєте Ідею — як кров'ю годується, в кости вростає.

І не дивуйтеся тоді, як в очах червоних від безсонниць не зрідка загориться вогник, як блискавиця в сірих хмарах.

Це слово сказала Ідея.

І навіть тоді, коли чужа вона вам і ворожа, з пошаною затримайте між споминами сірий образ.

Ідіть собі!

Не мусите ви слухати цих слів.

Смійтеся! Робіть, як знаєте.

Та, як душу вам загризе порох малечі, як у болотах не знайдете виходу до скельних шляхів — не шукайте в нікого надії.

Бо тоді — неуз'язнені злочинці ви!

Цього проклятого вечора — ми співали про сонце і волю.

І глухо щось нило у грудях і буря котилася жилами і звуки, наче удари будуючих молотів в пустелі... Дума тюремника.

„Таваріщу Сталіну”, — присвята з нагоди дебати з комуністами.

Глибінь Твоя, мій генію, — це плесо болотнянної балти.

Твої мрії — як лет ластівок над ставами.

А бачив коли, як побідно крук над трупом кричав?

Такою Твоя творчість! —

Не буря Ти, що рве тисячелітні дуби, а скукурічений в Кремлі вихор. В глибокій чеканні, не громом лунає Твій зов, а опирним брєнінням оси.

Прометей без величі, сфінкс без тайни, сонце без промінів ясних і плододаєних. За наказом тужив.

Від наказу умреш.”

— — — — —
Сніги падуть...

Блідою сірістю простір, а сніг паде, паде...

Так буде завтра, так буде позавтра, довгий час...

А потім засиніє безмежна даль, як кришталь холодна, як очі дитячі прозора, як душа жінщини таємна, як задуми генія велична. —

А потім серед вічної синяви залиється золотом сонце, сонце, сонце...

В живім тремтінні збуриться кипуче життя і заграє веселістю світ.

Та тепер ще мряки.

І тюрма...

— — — — —
Степи! Степи!

Широкі, невольні.

Яке прокляття тяжить на вас?

Яка судьба призначена Тобі, Україно?!

Закон сили й рівноваги рядить в історії — яке велитенське майбутнє в Тобі!

Яка страшна Ти — якій мільйони сконали в стопах! — Вірю!

Залізною, незломною вірою вірю: — Нікому вже не спинити шлях Велитня!

Я чую Твій наказ!

„У чистім полі край дороги” — там знайдете мене...

— — — — —
Коли їм нічого не могли доказати — вони вернули на сонце і волю!

Це було на провесні, в якій, здавалось, з чорнозему виростали замість квітів холодні леза мечів... **Орлик.**

Зореслав.

* * *

Те небо, мов розквітла мрія,
Блакитна пісня в унісон,
І, мов розкішнолюбий сон,
Хмарки рожеві хтось розвіяв.

Цвітуть каскадами віддали
Під луками співучих лун
В симфонії солських струн
Немов далекі катедралі.

І срібнотонною рікою —
Акорд розспіваний, дзвінкий:
Пливуть слова, плывуть думки
В простір музикою лункою.

Л. Мосендз

З а с і в

VIII.

Нещастя ходить не по лісі, а по людях. І сьогодні без нього не обійшлося. Ніно не любить, коли на обіді бувають у домі чужі. І без них при столі треба бути занадто уважним: і ложку не оближуй, і не сьорбай, сиди рівно, не вертись, не копай ногами... та й багато чого іншого, що трудно пам'ятати й від чого тяжко втриматися.

А втриматися дійсно буває дуже трудно, бо іноді так кортить, напр., підскочити на стільці, що й не втерпиш. Але як є гості, то вага треба ще вдвічі більше, бо потім трапляється, що батько й карають, якщо не все в поведінці за столом було гаразд. При гостях доводиться ще й мовчати, бо дорослі часто ведуть свої нецікаві розмови та встрявати в їхню балачку теж заборонено.

Бо вони дорослі й їм тільки можна ліпити з хліба кульки, голосно реготатися й робити жарти з його малої особи. Ні, краще б йому дозволяли обідати на кухні з Гафією й Дюкією. Він би швиденько наївся й уже б його не було в хаті. Треба буде попросити на це маминого дозволу, як тато тільки не згодяться...

Сьогоднішній же гість був якийсь особливий, бо так голосно говорив з батьком у вітальні, що чути було аж до кухні. Ніно, зазирнувши через щілинку в дверях, спостеріг високі блискучі чоботи, довгі поли одягу й великі волохаті руки заложені за спину. Гість стояв плечима до дверей. Щілинка була мала й більше нічого роздивитися не можна було. Але голос був знайомий, і він пригадав Нінові тих кацапів, що скуповують урожай садків у міщан. Бували вони й у Татарчучки. Ну, звичайно...

Для певності Ніно ще запитався Докії:

— Хто це так голосно розмовляє з батьком?

— Якийсь кацап, що торгує лісом. Буде обідати.

Сіли до столу. Ніно з цікавістю розглядав гостя: його зачіску, бороду мов лопата, на якій садять у піч хліб, дрібні гудзики на камізьельці й величезні волохаті руки, в яких немов губляться куски хліба. Гість їв з смаком і все прихвалював, говорив так само голосно, як і перед тим, та якось дивно завертав до рота ложку (треба буде попробувати й собі)... Взагалі цей гість повадився ще більш свobodно ніж дорослі...

Але щось іншого більше вразило Ніна: розмова гостя. Не те, що він говорив з батьком (про якісь там дуби) а те, як він вимовляв слова, ті звичайні „руськіє” слова, що

їх чув Ніно вдома й сам уживав у розмові з батьками та їхніми знайомими.

Отже багато слів гість ніби навмисне перекручував і скорочував, називаючи напр., батька „Пал Мітріч”, а не „Павел Дмитрієвіч”, як чув Ніно зверталися до батька чужі. Та ще до того батькові й тикав. Хіба він батьків приятель, от як один знайомий...? Ні, цього Ніно не міг зовсім зрозуміти. Але хай уже там... до батька. Може вони якось давно знаються, але ж коли знайомий говорить батькові „ти”, то йому тикає й батько! А тут гість так само звертається й до матері. І всі терплять...

Оце вже понад хлопцеві розуміння. Звиклий старим українським звичаєм звертатися й до батьків на „ви”, він навіть трохи почуваєсь ображеним за таку поведінку гостя. Але ж батьки краще знають що можна... одначе по обіді треба негайно запитатися... Що ж торкається мови гостя, то Ніно й сам знайшов уже пояснення: якщо гість кацап, то й говорить звичайно по-кацапськи й тому погано знає „русскую” мову.

А поки що Ніно знайшов працю для своєї цікавості: він скерував пильну увагу на бурячок з борщу, що встряг у гостевій бороді й хоч трусився за кожним словом його, але не відпадав.

При солодкім звернув увагу на Ніна й гість. Обтерши серветкою не лише уста, але й ціле обличчя (бурячок ще міцніше приліпився до волосся), він двигнув бородою в бік відпові:

— Как тебя звать, малец ?*)

Ніно стріпнувся, відірваний від спостережень і чемно відпові:

— Нет Ніно, а не малец.

Вплив Нінової відповіді на гостя був надзвичайний. Гість зареготався так, що задзвеніли склянки на таці: — Га-га-га-га! Ніна, а не малец! га-га-га!

Що за okazія, чого він сміється, що дивного було в відповіді? Ніно перелетів очима від батька до матері. Обое посміхаються. Хлопець відчуває як йому стало гаряче на щоках і вухах, ніби обвіяло жаром з печі. А гість все гогоче, повторюючи: „Ніна а не малец!”

І хлопча не втримався, бо до незрозумілої йому причини сміху додалася ще образа: кацап назвав його Ніна а не Ніно. Значить думає, що він якась там дівчинка! Ні, і хлопець, червоний, як буряк відповів майже вигуком:

— Отже ні! Я не Ніна, а Ніно... я не дівчинка!

Гість засміявся ще дужче, а Ніно зовсім зніяковів і аж затрусився, не знаючи що сказати. Батько подивився на нього і мабуть зрозумів хлопця, бо перебив гостя в його

*) По-московськи „малій”.

сміху, почавши пояснювати, що хлопця зовуть Антонін, а здрібніло Ніно. Гість вислухав, але не залишив збентежену дитину :

— А ти знаєш, як звуть мене ? — звернувся він знов до ще схвильованого хлопця.

Роздратований Ніно не втримався. Він забув усе, що погрожувало йому й одне несвідомо бажання охопило його : влучити цього мучителя. І він відрубав :

— Знаю, кацап !

Стільки призириства було в цьому дзвінкому вигуку, так задирчисто блищали оченята дитини, що гість аж витріщився на нього, не спромагаючись на відповідь. Настала хвиля тиші...

Неприємне положення зліквідував батько :

— Вибачте, — звернувся він до гостя... А ти (грізно до Ніна) геть з-за столу ! Стань у спальні до кута !

Ніно швидко зірвався з стільця й прожогом вибіг з ідальні під докірливим поглядом матері. Не послухатися наказу батька неможливо, і дитина з тремтячим від образи серцем стоїть уже в знайомому куті лицем до стіни.

З нього сміявся той товстий, кацап, глузував з нього, малого. За що ? Такі всі дорослі : несправедливі й злі !

— Почекайте, почекайте ! Хай же виросту, хай же я виросту, — шепоче дитина в кутку, стискаючи п'ястуки й стукаючи об стінку... А сльози, як горох великі, скочуються на підлогу з широко розкритих очей, що немов задивляються у прийдешнє...

IX.

Більшої кари за свою поведінку при обіді Ніно вже не дістав. Відпровадивши гостя, вивів батько хлопця з його кутка, подивився пильно на стягнене дитяче обличчя та нараз розсміявся весело й голосно. Ніно цього не чекав !

— Ну й утяв же ти, хлопче ! Кацап ! та як голосно ! Ха-ха-ха !

— Павле, — перебила батька мати з докором, переводячи очі від Ніна на нього.

— Ну що ? — обернувся батько. Добре відповів. Так тому хамові й треба було. Кацапузі по заслугі !

— Але ж, Павле ! Таке казати при дитині ! Не можна ж хлопця привчати, щоб він кидався на гостей !

Ніно стояв між обома й не міг уторопати чому тепер власне батько виявляє своє задоволення, а за столом не заступився й так суворо поставився до нього. А батько знов звернувся до хлопця, але вже своїм звичайним, кепкуватим голосом, яким завжди говорив з ним про байдужі речі !

— Ну, гаразд... чуєш, що мати кажуть... так з гістьми не розмовляють, а тепер скажи ! — і він легенько штовхнув її до дверей.

Уже зовсім спантеличений вийшов хлопець зо спальні. Його вразив і перехід від кари до похвали й ніяковість батьківського тону, від завважень матері. Отже виходить, що його покарано тільки тому, що він це сказав за столом. Отже відповів ніби кацапові добре..., але за що ж таки його покарано?...

Та ледве вийшов він з цими думками на ганок, як розкші і сяйво полудня вмить охопили його, враз вивіяли з голови складні думки, і Ніно знову пірнув у безконечність дня. А того літа немов справді спинився для нього біг часу.

Минула зима, відійшла кудись аж у закамарки пам'яті. Не дивно! Бо який спомин холоду і спокою може втриматися перед невдержним наступом подільського літа на змисли дитини.

Очі — насичені барвами землі і сяйвом блакиті; ніздрі — напоєні пахощами ріллі, буйного рістя, свіжою вогкістю Дністрових вод, вуха — сповнені нечисленними шелестами дня, співом птахів, цирканням цікад, шопотом Дерла і Дністровим шумом.

Але найкращий, найрозкішніший бенкет справляє смак. В нових, усе нових дарунках літа захована нечислена гама чарівних відтінків: кислувата солодкість черешень, густий смак морви, ароматна цукровість морелів, сиропова в'язкість перестиглих, наддзьобаних шпаками вишень й перша оскомина від яблуневих зеленух і винограду.

Під навалою цього добра на всі змисли немає жадної змоги орієнтуватися, зупинитися на чомусь одному, зосередитися. Бо все манить, усе спокушає. І залишається тільки один вихід: від усього покуштувати, до кожного дару втягтися жадібними очима, зубами, притиснути до піднебіння вертким язиком і висмоктати аж до останку.

Оплетені цим ретязем вражінь душа й тіло дитини не потребують учорашнього дня, забувають про минуле за для досконалости сьогодні. Лише бажання, одне інстинктове, тваринне бажання просякає несвідомо Нінову душу: щоб так було й завтра й позавтра й усе, і все...

Тому ввечері, вертаючи додому, зупиняється Ніно з приятелями на стрімкому схилі горба над вулицею й пильно вдивляється в палаючий захід. Він знає, що коли сонце сідає ясным колом за Басарабський обрій, то завтрашній день буде як і сьогоднішній... Ні, не буде жадного завтра, а просто продовження сьогоднішньої днини, краси й повноти буття.

Але коли сонце сідає за хмару, грізну й розлогу, та коли Дністер укривається сірою вереткою — кінець ласкавій добі! І з тривогою вдивляються діти у млиний овид. Що він принесе їм на завтра? Чи буде сонце, добре, ласкаве, та-

ряче, запашне сонце? Могутнє сонце! Бо воно як хоче так і керує добром часу: від нього тепло, барви, сяйво, радість літа й сум зими... Все від сонця!

З вірою малих поганців, справжніх нащадків племені Дажбожичевого Перуна, колишнього Пана ярів і берегіз, степу й гаїв, золота нив і блакиті небес Української землі, запевняють себе діти в непереможності сонця:

— Ні, ні, буде гарно! завтра буде погода! чуєш, мой бре!

Та довго ще чути перегукування дітей, що розбігаються по хатах:

— На баштан, мой бре! Завтра до Дягиля на баштан!

Лягаючи спати, ще невтихомирений спокоєм вечора, запитається хлопець няньки:

— Правда, Гафійко, й завтра так буде?

— Що буде?

— А так добре як сьогодні! Буде? Ну, скажи...

Гафія сміється, аж блищать зуби в підсвітінку спальні й брязкотить на шиї намисто:

— І ненаситний же ти, Нінцю! Хіба ж ти ще за сьогоднішній день не втомився? Треба й відпочити. От завтра буде дощ, сидітимеш у хаті, відпочиватимеш. Правда?

— Ой ні, Гафійко-голубко! не треба дощу! Хай буде гарно. Скажи, не буде дощу? Скажи!

Ніно випитує стурбовано, заглядаючи дівчині ввічі, хоче підтвердження своїх бажань від дорослої людини. Бо перед ним промайнув сірий день з одностайним шелестом дощових краплин, безбарвна, сіра облога, одноманітність годин у чотирьох стінах. І стільки тривоги в дитячому запитанні, що Гафія змилюється:

— Я пожартувала. Буде гарно й завтра. Не бійся!

— Правда? присяйбо?

— Присяйбо! Спи!

Буде добре, гарно... і завжди так буде... Літо довге... довге...

Х.

Коли ще Ніно був зовсім малий і починав пустувати, то іноді його нянька лякала:

— Почекай, почекай! Будеш пустувати — віддам тебе Галапайдисі! Тоді побачиш!

Галапайдиха уявлялася тоді Нінові, як неформенна постань у широчезній спідниці, перев'язана нахрест теплою хусткою, з-під якої неморгаючи дивляться круглі великі очі. На плечі в неї веретяна торба й... шусть у торбу!

Тоді Ніно примружував очі, сточувався в клубочок, як котеня, притискався до няньки й затихав, відганяючи від себе загрожуючу уяву.

А вже якось згодом бачив він уперше Галапайдиху на базарі. Висока, суха, але кремезна, як хлоп баба стояла перед рундуком з булками. В підтиченій спідниці, зо зсунутою на бакір хусткою вона підперлася однією рукою в бік, а другою вимахувала в напрямку рундука напроти, де в тій же бойовій позиції стояла її суперниця.

Кожна з них висловлювала різким, переконуючим голосом докладні й не дуже чемні міркування про родовід другої: про її дідів, баб, батьків і інших родичів. Галапайдиха була в незапереченій перевазі: і добором слів, і снагою рухів і голосистістю вигуків.

Сварка притягала до себе всю Нінову увагу й надзвичайно його зацікавила, як взагалі всяка метушня й рух. Особливо ж сподобалося йому, як баби почали сходитися. Але мати швидко пішла від рундуків, ведучи Ніна за руку.

Хлопець ще кілька разів обертався, бачив, що баби сходяться ближче, вимахуючи руками. Але слів за віддаллю не можна було розібрати, й уже з-за повороту вулиці долетів був тільки вереск бійки. Ніно був певний, що перемогла Галапайдиха.

А тепер, лежачи гуртом у траві на городі й розмовляючи про Галапайдиху, довідався Ніно, що вона утримує й жебрацьку школу.

— Таку, — пояснював Левко, — школу, де вчать на старців малих дітей.

— Сама Галапайдиха вчить ?

— Ні, вона сама не вчить. Лише тії старці, що до неї ходять. Вони ж у Галапайдихи завжди збираються. Вдень по місті жебрають, а на ніч ідуть до неї. Хата в неї велика; живуть там.

— А як же вчать малих дітей ?

— Як ! От, прикладом, ходить старець з лірою. Він сам уже сліпий — не видить. Тому його водить поводитар-хлопець. А того поводитаря старець і навчає, як жалібно промовляти до перехожих, як приспівувати до ліри. А то ще й калічать...

— Хто калічить ? навіщо ? — жахається Ніно.

— А старці калічать, — спокійно пояснює Левко. От розріжуть ногу, або руку... чи очі виколять... Людям робиться шкода й дають сліпцеві більше...

— Брешеш, Левку !

— Присяймо, хрест святий ! Хай мені на цьому місці... коли брешу !

— А де ж вона дітей бере ?

— Де ? Краде ! Дітей крадуть, до Галапайдихи приводять і старцювати вчать.

Нінові аж дроз побігла по спині, коли він уявив собі, що й йому могли б діди врізати ногу чи виколоти очі, як би він попав до Галапайдихи.

Він часто бачив калік лірників, що сиділи на мійському торгу, бачив і старців, які часто заходили до них на цю двір'я й справді з малими хлопцями. Але ніколи не зв'язував їхнього існування з таємною для нього Галапайдихою.

Бути без ока! І Ніно спробував заплющити з початку одне око, потім обидва, уявив собі вічну невідь, зникнення всіх милих форм оточення й знову здригнувся.

— А чому ж діти не втікають від Галапайдихи? Я б ні за що не ходив з дідом, я б зараз утік!

— Левко подивився на Ніна з погордою:

— Дурний же ти, Ніну! Як же той хлопець може втікти від діда, коли він має покалічену ногу, або виколене око?

— Ти самий дурний! я утік би ще раніше!

— А ти думаєш, що дітей крадуть, коли вони вже вміють бігати! Тебе або мене не вкрадуть. Їх крадуть ще маленькими, калічать, а потім уже й утікати не можна.

Левкова перемога була очевидна, і Ніно вже не міг більше сперечатися. Але така нараз охопила його лють, така пекуча ненависть до Галапайдихи, що як би ось тут зразу побачив її, то так би й поцілів камінцем просто в око. І вибив би! Хай стара відьма знає, як дітям очі вибирати...

І Ніно швидко схопився з землі й влучно поцілів камінцем у кукурудзяне стебло. А рух зродив у його голові блискучу думку:

— Знаєш, Левку, підемо в двох до її хати й повибиваємо їй за це всі вікна! Ти ж знаєш де вона жиє? Єйбо підемо!

Цілком зрозуміло, що Левко знає де жиє Галапайдиха. Треба через Дерло, вуличкою поза городи, потім на горб, а там у правій руці за останньою левадою стоїть Галапайдишина хата. І вікна можна вибити також. Чому ні? Але ж як довідаються про це батьки? отже битимуть! Аж дрантя буде сипатися!...

Міркування Левкові трохи захитали Ніновим рішенням. Справді, як довідаються батьки, то нічого з цього доброго не буде. Так дістане, що... Пригадають йому, звичайно, при тій нагоді й багато інших дрібних провин. А тоді вже буде „аж чертям тошно“, як обіцяли йому недавно батько.

Ніно навіть очі заплющив, уявивши себе через коліно в батька, але червоні кола в міцно скліплених очах нагадали про вічну ніч сліпих дітей, і Ніно перестав вагатися:

— Не бійся, Левку! Ми підемо тільки в двох, увечері. Ніхто не знатиме. Нас не пізнають, бо ми сховаємося за окопи, а опісля втечемо. Підемо, Левку! Ще сьогодні увечері! А ви — звернувся він до решти товаришів — нікому не кажіть! Бо такого дістанете...

Звичайно, всі мовчатимуть! Хіба ж можна зрадити приятеля? Та краще хай шкуру здіймуть!

І гурт заприсягся мовчати, а Левко погодився.

XI.

Запал хлопців не охляв і до вечора. На щастя під вечір прийшли ще до батьків і гості, сіли грати безконечний преферанс та занялися тільки собою. Тому Ніно міг вислизнути з дому майже непомічений. Та проте мати йому нагадали:

— Не ходи ж, Ніно, далеко ; швидко вже ніч.

— Ні, ні, мамцю, я тільки побігаю по вулиці, я не довго... тут близенько...

Та щоб не дивитися матері ввічі, він швидко й міцно поцілував їй руку, ніби впрошуючи вибачення й за брехню й за свій намір, що його проте не вагався доконати.

На вулиці вже чекав нетерпеливий Левко :

— А я думав, що ти вже не прийдеш ?

— Чом ?

— Злякаєшся ?

— От дурний ! Я не боюся ! Нічо нам не буде. Покажемо Галапайдисі ! Гайда !

— Покажемо !

Серпневий день загасав у золотистому сяйві. Вже з коминів передміських хат струмилися стовпчики куряви, вже пройшли з левад господарі, і порох вулиці скропився розхлюпаною з відер водоносок водою. На ганках і на присьбах спочивають господарі, очікуючи вечері. Сонце запало за крутий схил горба, і вуличка давно вже занурена в передвечірній сутінок. Тільки вершки солом'яних дахів на горбі виблискують ще золотистістю промінів.

А Ніно й Левко за городами. Тепла хвиля з Дерла пестливо торкнулася босих ніг, що швиденько протупотіли по мості й знову занурилися в м'який порох дороги. Деркачів млин стоїть уже мовчазний серед своїх тополів. У вуличці серед високих окопів левад панує цілковитий сутінок та вчиста тиша, що іноді порушується шелестом перших кажанів. Під впливом притихлого оточення стихли й хлопці та швидко простують на горб, звідкіля треба вже спускатися до Галапайдишиної хати.

На полі за окопами пояснішало, з горба виблиснув у далині Дністер, а за ним і Басарабська рівнина з ще рожевим обрієм та далекою смугою куряви чи імлі над селом у далині. Діти сіли на горбок, підобгавши ноги й спершись підборіддям об коліна. Їхні очі шукають бабину хату.

Ось, де вона ! там, праворуч у долині. То з комина підноситься стовп куряви. Хоч самої хати ще не видно, бо вся вона закрита високою й густою стіною морв та черешень.

Ніно уявив собі хату таку, як він бачив на передмісті. Довкола широкий острішок, барвисті цяточки навкруги вікон, широкі присби. На них, підстеливши верети, сидять увечері жінки, випроставши натружені ноги ; потомлені ру-

ки, простягнені здовж ніг, а на колінах лежить дитяча голова... Та ж це Галапайдиха! Хіба їй теж кладуть хлопці на коліна свої потомлені голови?

— Левко, підемо! схопився Ніно. Збираймо камінці...

Задуманий Левко труснув своїм чубком, вишкірив зуби, й обоє схопилися вибирати камінці та запихувати в кишені й за пазуху, щоб потім не шукати. Камінці були добрі: сямий кремінь — пласкуватий, з гострими ребрами. Влучисті камінці.

І хлопцям ураз стало весело й бадьоро. Таке почуття має бойовик, певний своєї зброї й сили.

ХІІ.

Ще всі сплять і тихо в домі. Але Ніно вже скочив з постелі і й у одній сорочинці плигнув до вікна. Треба довідатися, що обіцяє день. І фіранка підлетіла вгору.

Та замість блакитного неба глянула на Ніна через проріз шовковичного листя сіра облога. Хлопець швидко розчинив віконниці, і маленька кімнатка враз наповнилася тендітним шелестом дрібного теплого дощичу, і вогким пахом від густих кущиків красюлек під вікном.

Бувають такі дні на початку серпня. Ще вчора так красно сідало сонце за степ, і ніщо не обіцяло сьогоднішньої вогкості. А ранок проте благословився безвітрений і вогкий. Таких днів колись дуже боявся Ніно. Може тому, що нагадували тоскні дні докучливої осені. Але сьогодні подивився й не відчув жадної нехиті. Навпаки, щось радісне, тепле, ніжне торкнулося дитини. Без барв і палаючих промінів був виднокруг; від того здається ще ближче присунувся до будинку садок, левади на схилах і завішаний тонким дощовим серпанком обрій. І дощ не бубонить настирливо об дах, листя й вікна, а обережно торкається всього, ніби тулиться теж до ласкавого оточення й нашептує йому любі слова...

Дощик невеликий. У нім можна бігати по дворі й по запорошеній отаві городу... Або ще краще... залізити в клуню до знайомих хлопців. Справді! Розчинити настіж широкі двері, повішати на бельку гойдалку... таку, щоб розгойдуватися аж на двір... ховатися в запашних пшеничних снопах, або розлягтися купкою на вереті й, стлумивши голос, повідати казки... Добре!

Скоріше вдягатися! Докія вже брязчить самоваром: значить швидко встають і мати, можна буде скоренько напитися чаю й бігти! От добре! Але, глип! на стільці ще немає одягу. Взяла вчора Докія, щоб витріпати порох і не принесла, забула. ... Але зрадіснену свідомість многообіцяючого дня враз освітлює спомин учорашнього...

— Ні, мати не жартували... Він прийшов з своєї таємничої виправи до Галапайдихи занадто пізно. Та гості ще си-

діли, догрававши свій безконечний преферанс. І мати не мали часу довго докоряти Нінові й лише обіцяли, що за кару він не дістане одягу й у одній сорочині мусить пересидіти цілий день вдома!

Так, так! Учорашня втома була витиснула на мить немилый спомин! Тому то немає одягу, немає штанців і блузки. Як же тепер?... І дитина розпачливо оглянула покоїк.

Іншим часом може б він і спалахнув проти заподіяної кривди, проти цього пониження гідності... Але миротворчий настрій ранку ніби цілого його просякнув підданістю. Та це мабуть і ранішня вогкість заподіяла, бо торкнулася голих ніг і пробігла подувом по спині й грудях...

Ніно помалу, помаленьку повернувся до постільки, повільно вліз під ковдру й випростався. Зідхнув, підклав під голову руку й пригадав собі цілий учорашній вечір. Пригадавши ж, побачив так живо й ясно, як тільки на це здібна дитяча уява.

XIII.

Ось вони з Левком і перед Галапайдишиним обістям. Під високим окопом, оброслим повійкою, віниччям і бур'яном уже зовсім темно й навіть страшно. З подвір'я не сягає жадного звуку, довколо тиша. Така, що здається чути як калатається серце від бігу й сторожкого напруження.

Хлопці стали й завагалися. Але на мить лише. І знов почали обережно просмикуватися між лободою й буйними коляками, щоб знайти зручне місце. Окоп високий! Складаний десятиліттями з соломи й гиялччя він на всі боки шкирить гострі, сухі цурупалки. Але коли обережно встро-мити ногу в теплу мерву й ухопитися за вистроmlений штурпак, то можна видряпатися на самий верх.

Луснули кілька разів під ногами сухі гиялчки, зашурчала обсипаючись земля: І Ніно з Левком уже серед кущів повійки, на верху широкого окопа. Прилягли животами й причаєно дихають від стримуваних зусиль... Довкола тиша, як була.

— Диви, диви!... шепоче просто в ухо Левко й простягає руку в невидь.

— Тихше, — відмахується Ніно, бо шепотіння приятеля звучить йому як голосний крик. Тихше... й обое втинаються очима в подвір'я.

Вечірній пізній сутінок, майже ніч, давно вже розтер обриси всіх предметів, але тим гостріше виступає на противлежному від них кінці подвір'я шарлат жевріючого багаття. Вражені світлом огнища очі бачать з початку лише вогонь, але за мить виступають біля ватри людські постаті. Діди. Сидять у трьох. З плечей звисають свитки. Мабуть сірі й латані ті свитки, що в них мандрують удень від хати до хати. Мовчать...

З непевного світла догасаючого вогню виступають підбгані ноги з розпростаними на колінах руками, червона відтінь сковзає в сивих бородах і в підрізаному високо над чолом волоссі... Сидять і мовчать... Дивно і собі так сидіти, причаївшись у схованці, та поглядати невидимо на чуже буття. Ніби торкатися ледь відчутим дотиком кінчиків пальців чогось крихкого й ніжного... чого заборонено доторкуватися п'ястю... Але кортить: обережно взяти, подивитися, притулитися, наситити дотик і очі... І від цього трохи соромно й ніяково, але тяжко й відірватися від солодкого бажання...

Діди сидять, не ворухаться. Хоч у западинах очниць не видно очей, але глядять вони мабуть на жевріючий вогонь. Глядять і здається не можуть відвести зорю від мінливого жару, немов бачать у ньому вчорашні дні...

Хлопці теж завмерли. Неблимаючий жар ватри, й тиша ночі, проткана трискотінням цікад, чарівна півсвідомість думок, — усе зачарувало їх. І вже здається, що прийшли вони ніби для того лише, щоб слухати цю голосну тишу, яка стукає їм у скронях, і позирати на три постаті, без думи і без руху.

Та ось зворухнулася суха жилава рука, сягає кудись за спину, в темряву, шурчить гиллям і прикладає до жару кілька сухих галузок. З початку світло тлумиться, густішає невидь, але за хвилику знов спалахує вогонь рівним полум'ям, і тепер видно ціле подвір'я. Бо ось із темряви виринула хата, мов насунулася невидомо на вогонь і на окопи. Вона стара, присадкувата, похилена на один бік, як розтягнута картонова скринька. Вікна червоनावими відблисками блимають не вперед, на подвір'я, а додолу, на широку присбу.

— Диви, — штовхає Ніно під бік Левка, — на присбі... спить...

Але дідові тіни простяглися від ватри аж під стріху хати й заняли пів присби. Спач прикритий вереткою й з-під неї стирчать малі босі ноги. Але голови не видно, бо вона під рядном. Вогонь спалахує ще ясніше, від чого смоляніють тіни й робиться глибшою темрява ночі...

— Нічого не буде, — шепоче Левко до Нінового вуха.

А що ж мало бути? В тиші причаєння відсунулася від хлопців ціль, і ось тепер тільки сухе коцання камінців нагадує, що їх зібрали для чогось іншого ніж для затяження кишень і пазухи. Але дійсно нічого не буде? Та й що ж можна робити у цій заворожуючій тишині? І хлопці вже збіраються сповзати з окопу, але враз рипають двері хати, й Ніно знов припадає грудьми до соломи.

В полихаючому світлі, що світить від вогнища просто на двері, стоїть Галапайдиha й заслонивши рукою очі від

світла, вдивляється в подвір'я. Хустка в неї на бакир, вона втомлено позіхає, примовляючи „ой, матінко Божа“, і кидає до старців :

— Довго ще будете сидіти ? Заливайте вогонь та йдіть у комору... Годі вже...

Від ватри відбивається повільне „зараз“, а Галапайдиха стоїть мовчки, спершись об одвірок і бездумними очима глядить перед собою. Ватра освітлює її блимаючим світлом, і видається, що вона гойдається між широкими одвірками... І знову тиша... Потім стара помалу обертається й зникає в темних сінях, та за мить вертається знов, але тепер підступає до присби й термосить вереткою.

— Василю, вставай... йди до комори... буде дощ ! чуєш ?

Веретка відкидається і з присби підноситься той хто спав на ній. І бачить Ніно : це малий хлопчина, може таких років як і він сам. Хлопчик мружить очі на світло ватри й протирає їх долонцями. А потім шкребе стрижену голову, і видно по всьому, що він не може спам'ятатися від сну.

— Кажу=бо йди спати до комори ! дощ буде ! — повторює Галапайдиха гострішим голосом ; але хлопець ще від сну крутить головою, не хоче покидати належане місце й знов умощується під веретку.

Тоді стара хапає його за плече, трусить ним й тепер вже кричить високим пронизливим голосом сидюхи :

— Вставай, бовдуре, вставай... геть до комори, кажу бо... й трусить хлопця сильніше.

Хлопець прогожом зіскакує з присби, очуміло кидається збирати веретку, але раптом починає голосити. Він падає перед присбою навколішки, встромляє обличчя в верету й аж труситься, аж заходиться від плачу. Так плачуть малі, дуже малі діти іноді після раптового збудження, ніби шкодують страченого сну, чи того, що в нім було... чи лякаються повернення довколишнього...

А Галапайдиха стоїть над хлопцем розгнівана його плачем і вже знов чути її проникливе : — „а щоб на твою голову...“, але дальших слів уже Ніно не розбирає. Гаряча хвиля обливає його скроні, сповзає на плечі, торкається грудей. Він злібно штовхає Левка, а сам уже тримає в руці камінці.

— У вікна, кидай !... І раз, і другий летять меткі голяки, брязкіт скла мішається з гвалтом баби, криком дідів і гавканням пса. А хлопці вже скочили з окопа, вже обжалилися кропивою й обдерлися об будяки та вже мчать по знайомій дорозі. На горбок, у долину... Стануть, прислухаються, відсапнуть трохи... І знов через стерню, в долину, біля млина, додому...

Усе це пригадав Ніно, лежачи на постільці. Пригадав й вчорашні, на швидку зроблені, докори матері й сповнену погрозу, лишити його без одягу.

Ой і сором же! Правда, він може підперезатися й утік-ти до хлопців у одній лише сорочці. Але який же це сором! Такий великий хлопець!...

Нінові здається, що кара невідповідно тяжка в порівнанні з провинною. Бо ж покарано його власне лише за пізнє повернення додому... А як би то було думає він, коли би мати дізналася про розбиті вікна? Було б гірше значно, гірше, бо тоді можливо знав би й батько! й тоді... Хлопець навіть боїться додумати до кінця що було б „тоді”. Але він себе потішає: Левко не скаже, бо і сам кидав камінцями, а Галапайдиха їх не бачила.

— Не дізнаються! — додумує хлопець, і вже кара не здається йому такою тяжкою. І він знов засипляє під одностайне шемрання дощу об листя.

XIV.

Останній тиждень серпня не можуть нахвалитися мати Ніновою поведінкою. Вибрики й пустування мов би нічого спільного з дитиною не мали. Звідкіль бо взялася слухняність: скаже, що прийде вчасно на обід — дотримає слова, не дражнить малої Тати, як бувало його звичаєм раніше. Сам, без нагадування навіть, умивається перед сном і так треться рушником, що аж страшно робиться: не обдер би шкуру. І з хлопцями не гасає аж на другий край міста... Золото, а не дитина! Підмінили Ніна!...

А пояснення дуже просте. Прийшла якось у неділю навідати Гафію, Татину няньку, її мати, вдова Семчиха з Глодави. Село верствах у двадцяти від міста, і Гафія рідко буває і вдома. Але слідуючої неділі має бути в Глодаві відпуст, і ось стара просить, щоб доньку відпустили пани на пару днів додому.

Гафія аж палає, так хочеться показатися на селі, й Семчиха припрошує, щоб пани приїхали на відпуст та навідалися до неї. Відпуст гарний, прегарний. Такого й близько не буває: з'їжджаються люди з цілого Подністр'я, з Поділля й з Басарабії.

Мати вагається. Вона нічого не має проти відвідин Гафії, але їхати самим?... Далеко, гаряче... Та Семчиха припрошує, і мати запитується:

— А можна у вас, Семчихо, купити з пару килимів, справжніх молдаванських килимів?

— А як би ж не можна було, панунцю! Та ж їх на відпуст привезуть видимо-невидимо. Гарні килими й дешеві. Я ж вам ще настреньчу одну молдаванку, що сама тче найгарніші килими...

І Семчиха так впрошує, так ласкаво брешуть її переконуючі слова, що нарешті дістає обіцянку: як пан погодяться, то вони приїдуть до Глодави в неділю й привезуть Гафію. І звичайно зупиняться у Семчихи.

Семчиха й донька задоволені. Але на сьомому небі сам Ніно! Виходить, що й він поїде! Треба лише дочекатися на обід батька й довідатися чи він згодиться. Семчиха залишається в кухні, а Ніно навіть не утікає з дому. Час йому тягнеться невимовно довго, а батька все немає...

Нарешті обід. Батько теж вислухує Семчиху, нічого не обіцяє, але за обідом питається мами, що вона про це думає. Бо він властиво нічого проти поїздки не має. Докучило вже місто. А головне: мати ж хотіли собі купити кілька килимів, а він чув якось, що в Глодаві при відпусті їх буває на торгу багато.

Мати видимо задоволені, що й батько згадали про килими, які їй уже давно хотілося придбати. А Ніно аж підскакує на стільці, почувши батькову згоду. Аж гаряче стало від радощів...

— І мене візьмете, тату? — не забуває він спитатися для певности. — І тебе, сину, — відповідає в унісон веселий батько. — Але все буде залежати від твоєї поведінки, — додає він штучно холодним тоном. Перестанеш байди бити й підскакувати — поїдеш! Гляди!

Ось тому то Ніно й витримує цілий тиждень суворий піст. Поїхати до Глодави! До тієї Глодави, про яку так гарно вміє розказувати Гафія. Про Глодавську скельну церкву, про довколишні круті скелі, що стіною здіймаються над самим Дністровим плесом, про розлогі виноградники, про великий, галасливий, шумливий, відпустовий торг.

Задля перспективи побачити все це, навіть задля одної лише поїздки туди можна потерпіти тиждень без пустування. Хоч і як тяжко, претяжко втримуватися, щоб не пуститися з хлопцями в старі збитошні іграшки, стримувати захопливі руки, бистрі ноги, всевидючі очі й верткий язик...

Але ось уже й субота. Ще вчора була непевність чи справді відбудеться поїздка. Боронь Боже, може зіпсуватися погода! Одначе й погода не псувалася, але ось батько прийшли додому пізно вночі й було чути як сварили його мати. Як це буває завжди, коли батько засиджується в клубі.

Ніно прокинувся в своїй кімнатці й зараз таки з ляком подумав, що як сутичка триватиме довше, то пропаде палко очікувана поїздка...

Але вскочивши ранком до кухні, не застав Ніно ані мами ані Гафії. Пішли вже на торг. Тільки Докія домішує тісто.

— Що це буде Докійко?

— Періжки на завтра. На відпуст до Глодави...

— Справді? — аж захлиснувся радісно хлопець.

— Буду я тобі куцоному брехати! Звичайно що справді.

Іншим разом ні за що не подарував би Ніно Докії „куцого“, але тепер він від радості почав уже вертатися по кухні:

— Поїдемо, поїдемо!... і почав шарпати Докію.

— Лиши, Ніну, не перешкоджай! Поїдемо, поїдемо, але не всі.

— А хто не поїде? Ти? враз поважніше хлопець.

— Я не поїду, бо хтось же мусить лишитися вдома. І ти не поїдеш. От не візьмуть тебе батьки й не поїдеш...

— Як не візьмуть? — раптово захвилювався Ніно. Чому чом... я ж... я ж... — і духу не вистарчило для дальших слів. А хотів перерахувати всі свої заслуги в царині послуху за останній тиждень...

— Звичайно не візьмуть, — помалу викладає Докія, в такт до руху засміювання. І очі їй починають грати від сміху. Так кумедно випадає приголомшений несподіванкою хлопчина. — Хай-но собі тільки пригадає він, що був на броїв за останній час...

Ніно аж шарпатіє від такого несправедливого обвинувачення й знов не може витиснути з себе ані слова. А Докія помалу вираховує:

Хто відкрив гицлеву фіру й повипускав на вулицю всіх наловлених псів? Хто проковтнув металевий насадець від держальця до писання й за чие життя тоді тремтіли батьки? хто влучив камінцем у око стару Демчиху? хто розбив рогаткою найбільший слоїк з повилон? хто наловив мишей і напустив їх до хати шевцеві? й хто нарешті прив'язав Бровкові до хвоста пухір з горохом, аж собака мало що не сказився? Хто це все зробив? Ага!

У Ніна вже зовсім немає слів на відповідь. Все, що каже Докія, є правда, все це було, все це було дійсно, все це зробив він, Ніно. Але йому хочеться крикнути, що все це було давно, що забагато з цих провин він уже спокутував тяжко і гірко, що не можна за одну й ту саму річ карати двічі, і що, нарешті, він уже спокутував всі свої провини удруге доброю поведінкою... Хочеться йому всі ці міркування нараз викрикнути, але дивиться... а Докія ось-ось вибухне сміхом над його мовчанкою й остовпінням.

Тепер він розуміє, що все це жарт й сам перший починає сміятися від радості, що все це вигадки, і завтра він побачить таємничу Глодаву.

Не витримує й Докія, дивлячись на хлопця, і обоє сміються довго й ґрунтовно... аж у дверях з'являються мати, а за нею Гафія з кошиком. Докія швидко кінчає місити, а Ніно зручно вислизує, не забувши ще зробити їй з порога довгого носа.

А ввечері він у Татарчучки знов перепитує про Глодаву, і стара оповідає йому про церкву, вирубану в скелі над Дні-

стром. Мовляв, витесав її ще святий Антоній, як ішов цим краєм до Києва. Витесав на пам'ятку про те, що проповідував тутешнім мешканцям Боже слово. А до церкви веде з долини аж двісті сходів, тесаних просто в скелі, і по них деякі побожні сходять навколішки аж на самий верх. Нінові аж в колінах заболіло, коли він уявив собі ці кроки:

— Навіщо ж навколішки?

А стара вияснює, що буває хтось захоріє чи лучиться яке інше нещастя, — от і дається обіцянка піти на відпуст до Глодави й зійти навколішки тих двісті сходів, якщо нещастя мине.

— Навіщо ж таке обіцяти, — хоче таки допитатися Ніно, але Татарчучка не дочуває й оповідає далі. Тепер уже про сумежне з Глодавою село Погоряни. що ціле стоїть на скельному монастирі...

— Як же, бабо, може село вміститися на монастир? — знов допитує Ніно.

І стара посміхається та пояснює, що була колись земля наша під Туреччиною, ховалися християни від бусурменів. А ті бусурмени-турки переслідували за віру християнську, а особливо людей духовних. Для схованки викопала була тоді людність у стрімких скелях Дністрових довгі ходи, поробила житла, витесала церкву й заснувала монастир. Щоб у часи спокою молилися отці Погорянські за добро свого народу, а в часи небезпеки, щоб могли знайти там притулок люди з цілої околиці. А до монастиря не було ніколи й немає доріг. Дістатися до нього можна лише спустившись по ливні з крутого вершка скелі до одної з дірвходу.

— Кажуть старі люди, — продовжує стара, — що надійдуть ще знов такі часи, коли будемо ховатися в тих скелях, але **це** буде вже перед кінцем світа.

Оповідання про підземний монастир найбільш вражає уяву дитини. Він, не відриваючись, схоплює слова з бабиних уст, і ось бачить — суворих, чорних ченців, як ті, що їх знає з Тарлашівського монастиря. Вони довгою чергою посуваються з свічками по вузьких ходах льохів, проступаючи глибше, глибше в землю, від утиску бусурменів. Бачить він і турецьку орду, якусь безформенну масу істот у червоних фесках, мов булочник-турок. Вони кричать над скелею, галасують, вимахують зброєю й виють з безсилої ненависти до ченців, яких не можуть дістати зо схованки.

Все, все, побачить він завтра, уже завтра. Може й у монастир влізе, стріне довгого чорного ченця з палаючими очима... Аж не хочеться йти спати, щоб не заспать, боронь Боже, завтрашнього дня.

(Далі буде).

Оксама Печеніг

Похмуре тло

З готичних стін базник
 Роками вимерло тепло.
 Не заспокоює бароко,
 Ні Сухарди, ні Білик.
 Шукає вибагливе око
 Верх полоненої краси
 Тремтить так тепло, підсвідомо :
 Ти, ти один його даси !
 У брилу втілиш травертину,
 У мрамур слівінецьких гномів.
 І подив лавром буде Твого чину.
 Була досягнена мета ?
 Була укохана гординя ?
 Сам відібрав собі життя
 Різбар надійний колядинський.

* * *

Без пут, розбурханії змисли
 Зірвались з гуком тяглим
 Ні ! не затрима Вагнер
 Того — без форми й мисли —
 Що в степ жене дикунським предком,
 Що страшить в повний місяць,
 Виходить вовком з лісу,
 Не має назви й осередку. —

Ліда Мак

* * *

В тюремний час, як темрява вечірня
 Огорне спокій чаром тайни знову,
 Тоді у нас, запаленців похмілля
 Гомінко йде безголосна розмова.
 Бо скуті в карні лави боевії,
 З юнацьким серцем, гордим, божевільним
 Гартуємо завзяття для Ідеї, —
 І для прийдешніх боїв буревійних.

* * *

В огні наснажена, у пориві сильна
 Я лиш тобі гримітиму Осаїна.
 Я лиш Тобі віддам своє життя
 На полі бою, в юности заранні.
 Чи то у сні верзуться дні простору,
 Чи то у серці туги жар. — Я знаю !
 Це дужий голос Твій зове на волю,
 На бій ! О мій закутий, Рідний Краю !

Л. Мосендз.

Леонардо да Вінчі

Як ти собі величну ставиш ціль,
і погляд твій зорить її високо, —
щоб досягти — серед життєвих піль
йди самотою!

Залишись тобі найбільше сил
як остеронь від гурту друзів станеш,
їх дріб'язком ти не обтяжиш крил.
душі не зраниш.

І добре робить той, хто має одного
при собі, а від решти відвернувся...
Той — дужий! Пут оточення свого
напів позбувся.

Найкраще ж зробиш ти, як ні один
не стане при тобі! Шляхом широким
підеш на однині. Серед життя долин
будь самотім!

Д'єп (Dieppes)

*L'écume rivalisait avec leurs collerettes blanches
Leurs gants et leurs chapeaux à plumes en avalanche.*

Як піна морська у них білі мережки манжетів,
Струसेві пера шапок і викладки тонкі кольретів.
Вони грузять тяжкі аркебузи, мушкети, бомбарди
На фрегати військові — і варта трима галєбарди.
Одпливають в простори вітрів у запінене море,
Щоб робить полювання жорстоке піратам на горі.
Бо пірати не раз на норманські міста набігають —
Королеві французів і смуток і клопіт лишають.

А по бої, коли вже розбиті зухвалі пірати,
Знов у Д'єп повертають побідні французькі фрегати.
І бадьорі матроси виносять одбиті у бою кормила,
Тягнуть на беріг і золото і бранок і винні барила,

Щоб у коршмах старинного Д'єпського порту гуляти,
Тішитись бранками, пити і в карти заграти.
Біле вино п'ється добре до устриць норманських зелених
Пахнуть вони гребінцями на хвилях од вітрів шалених,
Вітрів, що щогли ламають, опоюють душі відважні,
Як поцілунки жінок і як подихи звіріз звияжні.
А у тіні прапорів, що гойдаються гордо і тихо
Там на щоглах гальотів, корветів піратам на лихо

Сам адмірал на кормі свій фрегат доглядає
І за величність вітчизни свій келих з вином піднімає,
Кожного разу, як боцман вартовий спокійно доносить:
„Ексцеленціє! Трупи ворожі нам море на беріг виносить”,
(З французького перекладали: Ю. Н.)

Улас Самчук

КУЛАК

А другого дня вже не було купця. Лев навіть цьому зрадів. Він увесь час тільки й робив, що дивився на його руки. Вони без перерви стирчали перед очима Льва й не міг він їх здихатись. Лев тепер ходив собі по келії й ніби просторніше йому, ніби той купчисько бозна скільки забрав йому місця. Раніше він і Шабеляна ніколи не завважав. Тепер же, кожного ранку о дев'ятій, коли келія хорих № 8 виходила на двір, через визірку до келії № 7 завжди протягалась суха, покопирсана жилава рука. Кожного разу котрийсь із в'язнів робив старому якогось фігля, але ніколи та рука не висовувалась порожньою. Чи кусок петльованика, чи сиру, чи чого іншого клалось само від себе в неї і старий, не дякуючи за дарунок і не сердячись за фігля, м'ямляючи пожовклими устами, дибав собі на подвір'я з вошивою ковдеркою під пахвою. Там він розстеляв її, сідав коло неї, їв, що мав, і так без руху і без звуку просиджував на сонці цілий день. З нього сміялись, обдурювали. — Старий, хоч цигарку? — Старий гляне, протягне руку. От-от цигарку візьме. — А той, шельма, витягне цигарку прикурити ніби старому, а дійсно встромить у зуби, засміється й піде. Старий дивиться йому у слід наївно й безслівно. Що він думає, тяжко сказати.

Часом обіллють його водою. Обіллють його і його ковдру. Старий увесь мокрий. Йому, видно, холодно й він тремтить. Тоді він уже встає й дибає під самий частокіл, де найкраще припікає сонце. Там він не сідає, аж поки не висхне. Стоїть, обшупується, як змокла курка й м'ямляє. Часом довго дивиться в щілину частоколу. Стоїть, всадить носа в щілину й годинами без руху дивиться. Що він думає, годі вгадати. Там за частоколом город і ще один, але нижчий, частокіл. Видно вулицю, як по ній їдуть до міста дядьки. Видно людей, що сюди й туди мотаються. Видається, що всі вони дуже чимсь заняті, що їм увесь час ніколи, що вони безустанно квапляться. А Шабелян от нікуди не квапиться. Він годинами стоїть собі коло щілини й ніби картину яку оглядає.

Розказують, що після таких оглядин Шабелян починає бушувати, кричати, плакати. Кажуть, так страшно плакав, що доводилось заносити його в темний підземний льох, бо ревів на цілу в'язницю. Плакав так до фізичного вичерпання, а тоді знов замовкав і тижнями мовчав. Оповідав ще правда, як він руку своїй дитині відрубав. Це оповідав. Але останніми часами не було бажаючих слухати.

Лев нераз хотів підійти до старого, але не відважувався. Не знав, що й як з ним розпочати. Так і не підходив. Лишень, час від часу, клав старому на руку кусник сього-того з їдла, бо старий не міг пожувати тюремного хліба.

А літо пливе і спливає, як живиця по раненій сосні. Поволі, непомітно. Уже багато відходило і приходило людей келії № 7. Уже багато їх перебачив Лев. Він дивувався, як усе таки чітко видно людину в в'язниці. „На волі” всьогото того не спостерігаєш, що тут. Мабуть тому це, що тісна. Людина кожна ніби під мікроскопом.

К И Т А Й

Владно негодом вступила осінь. Латка неба в вікні блідніє, стає м'якшою, не такою звучною. Хмари вже не такі тяжкі, уривні та вузловаті. Як наповзуть на „латку”, то вже не так, як літом, мов сиві воли з боку на бік ліньки повертаються, а біжать навипередки, гостро, мов стріли. Або знов затягнуть ціле склепіння небесне й обернуться воно в якусь помийницю. А вітер! Цей тільки й знає, що по ґратах посвистувати, ніби беззубий дідуган. Коли прорве лаву хмар, то пре ними, ніби табуном дужих, яблучистих, гривастих коней.

Берізки на камені все більше й більше золотилися. Шасти їх змінилися з зелених на золоті. Їм уже не треба сонця. Досить, слава Богу, і свого золота. Пасмо зеленого ще недавно вівса линяло, линяло, поки зовсім зникло. Лев слідував за змінами щодня, заздрих дужій природі. Часом під небесами летить зграя птахів. Ворони, чи шпаки? Ті і другі. Шваркотять і кричуть, бо осінь.

Лев також піддався часові. Зблід. Не схуд, а зблід. Мати щотижня, дощ не дощ, холод не холод, приносила йому кошничок харчів. Щотижня пішки, на власному горбі.

Вона нераз щось оповісти хотіла синові, але чомусь не відважувалась. Щось гнітило її. Це видно одразу, але що? Син бачив, питав, а мати: „отак собі. От, хіба то одна скорбота?” ... і на цьому кінчалося. Син тоді дивиться на неї невинними, ясними, великими очима.

І так розлучались. Лев лише плечима знизував. Що робиться там, за частоколом? Хто його розбере. А робиться щось, це напевно. Мати дивна якась. І плаче й разом ніби чомусь радіє.

Небо затягнуло. Повітря набрякло й не видержало. Стало вогко, слизько. Прорвалась остання поржавіла небесна сітка й дощ полив. У келії тісно, димно. Келія № 7 без перерви чадить. Тютюну покищо не брак. Братва розлялася: перед хвилею бились Китай з Ковальовим. Обидва пошматостили на собі все до останнього волоска, „у кров” обернулись, але зараз уже сидять усі спокійно, гуртом, одні

грають у шахи, а Китай оповідає небилиці. Це спритний жидок, з закордону. Торгував він щітиною та кінським волосинням, та „цапнули” й п'ятьсот долярчиків забрали й ще до того ось сиди. Ну, сиди, то сиди. Але нащо так довго? Що значить?...

І він цього не може зрозуміти. Він оповідає...

— Наняв я мешкання. От кімната, приблизно як ця... ні, може й менша. Можливо й менша. Сам я, думаю... що ж. Хватить. Наняв, щоб кантору відкрити, а сам ніби вчусь, ніби готуюсь, на „вуз”, бо був політруком, з первих днів жовтневої революції, у першій конній армії за советську владсть кров проливав... Господиня моя знає, що я комісаром був. Боїться... А платити в мене нічим. Оселився й живу. Одного разу, приходить господиня.

— Товаришу, комісар. Мені, знаєте, грошей треба.

— І мені, кажу, також треба.

— Ну, вам. Вам дадуть... А хто дасть мені...

— А скільки?...

— Та, як то звичайно. За кімнати беруть по тридцять, сорок карбованців. За одну кімнату, за голі стіни...

— А скільки ви хочете?...

— Ну, але як у мене з меблями...

— Що значить, кажу, з меблями? Можна поставити скриньку від мила й уявити, що то стіл. Солдатську „койку” можна за ліжко поставити, а замість стільця якого небудь пеньочка... І це меблі? А де шафа, де умивальниця...

— Та он, каже, умивальниця...

— Чорт старий то, а не умивальниця... То ніяка умивальниця. То сплювачка, не умивальниця... Ані тут сісти, ані лягти... Та от, гражданко... Я вам скажу. Я чоловік серйозний. Мені ніколи з вами за дурні меблі змагатися. Ша! Заждіть. Я от тут відчиню один гешефт, піде, так буде й мені, і вам... Раз-два і „справа скінчена”. Насвнув кашкета й пішов.

Заходжу в райком. Підходжу отак з вулиці. Канцелярія на другому поверсі. Мені треба було одного там комісара, Сашу, бачити. Колись мій товариш по комерційній школі. Він саме господарством, сучий син, добре місце, завідував. Цілого округу. Торгівля. Ліси саме експлуатували... Я його добре знав. Дивлюсь на вікна... Стоїть якраз у вікні й до відчиненої половиці краватку зав'язує. Зав'язав, у носі пальцем повертів, виняв цигарку й закупив. Глянув на годинник. Пізно. А тут у мене екстренне діло. Треба дозволу. Ну, щоб там не було... Йду. Подзвонив.

— Кто там?

— Йосіф Китай.

— Якого чорта ?...

— Товаріш Саша. Я тільки на мінуточку.

— Пізно вже... Не буду ж я з-за якогось дурня Йосіфа Китаю цілий день у канцелярії пухнути...

— Нащо пухнути ? Нащо в канцелярії ? Друже мій ! Ти тільки впусти мене. Один підпис, одна печаточка і справа скінчена. А там зобачиш... Може ми до Шулима Натана заглянемо ? А пам'ятаєш, як то колись ? А пам'ятаєш ?...

Словом, слово-по-слову, вліз я до канцелярії. Саша, вже справжній Саша, не комісар. Ми розбалакалися. Я йому про „першу конну“, він мені про Шулима Натана. А в нього була Рівка. Саша, просто таки розтавав від неї. А я обіцяв йому... Я йому до чорта все обіцяв. Нарешті Саша стямивсь.

— Ну, підем.

— Пиши, то підемо. Але в мене до тебе маленьке проханнячко. Зовсім маленьке проханнячко. І виймаю... Я, кажучи власне кажучи, одним словом, на минулому тижні на ім'я комрайкома проханнячко подавав, так мені сказали зайти... Ну от, я й зайшов.

— Та чого так пізно ?... І глянув на моє прохання...

— Гм, кажу, поки він розглядав. Чого пізно. Ясно, чого пізно. Поки це, поки те. А ніщо так швидко не тікає, як день. Це сказав мудрий чоловік і я не можу йому не вірити... А діло тут зовсім пусте.

— Що ти Йось ? Та ти хочеш, щоб нас просто з місця до Допру ? Це ж спекуляція... Це ж, каже, в ніякому разі неможливо. Ти вже подавав прохання ?

— Подавав.

— Кому ?

— У мене, коли я був у „першій конній“, був товариш. Він був первосортний комуніст з виправкою...

Саша перебиває : — Чому зрештою так пізно ? Коли б був Евдокімов... Він тут усе. Порадився б. А сам я не можу. Ніяк не можу...

— А я тобі, що пораджу. Знаєш. До Натана, ще встигнемо. Це раптом двадцять мінут, зрештою, ми катнем візником, десять мінут. А ти ось тільки печаточку і шкрабни пером. Раз-два й готово. І нащо тут Евдокімов ? Ну, Саша. Ти знаєш мене, я тебе. Що, кажу, значить... Спекуляція... Треба ж жити. Служив я в армії, не повезло. Політруком був, шаблю носив, револьвера носив, а все таки до гешефту тягнуло. Знаєш... Саша ! От ти тут якогось дурного папірця підписати боїшся. А чи знаєш ти, як у „першій конній“, і пішов і пішов. Я, кажу, орден „красного знамені“ ношу. Шкода, не взяв. А покажу...

Саша слухав, слухав : — Ну тебе, каже, до ста чортів !... Давай !

— О, це так! На, на! Печаточку, підпис і все. Чирк, чирк і готово. Ах, як приємно, як приємно... Руки вже затираю. Саша дійсно чирк-чирк... Можеш, кажу, невиразно. Все одно. Аби рука. Зробив.

— На, каже, товаришу. Але як попадеш, плачяся на себе.

— Ні на кого не буду плакатись. Ні на себе, ні на тебе. Так воно краще. Але, товаришу, Саша... Я тут маю... Власне кажучи... Що значить... Знаєш от... Уяви от собі... Ну як би тобі пояснити... Знаю я одну вдору... Вона бідна, нічого не має. Чоловік її був білогвардієць, але перейшов до червоних і погіб... Бідна страх... Колись вона, знаєш, цим тим торгувала... Ну звісно. Яблучко дурне, грушка, сливка. На базарі... А тепер їй заборонили. Чому, не знаю. Буває часом... Але я головою ручусь, що то порядна особа. Вона тільки на прожиття, тільки на прожиття...

— Чого ж ти хоч ще?

— Саша, підпиши їй дозвіл на приватний продаж. Неп же тепер. Сам Ленін і т. п. Бачиш... Ану раз-два, бо спізнимось до Натана. Рівка ж нас... Уу... Як вона почаствує. Га?

Ха, ха, ха! — Дивлюсь. Саша мій за печатку. Чирк-чирк і дозвіл для моєї господині на приватний продаж готовий. Ми з Сашою вийшли собі, я правими дверима, він лівими. Краще, щоб разом не бачили. Це певніше діло. А пройшовши з п'ять хвилин, Саша бере візника, я вскакую й собі до нього й покотили...

Два дні не було мене дома, на третій приїжджаю. Господиня моя знов:

— Товаришу комісар. Їй-богу, ні хліба, ні картоплі, ані чого не маю. Що робити? Помешкання... На помешкання тепер скрута...

— Нічого, гражданко... У Америці будують хмародери. Бачили ви хмародери? Ото ж то, що ні. А вони візьмуться та й у нас побудують. От тільки контрреволюцію знищити. Ви прикладом... А між іншим... Де загинув ваш чоловік? Господиня моя тик-мик... А я смалю... Ну, нічого, гражданко. Буває. Я вам нічого.

— Та й вам, каже, нічого... Одно тільки... Жити нінащо. Колись я продавала це-те, то й жила... А тепер кажуть: „вредний елемент”. Геть! Нічого тобі... Так ніби мені вже й жити не хочеться... Колись...

— Та, кажу, колись. Що колись? Колись я добре тріфе не гусяче м'ясо їв. А тепер кінське їм. Навіть собаче їсти му. Аби м'ясо. Що там, кажу, колись? Наша советська країна в стані розбудови. Розумієте?

— Та, махнула моя господиня рукою. Ніякої воно розбудови... От квартир нема й годі. А тії хмародери... Це, каже, в Америці, а нам годі до Америки.

— Знаєте що гражданко? Ви краще за Америку мовчіть... А я вам от що. Що буде, коли я вам дозвіл на приватну торгівлю видам? І моргнув. А жіночка ще ооо!... Вона сюди, туди, зашарілась. Ну... то, знаєте. Подякую... Добре. Я зараз заскочу до райкому, а ввечері заскочите до мене по дозвіл.

І я пішов собі в білярд грати. Якийсь дурень попався мій партнер і я виграв. До вечера п'ять карбованців вложив у кишені і пішов собі додому. Дома чисто, тепло. Меблі мої певну пересортровку прийняли. Змінився стіл. Зоскриньки став справжній стіл на чотирох ніжках. Годинник з'явився на стіні. Правда, вагалко його не порушме, як місяць міддю блищало, але це байдуже. Входить господиня... Я ось, каже, тут деякий порядок. Постіль і тощо змінила...

— Добре, гражданко... Все добре. Але ось тут треба обов'язково Маркса повісити. Розумієте? Отут, Шафу трошки, кажу, посунути, щоб видно було. А ось тут Леніна. На покуті... Але яко мога більшого...

— А де їх, товаришу, дістати?

— Де дістати? А знаєте ви, де є відділ держвидату УССС? Ну от. Зайдіть і спитайте. Портрет Леніна й Маркса. Маєте? — Маєм, скажуть вони там. Вам за скільки? Сталіна також можна захопити, але це нараз було б дорого. Сталіна після. Гроші пусте. Будем гроші мати. А для вас зайвий плюс буде. Скажуть: дивись, Анисима Федоренко портрети Леніна й Маркса купила. Знаєте, що то значить? А от вам і дозвіл видаю. Правда? Ну от. І нікуди вам не треба ходити...

Роздягнувся... І стали ми жити-поживати... Карл Маркс, Ленін, постіль порядна, добра вдовичка. І от тобі посередниче бюро нелегальної торгівлі через кордон. Щотижня привозили мені з-за кордону, з Польщі, два вози шовку, горілки й тощо, а я звідціль тютюн, волосину, щітину, шкірки. Почав я грубшати. Саша заїде бувало.

— Здоров, Китай!

— Доброго здоров'я бажаю, товариш Саша!...

— Як живемо?

— Та, слава „непові", кепсько. Коли б так..., то зажив би нічого. А покищо тільки везе...

— Але везе?

— Везе, товариш Саша... Але ти все таки знаєш. На другий місяць я вже тобі тільки половину... Май, прошу тебе, сумління. Все, що зароблю, все й віддаю. Зрозумій же й ти мене...

— О, ти Китай і мотовило...

— А пам'ятаєш, Саша, як ми колись разом Саніна читали? І ми один другого розуміли. Жити треба, ніби по льо-

ді ховзатись. Головне — не зігнути карка. Завжди треба іншого гнути й чоботом притоптати. А жити скрізь можна. Треба тільки, так би мовити, насобачитися. Обнюхав обставини, придививсь, є якась щілина, за що можна зачіпитись. Чіпляйсь. У мене було скрізь знайомих. Я зайшов у Москву. Знайомий. У Г.П.У. — знайомий. У церкву — знайомий. Шкода от тут немає знайомого, а знайомство це перша річ. А це легко зробити. Просить тебе хто що. Дай. Зроби міну, що даєш. Лає, а ти і собі лай. Хвалить, — не роби вигляду, що це тобі подобається. Скромність часами, як і нахабство, може відограти не останню роль. Першому ліпшому своєму ворогові кажи: — А, друже! Як маєте? Засмійтесь, зажартуйте, одно друге смішне слівце й воно більше зробить, ніж сотня мудрих. Йй-богу.

От, наприклад, підходжу я до вікна. Там на дорозі стоїть величезна гарба, повна кам'яного вугля. Великі бетюжницькі коні понуро стоять. Два брудні, чорні як вугіль людські отруби носять мені те вугля додому. Обидва чорні, дебели й дурні. Один широкою лопатою насипає здоровий кошичисько вугля, другий бере його на свій горб і пре. Що вони думають? Де їх, так би мовити, самосвідомість? Свідомість того, що вони мозолями, горбом носять мені, що мешкає на другому поверсі, що стоїть коло вікна й дивиться на них у низ, чи не крадуть вони часом. І думаю собі я: от вам ваша совітська влада. От вам ваша республіка. Я вам комісар, а ви мої вугленоси. І чорт вас бери... Мені байдуже. А от далі за возом біжить, поспішає якась жінка. У неї короткі, грубі ноги й уся вона тяжка, бо вагітна. Одягнена в зелений, теплий плащ, а на голові в неї вилянула, подібна на череп'яну риночку, зелена шапочка. Вона дуже квапиться, бо їй треба завчасу принести чоловікові з кооперативи махорки. Чоловік її пан і комісар. Коли вона не годитиме йому, вона буде відкинута й піде до сорту „зайвий елемент". Тому вона й вагітна, а все таки бігає. Бігає що сили. Бігає, аж надривається, як і скрізь закохані дурні жінки, що вбили собі в голову власну безпорадність, вважаючи, що спасіння для неї є мужчина. А в законах УССР напевно чітко стоїть: усі особи, як жіночого так і мужеського полу, являються рівними й одноправними горожанами нашої трам-тара-рам республіки. Кожна особа, що хоче купити собі махорки, хай сама собі встане, надягне собі, щоб не простудитися, як найкращу одяжку, піде в кооперативу й там собі купить. Вагітна жінка, це все одно, що зіниця ока, а тому й хоронити її треба, як зіницю ока. Новонароджені горожани нашої трам-тара-рам республіки мають бути рослі, дужі, з довгими руками та ногами, з сильними м'язами і громовим голосом. Усе залежить від того, як обходяться з ва-

гітною жінкою. В старий царський час жінку опоювали, били, запрягали до брудних, понижуючих її жіночу гідність, праць. Тому і населення нашої країни зачувіріхліле і здебільшого мізерне... і т. д. і т. д. Все це так... Все це проблеми першорядної ваги, проблеми життя, жрачки і смерти, а тому ми всі, клянемося бородою Карла Маркса... (тут я можу все говорити), що всі їх розв'яжемо, зав'яжемо і знов розв'яжемо так, як нам буде подобатись.

І думаю я собі, дивлячись на вагітну бабу, що бігає з махоркою: — от тобі розв'язка й зав'язка „проблеми першорядного значення”. Тоді що значить спекуляція? Що значить байка про білого бичка й американського хмароде-ра? Чого забивають мені баки трактором, коли я, Йось Китай, жидок, народжений у місті Х., від знищених бандитами батьків, політрук „першої кінної армії”, попався за спекуляцію до в'язниці і стратив до того ще п'ять сотень доларів. Я жидок. Я не трактор і не хмародер і не електрифікація. Я хочу заробити собі й жити. Що обходить мене велика Росія, чи мала Україна з їх мільйонами кацапів та хахлів?

Можна ще ставити питання. От ти, Йось Китай, що з самого малку „кухен” їв, шабес справляв, як ти раптом став політруком і до того в „першій кінній”? А на це йому Йось Китай: Добродію, знаєте ви що? Ми люди маленькі. Ми великих проблем „першорядного значення” з виразом міщанина, що попав у свинюшник, не розв'язуємо. Ми чухаємо носа, коли він свербить. Є, скажемо, війна. Цілий світ здурів і б'ється, Все вовтузиться, все пре на рожен, усе сердите, і все без ніякого людського виразу. Що тоді? Ясно, що й собі щось треба робити, інакше тебе розтопчуть. А краще бути політруком, ніж тим, що лізе під кулемет. Ну, ми й беремо те, що краще. Тут не треба великої мудрости. Тут треба тільки крихітку в голові олію й усе гаразд. Треба на коні їхати. Раз-два полетів, але таки навчився. Тяжко з початку, але треба. Політика найдурніша річ з всіх речей на світі. Політиком може бути кожний дурний Максим, коли він тільки захоче й матиме трохи нахабства. Думаєте, що, скажем, Троцький таке велике цабе? Думаєте, не такий саме дурний жидок, як і я, Йось Китай? А дивіться, що він наробив: над Росією запанував. Армію на цілу Європу з кацапів та хахлів збудував. На. Дивись. Думаєте, що не все одно, коли в Москві сидітиме Троцький, чи цар Микола? Все одно. Все одно Микита Шабелян гречку сіятиме, топтатиме постולי і дітям руки обтинатиме. Бо Микола Шабелян справжній тутешній, православний, а Троцький чи Микола Всесвітній, інтернаціональний. Я може не так висказався, але, думаю, ви мене зрозумієте. Думаю, що коли я думку яку переверну, ви все

таки знайдете її „лице”, бо наш брат завжди так призвичаний висловлюватись.

Мені сказав командир нашої бригади, коли я відходив з армії.

Чому ви, товариш політрук, кидаєте червону армію й відходите додому?

Тому, товариш командир, що я більше люблю спекуляцію, аніж моє політрукство. Я буду спекулянт.

Але вас розстріляють.

Защо? Коли я шахрував своїм політрукством, так мені „орден червоного прапору” дали. А коли я дві три папушки тютюну поза кооперативом куплю чи продам, мене розстріляють? Ні, товариш командир. Я не бажаю ломати звичаю своїх прадідів. Будьте здорові. І пішов.

Сьогодні модою стало під псевдонім ховатись. Ціла Росія — суцільний „Псевдонім”. Я ж ні. Я думаю, що нашого брата завжди по носі пізнають. Я не ховаюсь. Я собі продаю волосіння, щітину, шкірки й усе. Я Йось Китай і ніяких тобі псевдонімів. Я боюсь. Я дивуюсь, як не бояться своїх псевдонімів... Ну ж, що буде з нами, коли оці всі Шабеляни та всякі Ємки, Чуки одного дня не тільки банди будуватимуть, а збудують, ну... Армію. Советська влада мільйонами їх вибірує й на Сибір. Але й Сибір же не бо-зна де. І в Сибірі люди. А мільйони це завжди мільйони. Їх не витроїли... Нам жидкам кажуть: — сідайте й господарте... Добре казати. А от такий Шабелян, що землю свою, не менше ніж я спекуляцію, любить, вернеться з Сибіру й застане на своєму місці мене. Що він скаже? Де тоді шукатимеш слова, щоб заговорити його гнів? А їх же мільйони. Сибір, Архангельське. Все вони. Все Шабеляни. Все кулаки. Все злочинці, начинені заздрістю, прагненням та любов'ю до чорної землі з гноєм. А що, як воскресне прицвящений п'ятьома кулями до Парижського бруку такий тобі Петлюра — кулацький проводир їх, кровожадний Атила й усю ту армію напустить на нас? Де дінуться псевдоніми? А це їй-богу може статися. Я це, як політрук „першої конної”, сам свідчу. Сам я знаю, чи пахне кров'ю й кажу: — Ні. Машина машиною. Жид жидом. Мужик мужиком. На цьому я кінчаю...

А дощ, дощ...

Да і птіці здесь не живут,
только хохлятся...

— Буудний. Дай цигарку — звернувся Китай до Будного.

— Дуулю!

— Понеси й віддай її своїй нареченій, що в тринадцять літ зівалтував...

— А ти жидівська морда!

— Не іржи, бо вдавишся. А гарно сказано:

Зловредно і зловонно
 рапкрыв свої вонючі уста.
 Ізрьок проклятія ревонно
 і скрился с віду навсегда.

— Це ти, дурень Будний... Ха, ха, ха!...

— Ну, Китай. Я страшно хотів би побити твою дзвінку сплювачку, казав Кравчук, переставляючи на шахівниці фігурки. — Кому ти цілу годину брехав? У пустоту?...

— Вліз між ворони, то крич, як вони. Я рівно ж давно рефлектую на твою м'яку й тупу пику. При нагоді можемо задовольнити наші нестримні бажання. Не маєш ти цигарки?...

— На, щоб ти луснув, та замовкни.

— Ну от. Тільки менше нервів. Пригодяться ще, згадаєш моє слово.

Двері брязнули, відчинились і до келії впхнули хлопчину, щось подібне до того бунтаря, що дитячі віршики писав. Хлопчина років п'ятнадцять, шістнадцять, куций, носик картопелькою, а підборіддя — ніби добрий нагніток з ямкою.

Цього десь бачив Лев, але не міг собі пригадати де. Малий увесь зніяковілий, стоїть серед келії й роздивляється. Вгляdivши Льва, засявав й заспівав.

— Ааа! Доброго здоров'я співробітник!...

Лев послав до чорта такого знайомого, але робити нічого було. Ціла келія вже знає, що тут сидять два якихсь „співробітники”.

Це було другого таки дня після славнозвісного вступу до келії № 7 нового бунтаря-співробітника. Інтелігенти було обурились, бо на місце зовсім сутужно стало. Але гірше всіх обурився Китай, якому „на душі нудно”. На передодні доречі, аж увечері, по апелю, знов до колотнечі прийшло й на цей раз між Китаєм та Львом. Лев парубок не моторний, а скоріше повільний. Він не дерся з Китаєм, як це робив Ковалів, а одразу — відвів кулак, бабах — і готово. Пика Китая на цілу свою територію оказалась розквашеною одразу...

Ушкоджений підняв на ноги все коридорне начальство й так ревів у визірку, розприскуючи кров'ю, що начальство загрозило йому карцером, а справу розберуть завтра, бо тепер пізно. Лев узяв свого сінника, за якого й заварилась ця каша й поклався на нім, бо Китай хотів заволодіти ним з милосердя до новоприбувшого, якому одразу прийшлося протягнутися просто на помості й то коло „параші”... Але Китай по своїй добросердечності, бачачи, що „співробітник” Лев зовсім байдуже віднісся до долі свого поплечника, запропонував останньому свою розтріпану ганчірку, яку чомусь звали „сінник”, з надією, що завтра дістане но-

вого, а покищо він переспить з товаришем Бойчуком. Добре? ... Він тихий, спокійний ...

Бойчук тим часом післав його до сто чортів. Це одначе не зневірило хороброго комбінатора. Він прийняв усе за звичайний жарт і не відставав так довго, аж поки упевнився, що найнебезпечніші жарти з „тихими та спокійними“ ... Лев після цього ліг і досить хутко заснув, а Китай ще довго вовтузився по келії, мовчки лаявся, лазив по головах сплячих, щось там коло „параші“ льопався, мив видно маску свою, поки нарешті, відобравши знов назад від новоприбувшого свого „погризенного млинця“, посунувся з ним на своє почесне місце в куті на нарах, де, доречі, було найбільше збіговище блощиць. Одначе місцем цим Китай дуже дорожив і хоробро вів за нього нераз жорстокі бої...

Рано, другого дня, Кравчук перший уздрів обв'язаного Китаю й заспівав:

— Уу, як розцвів! ... Справжня рожа! ... Теж політрук...

— Ето нічово ... Ми ще побачим. Я цілу ніч ока не розплющив, запухло так — заявив одразу Китай.

— Шкода, що не вилізло — зауважив котрийсь аж із протилежного берега смердючого, густого моря.

— Нічого, нічого ... От тільки лікар прийде. Буде йому...

Прийшла „побудка“, але Китай демонстративно не вставав.

— От би тепер тебе в першу конну ... Всю б контрреволюцію залякав ... — не відставав Кравчук, натягаючи свої „залізобетонні“ штанята.

— А бабахнув же свій таки ... Щастя його, що тут, а то б Соловки одразу — озвався премудрий великомученик Будний, після чого загомонів з молитовником.

— Бабостраждатель. Тип! ... Морда — непіддавався Китай, але Будний тільки головою потакнув і розмашно по правилах охрещував свою передовицю.

Брязнули двері й до келії на плечах внесли паруючу парашу з чаєм. Китай зірвався і, навіть не вдягаючись, схопив свою „манашку“ й миттю метнувся до черги, воюючи вже знов за місце.

— Ти! Мошко! Цурік! ... Хватить води — бовтаючи черпалом у параші, серйозно казав розливач.

— Не лай його. Дай йому досить. Він видно втопитися хоче ... Бач, як його розчуквашено ... втихомирював свого товариша другий чайовар.

— То його так шпійон лизнув — зовсім без очевидної потреби інформує „кордупель“ Осовець, мабуть, щоб підхлібитись чайоварам.

— Ііч, кордупель! ... Розспівався ... Окріп мені на примочки потрібен. Що це на самому ділі? ... — бунтував Китай.

— Сварись, сварись та тікай. І другі ще хочать.

Чай розлили й почалась жерня. Лев дістав останнім, мовчки відійшов у свій кут, витягнув з кошика кусник коржа і, присівши на костки, почав жувати. Питома його вага в очах всього оточення збільшилася на цілих сто відсотків. Навіть Будний, що з призи́рством відносився до всіх новаків, підсунувся, напів сидячи, до нього й запитав :

— У вас часом кусочок цукру не можна б позичити ?

Лев не відповів нічого, лише поставив на долівці свого черепка з водою, поліз десь у хащі свого кошика й видобув звідтам кілька кусників цукру.

Будний зробив таку міну, якою можна б цілу тюрму засолодити, взяв цукор, не подякував, бо вважав це для новачка за ласку й відшкандибав навприсядки назад на „почесні місця старих”.

Там і Китай урочисто напompовував себе чаюванням, маючи вигляд людини, що страшенно квапиться, бо має зробити щось надзвичайної ваги, що здивує всіх до смерті. Обличчя його, крім брудної плями, нічого не виявляло, але що значить ота гробова зловісна мовчанка й оті руки, які шарпали кусні хліба на двоє, троє й більше і при тому не встигали відносити все до запакованого рота, так що весь Китай сидів обложений одними кусниками хліба ? А як вони, ті руки, тремтіли ! О, це багато значить.

І дійсно. Все це виявило себе негайно. Першою явою його дії було, що він не допив усього „чаю” і не зміг проковтнути всіх кусників хліба. Тоді хліб він зібрав і вкинув у заялозену з очкурор торбину, а чай підніс до новопрйбувшого : „не хочете часом чаю ?” Але той не хоче чаю. Це він не без іронії виявив похитом голови й усмішкою. Тоді Китай, на очах усієї келії, з висока виливає свій чай у парашу, видно зовсім забувши за примочки. Келія цим ні остільки не здивована, бо занадто добре знає Кита́я.

Подруге, він „потребував” старшого відділового і зробив це підкреслено : обов’язково „старшого” і весь час, поки звичайний відділовий, що побрязкує собі на коридорі ключами, пішов десь шукати старшого, Китай ні на хвилику не відходив від визірки. Коли б хто другий хотів тепер покористуватись нею, Китай напевно заявив би „занято” і зчинив би за ню нову бійку. Одначе, кому б хотілося стояти там коло того тюремного ока та винюхувати прокислі коридорні протяги, які стягали нечистоти з чотирнадцяти начинених людськими відпадками, келій. Це ж є свого роду жертва. Для того, щоб хтось так уперто присвячував себе на неї, необхідні якісь вищі, незбагнуті людським розумом, імпульси, що більше, коли крайньої необхідности в подібній жертві на перший погляд майже зовсім нема.

Стояв Китай, стояв, а час видно не квапився тікати. Сердега мерз, тремтів, соромницько просвічуючи посинілими плямами волохатого свого тіла, але вдягатись зовсім не збиравсь. Але тут зненацька Китаю гукнули. Він аж підскачів і опинився крок від дверей, нашвидко прибіраючи нужденний вигляд, але в той час у визірку всунувся червонистий кирпатий ніс відділового й зажадав, щоб Китай „перуном” біг до лябораторії. Хоч не хоч, а прийшлось одягатись і то „перуном”, бо відділовий розп’явся в дверях, погрожуючи ключами, готовий що хвилі гримнути трьохцальовими, а ти Китай стій собі знов коло визірки. Ні. Цього Китай не допустить. На те він Йось Китай з містечка Катербург. Раз два й Китай готовий. На ходу він підперізує штани. Ще мить і немає Китаю; тільки двері луснули, ніби тішучись, що проковтнули таку екзотичну ласощ.

Лев повільно, ворущачи сюди й туди губами, ніби набирався запасом на солідний сплювок, подивився перед себе не відомо куди... А після, зробивши по келії кілька неворотних рухів, підійшов до заграбованого виходу в світ. „От коли б вирватися звідси. Який я тут страшно зайвий. Як марнуються дні” — думав він. „А вікна навмисне не зашклять. Кажуть, наполовину замурують”... — снувалась думка далі. Снувалась не влучно, врозбивну, ніби охляла волчня в довгому нічному марші.

Перед обідом вкотився до келії Китай. Підв’язки на чолі вже не було, зате над лівою бровою й вище задавакувато горіла мідяна пляма від йодини. Лікаря якраз не було, а „сам старший” не додумався ні до чого мудрішого, як приліпити Китаєві таку оздобу, не турбуючи себе близькістю ока, що скидалося на червону зорю серед денного синього неба.

Зате Китай, цей премудрий велетенчик з червоними та чорними очима, горів якоюсь поновленістю... Незрозуміла радість дихала від кожного квадратного сантиметра його поверхні... Накресливши по келії кілька параболевих рис, він хотів видно говорити, але не відважувався скупчити на комусь свою красномовність. Тоді він говорив просто в простір, як і вчора. При цьому не в стані був хоч на коротеньку хвилину стримати свою машину руху, а тому добровільно катував себе безконечним вертінням, мов фьогало, пущене в рух справною та міцною рукою. Всякий життєвий дріб’язок людина не в стані запримітити. Але Китай не лишень запримічував, а й живо, мов добрий шаховий грач, обдумував багато тягів наперед... Він вихоплював не раз голими пальцями, ба навіть зубами, розпечені п’яхи з-під ковальського молота й хоч не раз діставав по пальцях, усе таки тими саме гарячими вихапками збирав свій життєвий човник. І здається, перший ліпший боягуз ніко-

ли не відважився б прогулятись подібними ночвами по бурхливому океані життя, але мій Боже!... Може бути, що й найбільший боягуз зо страху буде чинити найбільш героїськї вчинки. Особливо, коли посідає він певну домішку підлоти. Відважний по своїй наївній простоті часто-густо уподіблюється ведмедеві, що пре наосліп на рожен, там, де його можна оминати. — Це безпосередні зауваження Льва, що весь час спостерігав свого ворога Китаю, якого зненавидів всіма фібрами своєї душі. Китай рівно ж чув себе ніби в гарячих спинках, коли погляд Льва навмисно зупинявся на його особі. „Ні. Таким там не місце. Будний, їй-богу, мав рацію” — підсумовував він свої висновки.

Але саме головне докотилось до післяполудня й тут завершилось. Після другої прохідки двері келії зайвий раз підкреслили свій тягар і лінки відчинилися. В їх дубовому старосвітському обрамленні з'явився старший дозорець, прищоватий, куций сучок, в супроводі звичайного ключника, що мабуть сам не знав, чого хоче старший. Останній же маленьку хвилючку постояв на порозі, блиснув сюди-туди гострими своїми дивильцями і тріснутими грудьми проговорив:

— Бойчук! Збірати річи і до келії № 12 марш! Перуном!

(За вікном уже не лив дощ. Вітри з натугою розчищали перевернутий океан від пошарпаних, накопичених крижин, між якими сліпуче виблискувало величними вітрильниками могутнє світло. Воно, як і завжди, стрімко з розмаху вдарило в порожнечу вікна, скребло іржавий кістяк ґрат, чітко зарисовуючи на протилежній стіні їх відбитки. Три берізки в далечині, ледве-ледве зарисувались на тлі велитенської крижини, що з'ясовувалася у вузькій щілині між небом і землею. Хтось там, видко, клав багаття, бо довжелезний хвіст диму, пригадавав лоша, що стрімголов бігло по куряній дорозі. Кілька рябих корів розкарякувато вгрузли по коліна в камінь узгір'я.

Лев уявляв ті їх широкі, блискучі, ніби відполіровані носи, уявляв їх дурні, повні безпросвітньої терпеливості, очі і пригадав, як то бувало нераз, оздоблюючи свою Ласоку вінком з живих квітів, він завжди любив зазірати до тих очей. І не треба було мати буйної фантазії, щоб відхилити в пам'яті ніжно вирізблені невідомим мистцем на самому мозку, нікому непотрібні спомини... Шнур високих срібно-листих тополь. Всяке дерево в жовтні лист свій ронить, а вони ні. Розпачливо боронять красу свою й лучалось, до самого кінця листопада доносили її. Встанеш ранком бувало... Сонно ще. Цілу ніч скрипіли й терлися зорі. Дихання з уст парою вилітає. Станеш обличчям направо, — панська садиба, парк, осокорі тучні, мов бугаї. Ялинки нагі вибігли сонце зустріти, бо за ними степ і сонце, а більше нічого.

Просто перед обличчям, мов величний сором, поклатась вона, велика й неподільна, з юродивим царем і з розбитим його дзвоном. Звідти „тьмами” (по Блоковськи) сунули нечислимі полки одної шостої земної поверхні. Вилицягі й косоокі, гавкаючи соткою мов, сірі, мов сибірські вовки, сунули вони на захід, який пожирав їх у такій нечуваній кількості, що найбільшому ненажері, Марсові, занудило від хрюкоту російських костей у зубах.

Ззаду, тут недалеко, за плечима — захід палахкотів світовою війною. Шарпали нутро нашої плянети витвори генія Крупа. День і ніч невгомно вдаряв величезний молот історії по ковадлі часу, виковуючи в горні пожеж контури нового життя. І от, встало воно — величне, тверде, наскрізь гартоване людською кров'ю, поставивши ціле людство в стан зрізничковання, бо не відомо, звідки наново почати його.

Нарешті, вліво, — ліс, яр, хащавини. Там прерії Мексики. Там пустині Сагари. Там Монблян і Кордильєри. Там стрункі молоді вільхи обертались у бамбуси знад Вікторії-Нянца, з яких можна витесувати зручні списи для війни, і проти бізонів та струсів. І лиш тільки велике світло пустих гарячі свої вії понад срібноверхими тополями, Лев бере свою Ласоку, (цей решток, який ще не встигла проковтнути війна) за роги й відважно відправляється у світ чудес.

І лиш ступить він Ласокою за грань вітчизнівського подвір'я, як миттю, зо звичайного Левка, переображується у грізного проводира якогось дикого племені, що твердо ступає своїми босими репаними ножиськами по встеленому інеем та бабиним літом стерниці. І так доходить до найдалшого пункту небезпеки, над Гудимівський яр, де на вчовганому вапнякові безліч рубців від гострення мечів, кутих з набойових цинкових коробок назбираних при найближчій гарматній батерії. Це найвища точка. Тут під каменем хороняться всі скарби Левкового вояцтва: Луки з верболозу, списи з вільхи (деякі зовсім старі, від весни, легкі і гладенькі), пращі на взірець Давидової (яку сконструював сам проводир), одна катапулька і безліч всяких вояцьких причандалів, різносортного каміння, зручних, замашних буків, сухої порохні „на гази” і т. п. Звідціля також зовсім виразно видно табори Гудимівських „індіянів”, яких перехрещено тепер на німців і звідціля подаються всі бойові гасла та накази.

Коли Лев приходить — пусто ще. Так і слів. Проводир мусить бути завжди першим. Він пускає свою Ласоку куди попало, і дальша доля її його не цікавить. Він чує все таки, як навіть через піврічну луску його ніг до самої кости продирається холод. Але спастись від нього проводир не квапиться. Він має в кишені два сірники і вагається: „чи ба-

гаття розложити, чи цигарку закурити". Верх бере остання, бо ж хіба личить проводиреві поратись з багаттям? І закуривши з лісового листя цигарку, він розганяється, за одним-махом, — по-козацьки, вибігає на шпиль каменя, де принаймні іней здмухнуло сонце і звучно сурмить у долоні: — Гу-ту гууу!...

Тиша. Луна передала гасло на друге взгір'я і там також пугкнув хтось. Але це мабуть німець. Видно в далечині ярке, як сонце, обличчя озера і звідти, з-під туману, поволі виборсуються „німецькі" корови. Але то ще далеко. Заки вони до призначеного кордону допасуться, тут буде повно „своїх". Лев ще раз і ще раз сурмить. Звук добігає до вух його вояцтва і з різних боків панського лісу, що на заході, починають настигати бойові бездротяні радіодепеші. Це захоплює проводиря настільки, що він дико витанцьовує на каміні якийсь немудрий балет, а його зачовгані, брудночервоні колінята по черзі вигулькують з досить порядних дір його „шатрових" штаненят, ніби дражняться з кимсь... Це одначе найменше його турбує. Він з погордою поглядав на всякі штани, бодай вони і зовсім розкололися. Він докурює свою цигарку і шумно плює.

Через пів години навкруги нього вже повно Ільків, Микол, Хведорів і гармидер відкривається. Починається, перш усього, жерня. Теплі підпалки, щиро нацибулені і насолені, горохові пироги, яблука, періщать неокріплі щелепи хоробрих воїнів. Деякі присок розгрівають, в якому ще від учора закопано півпуда бараболь, накрадених, розуміється, на Гудимівських полях. Деякі рачкують попід ліщинами і вишукують решту лісових горіхів. А деякі згортають солодко щелестюче листя, підпалюють його, верещать, поринають у грубому, тяжкому стовпові диму, що майже простопадно зводиться до неба.

Сонце все вище й вище пролікає мармурову голубінь. З заходу налітає розшалілий Юнкерс і, побачивши з своєї божеської височини якийсь рейвах на землі, шпурляє в неї бомбою. Лють його одначе незадоволена. Бомба влучає в дикий чагарник, де вмирає лишень кілька зайців з переляку. Борці ж — коров'яча прислуга, ураз, ніби їм подано команду, на цілу дебру заревіли: — а-аа!...

Стрункі їх голоси виводили довгу, однотонну мелодію, а самі вони щодуху бігли в те місце, де демонічно реготала ще луна розбитого даремне сталевого кокоса. Їм ніколи страхатись його. Кущі, чагарі тріщали під ногами хлопчаків, які на випередки летіли на місце вибуху, з надією знайти хоч декілька цінних для власного вжитку (проти ворога!) скалок гранати.

Але не встигли вони ще й добігти, як застогнав другий, ще дужчий, могутній вибух. Земля дригнула зо всею сво-

єю рослинністю. На цей раз штовхун був влучніший. Видко, тліюче листя цілком сумлінно відслужило свою службу — мети. І коли галасливі вертихвости, засапані вернулися на своє закріпте кубловисько, застали там лише дим, сморід і розметену свою вежу, під якою навек щезли їх дорогоцінні воєнні причандали. Все щезло. Скеля — ніби її роздерла якась велитенська кура. Дужий, літній дуб скинув чомусь свою кольосальну папаху і подрапано дивився лисиною в простір.

На цьому Юнкерс і обмежився.

„Так родиться війна” — думав Лев, але думки свої не довів до пуття. Саме втемидився в неї „старший дозорець” зо своїм „Марш! — Перуном!”

Такої розв'язки, розуміється, ніхто не сподівався, бо келія № 12 — це гріб, начинений закордонним хробацтвом, яке безупинно повзло з СРСР... Ходили чутки, що там вже стіни починають гризти. Рідко кому вдалось бачити більш ефектні обтягнуті шкурою кістяки в повній їх красі, ніж в келії № 12.

Тудито без єдиного натяку на протест, так як стояв коло вікна, й направився Лев. Речі свої, враз із цілим кошичком „жрадла”, залишив під опіку Кравчука, який усе таки встиг шепнути на вухо Льва: „Нічого. Витерпиш, брат. Але Китай цілих щелепів не донесе до СРСР!”...) (Д. б.)

М. Н.

Княжа антика*)

„Что суть вдали?” — Они же показаша меч. І ріша старци козарстії:

„Не добра дань, княже! Ми доискахомся оружем одією страны, рікше саблями, а сих оруже обоюдоостро, рікше мечі; сі імать імати і на нас дань і на иних странах”. Се же сбиється все”.

Так висловила легенда історичне покликання Києва й Руси. Обосічний меч дійсно став символом цілого життя народу й брязкіт його об ворожий шолом дав тон всій поезії княжої доби.

Боротьба то завойовницька, то оборонна, знайшла своє мистецьке закріплення в десятках висловів на сторінках небагатьох захованих до наших часів староукраїнських писемних пам'яток, у незрівняному „Слові о полку Ігоря” й широкою луною прогреміла в народній творчості. Війна переможна й нещаслива, війна з конечности й з самої жаги слави, знайшла й свою естетику й філософію.

*) Читано як реферат на Літературній Маніфестації „Аполло Мілітанс України”, улаштованій студентським товариством „Зарево” в Празі в березні 1933 р.

Якою глибокою продуманістю віє від слів заповіту Мономаха! „Смерти бо ся, діти, не бояще, ні раги ні од звіра, но мужеськое діло творіте, како ви Бог подасть”.

Чи тверда мужність короля Данила, що коло Опави в Чехах, коли у підлеглих йому ляхів увійшов великий страх, промовив: „Чого жахаєтесь? Чи не знаєте, що війна без упавших не буває? Чи не знаєте, що ви пішли на мужів, на неприятелів, а не на жінок? Коли мужа вбють на війні, то яке тут диво? Інші дома помирають без слави, а ці померли зо славою! Укріпіть серця ваші й підійміть зброю свою на неприятеля!”

А ось слова того Мономаха, який на закид, що, мовляв, не час відривати селян від землі, відповів думкою, й тепер ще на жаль не всім зрозумілою: „Се дивно ми брате, іже смердов жалуете і їх коней, а сего не помишляюще, оже на весну начнесть смерд тот орати лошадию тою і приїхал Половчин, ударить смерда стрілою і поймаєть лошадыку і жену его і діти его і гумно его зажжеть; то о сем чому не мислите?” і рікоша вся дружина: „Право воистину тако єсть!”

Воистину так єсть — відповідала, власне, вся суспільність і тому на обіцянку князеві Романові допоміч-меча св. Петра міг цей в її уяві відповісти папському послові: „Чи такий меч у папи? Коли має такий, може городи роздавати! А я, поки маю свій при бедрі, не хочу купувати чимсь іншим тільки кров'ю, так як батьки й діди наші розмножали Руську землю”.

Бо ж на ряд століть Русичі „великие поля червленими щити перегородиша”, ищучи собі чти, а князю слави” та виipleкали надзвичайно високе почуття національної честі. Справжній муж повинен бути на все готовим, спокійно дивитись в очі смерті, не тікати від „суда Божого”. Битва це майже побожний акт. „Страдати за землю руськую”, це властиво єдиний зміст життя, єдина мета гідного володаря.

Тому князь Святослав у Болгарії мав сказати: „Уже нам зді пасти; потягнем мужески, братье, і дружино!” „Уже нам нікома ся діти і волею і неволею стати противу, да не посраим землі Руськие, но ляжем костью ту, мертвий бо собома не імаєть; аще ми побіжим, то срам нам, і не імам убігнути, но станем кріпко!”

А Ігор Святославич міг звернутися до дружини: „Братья, сего есми іскали і потягнем”. „Оже нам будеть, не бившися, возвратитися, то срам нам будеть пуще смерти; но како нам Бог дасть!” „Оже побігнем, утечем самі, а чернїя люди оставим, то от Бога нам будеть грїх, сїх видавше поїдем; но или умрем или живі будем на єдином місті”.

Гідно звучать слова князя Ізяслава: „Брати і дружино! Бог всегда Руськия землі і Руських синов в безчесті не положил єсть! на всіх містех чєсть свою взимали суть; нині

же браття ревнуймо тому всі, у всіх землях і перед чужими язикай дай нам Бог честь свою взяти”.

З такого лицарського почуття обов'язку жертви родились слова Мстиславових братів під час походу на половців: „Бог ти брате поможи в том, оже ти Бог вложил таку мисль в серце, а нам дай Бог за крестьяни і за Руськую землю голови свої зложити і к мучеником приченом бити!”

І культ чести, і бажання слави („предною славу сами похитим, а задньою ся сами поділим”), і рішимість прийняти муки родяться з певности правости своєї справи, з великої віри, що сам Бог своїм мечем помагає мечеві нашому. Легенда оповідає, як після Мономахової перемоги над половцями питано полонених: „Како вас толка сила і многая множество не могосте ся противити но вскорі побігосте?” Сі же одвіщеваху глаголюще: „Како можем битися з Вами? А друзії їздоху верху Вас в оружії світлім і страшні, іже помагаху Вам”. Токмо се суть ангели от Бога послані крестьяном”. Та й Ігор Святославич був певний, що се Бог силою своєю „возложил на врага наша побіду, а на нас честь і слава”.

Духова рівновага та певність своєї правоти веде до безоглядности в боротьбі з ворогом. Чи не величний моральний спокій віє від слів лицаря Михайлика:

„Мечу мій мечу та й на татарове
Мечу мій мечу та й на юланове!”

Не диво ж, що билинний багатир Сурога Сурожець, б'ючи татар „куди махне — вулиця, куди замахнеться — провулочок. Навалив трупів коневі по стремена, горячої крови під черева”.

А в народній пісні герой:

„Сів на коника, як вітрець линув,
Та й задне військо почав здоганяти.
Як іздогонив, конем потоптав,
Середне військо мечем постинав,
Передне військо вогнем попалив,
Своє подвірря назад відобрав,
Назад відобрав — краще осадив”.

Така клясична войовничість, природно, мусіла досягнути своєї вищої форми — завойовництва, що своє виправдання знаходить не в обороні від напасника, а в самій справі підбою й володіння.

Князь Святослав прийшов до переконання, що „Не любими єсть Києві бити, хочю іти Переяславци на Дунаї, яко єсть среда землі моєї, яко ту вся благая сходяться...” Чи не голосом гордого добичництва звучить народня пісня:

„Гойное паня, що він там діє?
Стружечко струже, огника кладе,
Золото топить, зброїцю злива,

Зброїцю злива, на слуги вола :
 Ой слуги мої, котрі вірнії,
 Коні сідлайте, зброї збирайте :
 Тугії луки, ostrіі мечі.
 А на коники всі посідайте,
 Ой виїдемо на першу гору,
 На високу, на німецьку,
 Блиснемо мечем — ясен місяцем,
 Пустимо стріли, як дрібен дощик,
 Пустимо стріли на німецьку землю,
 Німецьку землю ми звоюємо
 І звоюємо і зрабуємо”.

Або луна незабутніх в народі походів на Царгород :
 Ой славен-ясен, красний Іванко,
 А чим же ти та прославився ?
 Що із вечора коня осідлав,
 А вже к світові під Царів-город став.
 Ой як же б'є та й б'є на Царів город.
 Цар ся дивує, хто то воює.
 Міщани ходять — все раду радять,
 Що тому вояці за дари дати ?

Цим авантурничим лицарством перенятий був і король Данило, що „спішаше і тоскняще ся на войну”, поміг угорському королеві на Чехів, бо „досі не було в Руській землі нікого, хто б воював землю чеську : ні Святослав Хоробрий, ні Володимир Великий”.

То ж світлим мітом виступає сила й велич Київської держави в пам'яті грядучих поколінь. „То все покорене било Богом крест'янському язичу, поганськія страни, великому князю Всеволоду, отцю его Юрію, князю київському, діду его Володимиру Мономаху, котрим то Половци діти своя ношаху в колибіли, а Литва із болота на світ не виникиваху, а Угри твердяху каменії городи, желізними вороти, аби на них Великий Володимир тамо не взяв ; а Німці радовахуся, далече будучи за синім морем ; Буртаси, Черемиси, Вяда і Мордва бортничаху на князя Великого Володимира і жюр Мануїл Царгородський опас імія поно і великія дари посилаше к нему, аби под ним великий князь Володимир Царгорода не взяв”.

За княжої доби український народ дійсно повно відчував красу героїзму й умів повними грудьми пити радість перемоги. Якоюсь просто біблійною несамовитістю, патосом асирійських та єгипетських тріумфальних таблиць пройнята похвала Романа,

„Самодержця всея Руси,
 Одолівша всім поганським язичком,
 Ума мудростю ходяща по заповідем божим.
 Устремі бо ся б'яше на поганиї, яко і лев.

Сердит бо бисть яко і рись.
 І губяше я, яко і крокодил.
 І перехожаху землю їх, яко і орел.
 Храбр бо бі, яко і тур.
 Ревноваше бо діду своєму Мономаху,
 Погубившому поганиї Ізмаїлтяне,
 І тщасяся погубити іноплеменники”.

А ось похвала Константинові князеві Острожському:
 „О пречесная мудрая главо! Како тя нареку і похвалю?
 Короткостю языка моего і художеством ума моего не могу
 ся домыслити кую славу і честь воздати твоего справлення
 ділу”...

Прирівнані есте великим, хоробрим рицарем славного
 града Родеса, которії же своїм мужеством многії замки
 християнські от поганських рук впокоїти чинять... За та-
 ковий вчинок не толко здіснних великих столечних городов
 на них сидіти достоен еси, але й самого божого града Єру-
 салима достоїн еси владіти... Єще ти приложу смілости і
 храбрость. Уподобился еси сину Ровоавову Авію, що вое-
 вал на десять колін Ізраїлев і вбил з них сильних людей за
 єдин день пятсот тисяч. Єгоже ділу і ти наслідник явися,
 Москвич избивая, не в цілий день, але в одні 3 години на
 осмдесять тисяч побил... Вдатному князю Константину Іва-
 новичу Острожському дай, Боже, здоровля і щастя вперед
 ліпше! Как нині побил силу великую московськую, аби так
 побивал сильную рать татарськую, проливаючи кров їх бі-
 сурменськую!”

Оспівуванням війни пройняте все суспільство, від най-
 вищих та духовних верств до простолюддя, бо війна була
 проявом свідомости й туги цілого народу.

„Ой чи дома гей наш панонько?
 Нема го дома, десь у садочку,
 Десь у садочку, а в' оріховім.
 Ой струже-луже дрібні стрілоньки,
 Дрібні стрілоньки, яснї шабельки.
 Бо ся збирає та на війноньку!
 Татусьо вийшов, коника вивів,
 Братенько вийшов, сидельце виніс.
 Сестриця вийшла, зброю винесла,
 Хусточку дала, з боку припаяла”.

А ось поворот вирядженого, незрівняний своєю чутте-
 вістю та виразною апробацією війни й побіди:

„І вже синонько з війноньки йде,
 Коником грає, сам ся втішає,
 Що звоював Турчинонька.
 Везе копієньку на позначенько
 А там людкове з церковці йдуть,
 З церковці йдуть та й ся дивують,

Що освітило село ?

Чодсвіки мовлять : місяць то сходить.

Жіночки мовлять : зоря зоріє.

Парубоньки мовлять : наш то братенько,

Дівчата моєлять : наш то миленький”.

І добре документує одля українська четія : „Што нинішнього времени, мужей добрих, смілих видим, как своїми хоробрими діли чти великое достойні биваєть, а коли которий храбр добрия діла богатырськие вділяєть на господарськом дворі, і всі збираються тут, мужський пол і женський і очи свої на него стромлять, хочачи видіти мужество его”.

Такий був органічно суцільний, войовничістю проіннятий світогляд князівських часів, що знайшов свій блискучий вислів в письменстві та народній поетичній творчості.

Завойовництво княжої доби застигло в антично-досконалих формах, щоб стати джерелом моральної сили й надхнення на довгі століття аж до наших часів. І коли над Калкою „руські могутні богатирі прибилися, примучились, один другого покололи, порізали, не зосталося на Руси богатирів”, то народ висловив своє відношення до заломання українського лицарства в легенді про богатыря Михайлика :

„Ой княже, княже, панове громадо,

Погана ваша рада,

Якби Михайлика не віддавали,

Поки світ сонця вороги б Києва не дістали”.

І надхненим, палким пророцтвом звучать слова легенди, що вернеться колись до Києва лицар Михайлик і в сяйві і славі поставить знову на давнє місце Золоті Ворота.

Є. Онацький

Кардуччи, як попередник фашизму

27. липня цього 1935 року сповнилося сто років з дня народження великого італійського поета, нобелівського лавреата, Джозуе Кардуччи. Його вплив на сучасників був безмежний, його авторитет не знав суперників, і його могутня особистість відсувала на другий план навіть таких поетів і письменників, як Верга і Фогаццаро, Граф і Гоццано, Д’Анунціо й Пасколі. З ним можна було не погоджуватися, навіть повставати проти нього, намагаючись висунути інші форми мистецтва (Кардуччи був переконаним класиком), але кожний мусів рахуватися з думкою і творчістю Кардуччи. — „Полум’я, яким горю, — оповідав д’Анунціо — він у мене розпалив...” І те саме міг сказати про себе Пасколі та інші. З його смертю (16 лютого 1907 року) ніби загас, як пише Ромео Риччи („Ля Стирпе” 1935, IV), величезний осередок світла й літературної енергії, який нема кому заступити.

ти. Помер диктатор, і його спадок мусіли поділити між собою поети менших розмірів...”

Але життя повне контрастів, припливів і відпливів, акцій й реакцій. Зо смертю диктатора, який за життя панував неподільно, піднесли голову всі ті, що раніше перед ним плазували, затаївши ненависть у серці. Почалася „переоцінка цінностей”, почалося таке типове для дрібних душ вимащування болотом колишнього бога — відповідно до московської формули:

„Я сжег все, чому поклонялся,
Поклонился всему, что сжигал...”

„Років двадцять три тому, — пригадує тепер на сторінках „Джорнале д'Італія”, академік Етторе Романьолі, — група інтелігентів, які ще так недавно, під машкерами чи без машкер, повели були, під проводом відомого філософа (Бенедетто Кроче, **Е. О.**) війну проти фашизму, — вирушили були в похід „в великому стилі” проти слави Кардуччи, що помер перед кількома роками. І ніхто не повстав тоді в його оборону. Ніхто! Ані один із його улюблених і виплєканих ним учнів. Хай же буде мені дозволено тепер пригадати, що тільки я тоді, що не був ані його учнем, ані навіть ніколи не бачив його зблизька, повстав і повів в оборону поета, яким захоплювався і якого глибоко шанував, довгу поему, що принесла мені багато неприємностей і переслідувань, які по частині ще й досі не скінчилися...”

І ось в оборону Кардуччи здіймає голос сам Мусоліні. Кардуччи, — проголошує він, — „наш великий поет...” Отже треба відповідно вшанувати його пам'ять і відвести йому в національному пантеоні відповідне йому місце. Впродовж цілого 1935 року, по всій Італії мають влаштовувати святочні академії на честь покійного поета. Крім того, сформувався спеціальний комітет, під головуванням Луїджі Федерцоні, Президента Сенату, колишнього учня Кардуччи, для видання творів Кардуччи. Це національне видання має складатися з 25 томів творів і 15 томів різних додатків, коментарів, другорядних варіантів, тощо. Вже вийшли з друку два перші томи, творів цього нового видання.

Для людей, що люблять задивлятися в дрібниці, і поза ними не вбачають **головного**; для людей, що завжди шукають за відмінностями, і ніколи не помічають **спільної** основи; для людей, що поза деревами не вміють побачити лісу, — проголошення Кардуччи „попередником фашизму” і ставлення йому віттарів саме з боку фашистських провідників, видається мало не блюзнірством.

Кардуччи і фашизм, — що за абсурдне ототожнення! Та чи ви не знаєте, галасують вони, що Кардуччи був радикалом і антиклерикалом, та співав „гимни Сатані”, як головному рушієві поступу, — тим часом, як фашизм прого-

досив католицизм національною релігією, пактує з Ватиканом і заперечує догму постійного й необхідного поступу?! Хіба ви не знаєте, — натискають вони далі, — що Кардуччи був масоном, демократом, пацифістом і лібералом, — навіть одну з своїх доньок назвав „Ліберта“, що значить „Свобода“, — тим часом, як фашизм переслідує масонів, позачиняв усі масонські ложі, виховує італійську молодь на мілітаристів і ставить „свободу“ під всіляке обмеження?!... Що може бути спільного між Кардуччи і фашизмом?!

Але фашисти спокійно відповідають: спільне між ними є те, що є найдорожче: **безмежна любов до Італії, і безкорисний героїчний культ Батьківщини.** — „Демократ? Республіканець? Антиклерикал? Масон? — перепитує один із поважніших фашистівських публіцистів в римському „Мессаджеро“. — Ніхто цього не заперечує. Кардуччи був людиною **свого** часу. Але він є завжди і поперед усього був **італійцем**. Він завжди горів понад усе полум'ям національної пристрасти, горів любов'ю до Батьківщини такою **палкою**, що Італія була в нього завжди понад усе й поперед усього, навіть понад поезію. Так, він був республіканцем, демократом, антиклерикалом і масоном, бо вбачав у цих відповідних ідеологіях силу, придатну для служби національній справі; бо в філософії XVIII ст. і в Енциклопедії та в ідеях французької революції вбачав він добру зброю проти Папства, що було тоді вороже справі єдності (ми кажемо тепер: соборності **Є. О.**) італійських земель і вносило розклад у моральний і політичний лад відродженої Італії; вбачав добру зброю для знищення легітимізму, що посидався на — самого Бога та на Церкву й не давав можливості спокійно працювати над національною розбудовою, — але він ніколи не приносив в жертву ані республіканству, ані демократизмові, ані масонству, у ніякий момент свого життя, той єдиний ідеал, задля якого тільки й уважав він вартим жити, цего ідеалу великої Батьківщини. І коли інтереси партійні, групові чи сектярські знаходилися в суперечності з національними інтересами, він ніколи ані на хвилину не вагався повставати — із скандалом і розголосом — проти тих **партикулярних** інтересів. Так, прийшов момент, що він побачив себе примушеним здусити в собі республіканські ідеї, виплекані в культі Маццині, і пристати до монархії, що єдина могла тоді загарантувати національну єдність, свободу і порядок. — „Республіка? — писав він. — Республіка в Італії означає республіки. А республіки означають внутрішню квоість і громадянські війни, залежність від закордону й чужинецьку гегемонію...“

Демократизм Кардуччи не перешкодив йому повстати проти того абсурдного пацифізму, який загрожував залишити тодішню Італію беззбройною на ласку Європи, озбро-

сної до зубів і ласої до чужого. — „Оо, — писав він, звертаючись до тих італійських пацифістів, — підіть ви перше до Франції й проповідуйте там свої пацифістичні ідеї. Вона ніколи не відмовиться від бажання бути найбільш озброєною. І зрештою, з її точки погляду, і при сучасних інтернаціональних умовах, вона має рацію. Хто зможе накинати їй роззброєння? ... Страх соціальної кризи й банкрутства примусить (кажете) центральні держави роззброїтися? ... Хай буде й так! Але тільки часово й частково. Бо понад німецькою й латинською цивілізаціями нависає небезпека слов'янщини, яка — православна й царелюбна, чи нігілістична й анархістична, однаково палає ненавистю, і є голодна й холодна. А зпоза слов'янської небезпеки виглядає ще туманна й темна будучність Азії, що рано чи пізно, а примусить подумати про нове зброєння...”

В листі до свого приятеля Гвидо Маццоні, з приводу народин його сина, Кардуччи писав: — „Поміж людьми шириться байка про універсальний і вічний мир. Але тим часом треба, щоби народжувалися й росли діти для війни. Завжди знайдуться (на світі) чужинці, варвари й гнобителі...”

Кардуччи, природно, був проти всякого гноблення, і його твори співають гимни героям визволення та анатеми всяким тиранам. Але — дивний масон? Кардуччи вважав — і в тому він був вірним вихованцем римської історії, — що в деяких випадках свобода не може бути фетишем, і її треба вміти — в національних інтересах — принести в жертву... диктатурі.

— „Мені диктатура зовсім не видається такою відворотною, як пекельна брама, — писав він, — тільки я хотів би, щоб вона знаходилася в руках справедливих і сильних...” „Коли якась сила розіб'є скрижалі закону й запанує сила меча, для порятунку Батьківщини люди примушені кликати „Божого післанця” чи „Провиденціяльну людину”.

Такого сильного диктатора Кардуччи знайшов був в Франческо Криспи, — і, неважаючи на свій лібералізм, демократизм і масонство. Кардуччи, зробився дуже близьким приятелем цього диктаторіяльного попередника Муссоліні. В Італ. Великій Енциклопедії, що виходить на державні засоби, під голосом „Кардуччи” видруковано також фотографічну знімку з першої сторінки книги його творів, яку він присвятив Криспи з власноручним написом: — „Мому великому й дорогому Франческу Криспи. Джозуе Кардуччи”.

Ідеалом Кардуччи було **національне єднання**, — оге єднання, що творить силу, і що його пізніший фашизм засимволізував в „фашо”, цебто в пуку зв'язаних разом різнок. Таке єднання може перевести тільки сильна влада, що без жалю нищить всякі анархістичні вияви. Звідти поща-

на Кардуччи до сильного Криспи, і звідси його зневага до всіх інших італійських урядів — „урядів, як він їх називав, — без розуму і без сорому“, урядів, що були тільки ви-грашкою в руках різних партійних політиканів та демагогів.

Кардуччи був завзятим ворогом всякого партійництва. Партійна боротьба розпорошувала тоді сили Італії, деморалізувала уряд і суспільство дрібними інтригами, компромісами, щоденною політичною гризнею, безконечною балаканиною, — і тому, природно, викликала в Кардуччи обридження, що іноді виливалося в палкі вірші, а іноді в гостру прозу. Досить нагадати тут його славну статтю „На смерть Гарібальди“, де він звертався на адресу тодішніх партій із неприхованим обуренням і їддю: — „Радійте ж, партії, радійте! Поспішайтеся розгортати крила своєї слави понад смертним ліжком героя. Поспішайся, Правиця, анархістична і соціалістична, щоб захопити владу. Поспішайся й ти, Лівиця, консервативна і поліційна, щоб її втримати. (Звертаю увагу, що в часи Кардуччи, поняття „правиці“ й „лівиці“ були цілком протилежні тим, що склалися за новіших часів. Зрештою, тепер ці визначення цілковито втратили всяке значення. Є. О.) ...І ви, республіканці... Не повинно забракнути і соціалістів, бодай тих, що відновлюють у холодку у своїх душах і мріях деякі ідеї і сцени, що в них сенсуальна кельтійська легковажність еднається похотливо з похмурою друїдичною грубістю...“

В 1882 році, відмовляючись прийняти кандидатуру до парламенту, Кардуччи теж писав: — „Я не маю ніякого бажання бути депутатом... І потім я не почуваю себе згідним з ніодною з тих сект, якими відзначається нинішній Парламент і відзначатиметься певно й будучий...“

Думка Кардуччи стреміла до тієї ідеальної національної єдності, яка не знає поділу на партії. І то більше не може знати поділу межи різними державними організаціями. Італійські ірредентисти, що демонстрували в тодішній Австрії по вулицях і площах та по університетах Трієсту і Трента, знаходили в ньому палке співчуття. Вогненні строфи його віршів робилися в устах австрійських італійців справжньою пропагандивною зброєю та революційними гімнами. Кожний виступ італійських ірредентистів в Австрії знаходив у Кардуччи вираз розуміння і виправдання. Коли ж австрійці повісили Обердана, героя італійського ірредентизму, якого пам'ять тепер глибоко шанується в фашистській Італії, голос Кардуччи піднісся до найвищого патоса, кидаючи грім проти гнобителів зовні та боягузів і малодухів у середині. За його писання в „Дон Кихоті“ тодішній італійський уряд нікчемного Депретиса віддав його під суд, при чому голова уряду проголосив, що „соборність Італії вже досягнена“, і тому, мовляв, усі ці виступи є зайві. Даремно,

Кардуччи зазначав, що „Австрія, володіючи Трентином, заганняє клин просто в серце Італії, і від Риви їй досить простягти руку, щоб торкнутися фортець Верони...” Даремно, бо тодішній італійський уряд почував себе занадто безсилим, щоб пускатися в будьякі „авантюри”, і державний прокурор обвинуватив „вихователя молоді”, що, як засвідчує Федерцоні, за сорок років своєї педагогічної діяльності **ні разу** не повторив своєї лекції, обновлюючи свої знання й думки все новими й новими студіями, — обвинуватив його... „в розбудженні в університетській молоді звіринних інстинктів”.

Кардуччи жив у часи, коли в Італії найвищі ідеали потопали в буденщині безподійного міщанства, дрібного політиканства та партійного інтриганства; коли в суспільстві запанувала була психіка бюрократичного кареризму й дрібних діл; коли над усім життям простяглася була сіра мла все охоложуючого скептицизму. Саме тому, спраглий за **великим** Кардуччи, звертається до історії, шукає в ній і черпає з неї повними жменями моментів слави і величі. В його співах оживають давні руїни республіканського й імператорського Риму, підносять містичні й таємничі голоси середньовічні катедрали, мученики і герої Відродження проголошують свої найзапальніші промови і заклики. — „Панове, писав він, — звертаючись до італійської суспільности, — час вже подбати, щоб Європа не дивилася на Італію, як на базар балакунів, а на італійців, як на нарід, що в ніщо не вірить, ані в себе самого, ані в свої сили, ані в свою будучність! Цілком навпаки! В Італії великі характери, що являються межевими стовпами нашої національної історії, все були характерами **віри**. Для нас віра релігійна називається — Данте Аліґєри; віра пригодника називається Христофором Колумбом, віра мистецька називається Мікель Анджелом Буонаротти; віра наукова називається Галілеєм, а віра політична називається Джузеппе Маццині. Отже хто має право говорити, ніби наша нація є народом скептиків? Що це є нація, яка не вірить у себе, яка не вірить у свою будучину?!... Недовірря до самого себе, думка, ніби ми є нацією скептиків, що не вірить в ніщо високе, в ніщо правдиве, — є клевета, яку ми самі витворили, копіюючи німців...”

Патріотизм, любов до Італії, більш того — пристрасть до Італії пересякає цілу творчість Кардуччи й примушує його, як ми бачили, навіть, заперечувати свої власні політичні ідеї, коли вони знаходилися в суперечности з інтересами цілої нації. В 1892 році, коли проповідь соціалізму вспіла вже здобути величезні кола інтелігенції й особливо поступової молоді, Кардуччи знайшовся на одних таких пропагандистських зборах. Промовець, знаючи радикально-демократичні погляди Кардуччи і пам'ятаючи на його не раз висловле-

ні симпатії до нижчих верств населення, захотів був використати ім'я Кардуччи для своєї соціалістичної пропаганди, вважаючи, що, навіть коли б він не зовсім погоджувався з соціалістичними теоріями, все таки не наважився б виступити відкрито проти модної тоді серед „передових кол“ течії. Але — перерахувався! Коли він запросив Кардуччи висловити свою думку, італійський патріот себе не зрадив, і не захотів поставити інтернаціональні ідеали над національними :

— „Якщо — сказав він — тут хочуть причинитися своїми виступами до морального й економічного піднесення працюючих класів, то я від цілого серця приєднуюсь до цих ідей ; — але якщо, замість того мається на увазі робити заклик до боротьби, до війни одної суспільної класи проти другої, і якщо особливо мається на увазі заступити ідеал Батьківщини якимсь іншим ідеалом, то я, як поет і громадянин Італії, уважав би такі цілі ганьбою, бо супроти ренегатів Батьківщини я не допускаю ніякої слабости, ніякої згоди...”

Почуття до Батьківщини є **громадське** почуття, а громадське почуття є **етичне** почуття. Тому щирий патріот не може не бути глибоко етичною людиною. Кардуччи ніколи не міг подумати мистецтва поза моралю, бо він ніколи не міг собі уявити мистецтво інакше, як вияв національного духа. І тому Кардуччи уважав, що ніхто, опанований низькими пристрастями не повинен був би і близько підходити до святилища поезії. В цілій творчості самого Кардуччи не можна знайти ані одного слова, ані одного натяку на якусь спробу виправдати якийсь неморальний вчинок, чи представити його в привабливому світлі під покровом мистецтва. Кардуччи вимагав від поетів і взагалі мистців чистого, мало не аскетичного життя, і в цьому відношенні, як і в своїх національних ідеалах, він не знав компромісів. Нація понад усе ! Але не може бути в інтересах нації мати морально брудних громадян, що залишають по собі спадково дегенеративне й хворе потомство. Тому, на думку Кардуччи, поет мусить бути перш за все порядною, шляхотною людиною, морально здоровою, і то тим більше, що абстрагуючи навіть від **будучих** інтересів нації, нація **в кожний момент** свого життя вимагає гарних творів, а гарні твори можуть народитися лише в морально здоровому, гармонійно співзвучному оточенню.

Кардуччи не був фарисеем, і ніколи не вимагав від других більшого, ніж від себе самого. Його особисте життя могло служити зразком того морально здорового, плідно-творчого, активно-працьовитого життя, що його Кардуччи вимагав від інших. Коли Італія святкувала ювілей педагогічної діяльності свого великого громадянина, численні учні старенького вихователя зібралися зо всіх кутків країни, щоб відповідно привітати ювілята. Відповідаючи на їх

привітання, Кардуччі сказав: — „Так, ви від мене чимало чому навчилися. Але чого я особливо хотів і що особливо мав на увазі, — це — виховати в вас свідомість необхідності ставити в житті „суть” понад „формою”, необхідність „бути” понад бажанням „здаватися”, необхідність віддавати перше місце **обов'язкові**, а не насолоді; в мистецтві воліти перш за все **простоту**, а не штучність; **силу**, а не помпу; **грацію**, а не манерність; **правду і справедливість**, а не популярність...” І закінчив свою промову закликком ніколи не гасити в собі національного чуття.

З вище наведеного, ми можемо зрозуміти, чому фашизм вбачає в Кардуччі свого великого „попередника” і святкує його пам'ять, як великого національного поета і громадянина. Він був першим, після доби — пише Федерзоні в „Нуова Антологія” (за місяць квітень 1935 р.) що почав вмовляти в італійців — італійського Відродження — необхідність звільнитися від всіх тих жалюгідних прикмет і мізерій, які в них залишилися, як наслідок кількостолітнього рабства. Він перший почав закликати італійців до більш суворого, більш мужнього, більш староримського розуміння життя й його обов'язків. Він виховував молодь не тільки своєю поетичною творчістю, але й **своїм безпосереднім впливом та прикладом**, — і так її виховав, що численні його учні знайшлися в перших лавах фашистівської революції, численні його учні знайшлися серед добровольців великої війни, в якій вони шукали сповнення соборницького заповіту свого учителя — приєднання до Італії тих її частин, що ще залишалися під Австрією. Культ, що його мав Кардуччі до сильних постатей, та до сильної політики, знайшов також своє виявлення в фашизмі. Так само як розуміння необхідності не піддаватися розкладовій пропаганді різних пацифістів, щоб завжди бути наготові боронити зо зброєю в руках свою Батьківщину від різних добрих сусідів.

З вище наведеного ми можемо зрозуміти, чому фашизм — не зважаючи на демократизм, лібералізм і масонство Кардуччі, вважає його за свого великого попередника і святкує його пам'ять, як великого національного поета і громадянина. Бо він був перш за все **великим італійцем**, і в порівнянні з тим колишнє масонство, демократизм, лібералізм і інші прогріхи XIX в. відходять в забуття. Постать покійного ідеалізується в світлі **тих** його національних прикмет, що можуть служити добрим прикладом для живих поколінь **тих** його писань і висказів, що можуть служити творчим стимулом для дальшої боротьби за національні ідеали. Все інше — **в забуття!...**

Читаєч.

Літературні нариси.

VI. Максим Грива (1893—1931.)

Дуже мало залишив передчасно вмерлий від традиційних сухот Максим Грива (Загривний), повстанець-партизан з Чернігівщини.

У своїх гордих і палючих „Ми” Грива заявляв :

Нас питають — якого ми роду,
І для кого торуєм шляхи.
— Та ж то ми на вратах Царогороду
Залишили донині цвяхи !

Та ж то наша долоня шершава
Так стискала залізо меча,
Що німіла зухвала Варшава
І султан мимоволі мовчав.

Ми водили в Москву Сігізмунда,
А в Полтаву — варязькую рать, —
Ми карали Росію за Суздаль,
За Москву — ми ще будем карать.

Хай горить пограбована хата,
Хай в руїнах лежить Чигирин, —
Стане степ українцеві татом,
За короннее місто — яри.

Не почуємо : паки і паки, —
Немезіда освятить наш чин,
Ой, ще пальці будуть прилипати
До насичених кровю мечів.

В „Листі” Грива малює краєвиди т. зв. Підкарпатської Руси, ускладнені імпортованим і неприродним для цієї країни повоєнним московсько-сербським цареслав'єм :

Верхи... потоки... полонини...
І ті ж, похилені, хрести...

Порадь хоч ти мене, єдина, —
куди свій біль мені нести ?...

Такі принадні, сині гори...
а води — щире сrebro...

Та й тут вкраїнське наше горе
питоме кинуло тавро...

Газда сумує, сивоусий,
мовчить гуцулка молода,
І вже не чути „Слава Йсусу”,
Не кличе сурма на майдан...

І знову східній піп Востокофф
Прийшов хрещений люд хрестить,

І сrebro гірських потоків —
 „сапог нечіщеної” мутить...
 Христа заступить — „Старець Гріша”, —
 Нехай гуцул добра не жде:
 Москаль лукавий заколише
 І на Гологоту поведе...

ВІІ. Микола Чирський.

Микола Чирський, талановитий артист, автор кількох комедій і режовальних комедій (Неофастіяда, Три серця у дві чверти такту, Місяць і зірки, Отаман Пісня, Останній Мо-нарх), на жаль мало знаних відвідувачам вистав українських театрів, зрідка инколи пише вірші. Його „Камяна Мадона” є монументальним програмом загально-національної ролі, еміграційної української лірики:

Скрізь скелі і провалля
 Та хижий профіль гострих гір...
 Такі суворі й невідрадні далі
 Оточують наш монастир...
 І небо тут удень — холодна криця,
 Вночі ж — чернечая сутана...
 Тут вільно Йй, лиш Йй одній молиться,
 Що все однакова, все — невблагана...
 Лиш инколи торкнуть антену серця
 Вібруючі хвилеві хвилі,
 Йй з під попелу молитв на мить озветься
 Те, що колись не з примусу любили.
 І кожен тут (чернець, поет і лицар)
 Як камяні статуї — без утоми, —
 Свої байдужі і холодні лица
 Скеровує у невідоме.
 Так похоронним, але певним кроком
 Роки минають монастирську браму,
 Йй лиш чорні чотки днів пожовклими перстами
 Певніш перебирають з кожним роком.
 І поки камяна стоятиме мадона,
 Незломна діва з серцем камяним,
 Ніхто, ніхто не зойкне, не застогне,
 Йй буде як скеля мовчазний.
 Цих душ сталеві і холодні леза
 (Непоборима та одвічна сила)
 Заховані у похві тіла,
 Йй ніхто їх блиску не простежить...
 І тихо тут — ні радощів, ні суму.
 І навіть дзвоном не розбурхат тиші.
 Лиш инколи ходою пан-ігумен
 Застигле плесо заколише.

Й лиш вістря віч, палаючі вогнем,
У серце камяне мадони
Скеровують упертіш з кожним днем,
Аж поки воском не ростане.

* * *

Чернець-поет в монастирі вигнання
В очах своїх захоує грозу,
Що з камня викреше колись кохання,
Що з камня викличе колись сльозу!

У своїх дотепних і колючих епіграмах, з якими він вперше виступив на ширшу літературну дорогу (року 1928) Чирський так звертався до Сосюри, Тичини та Рильського, знамих на Советській Україні, поетів, безжалісно картаючи основні хиби кожного з них по черзі:

Вже не турбуєтесь більше „ноганом”?
Чи може заплили очі і у Вас салом,
Шановний колего, чи може поганим
Ліпше бути московським васалом,
Ніж українським поетом-протестантом.
Але: — „De gustibus non est disputandum“ . . .

Чи не набридла Вам пантофля папи,
„Землі орган могучий”,
Чи стало Вам за шию крапа
Дрібненький дощ з „одеських тучів”,
А старостерзана українська столиця,
Вам мабуть більше і не сниться,
Бо певно ліпше бути советським адютантом,
Але — „De gustibus non est disputandum“ . . .

А вас полонять все красоти
мармурових ніг,
як сніг,
„жорстокий переможче”
Карасиків та окунів,
що над ставком засів?

Так, ліпше, певно, бути
Рибальським ділетантом . . .

Але — „De gustibus non est disputandum“ . . .

А ви усі: письменники, поети, малярі —
квіт, сіль, есенція України своєї,
Ще довго політграмоти будете школярі,
Левитами советської Расеї?

Ще не лоскоче вам ярмо цієї банди?

Але — „De gustibus non est disputandum“ . . .

Неоднократно розроблював Чирський у своїх віршах тему Дон-Кіхота, тему войовничого, героїчного ідеалізму, якому байдужі земні розкоші та блага, який стремить і визнає лише далеку і високу мету:

В пустелі міста, повнім згуку,
 В далекій стороні,
 В залізо сталости закутий
 Хтось їде на коні.
 І спис рука до боку тисне,
 Піднесене чоло,
 А на устах веселу пісню
 Не заглуша гальоп...
 Куди він їде — не питай його,
 Поки ще біль не стих.
 Навколо серця його сяєво,
 Як вколо лиць святих.
 Позаду лицарі подолані
 І слава перемог,
 Та серце, многократ проколоте,
 Вже знову заросло.
 Так їде лицар з вірним списом,
 Новий шукати герць
 Поки віків кривавий писок
 Заліза ще не зжер.
 Поки запалу повне серце
 Про Дульцінею снить
 Та з вітряком в завзятім герці
 Не поламався спис...

Ранковою свіжістю, яку пізніше у молодших зустрінемо у Б. І. Антонича, визначаються деякі речі Чирського :

Хрипить риплявою іржою фіртка
 В задумливий і старий сад.
 Гойдаються між листям сині дірки,
 Переливається, всміхаючись, роса.
 Ледве примітною між травами доріжкою
 До сірого покривленого ганку
 Ідеш, ступаючи несміло ніжкою
 На зустріч заспаному ранку.
 Зітхнули під ногами старі сходи,
 Розплющили цікаві очі ставні,
 В кімнату бризнуло червону воду
 Ласкаве сонце, пригадавши давне.
 Блакитний дим цілує височінь
 Й тріпоче пристрасно, ген-ген, як струнка.
 Хмільне повітря влялось в далечінь
 Вогняне п'яним поцілунком.

VIII. Юрій Клен.

Юрій Клен, поет нео-клясичний, продовжуючи традиції французьких парнасців (Леконта де Ліля і зокрема Гередія, що немалий вплив мали на декого з київської школи нео-

клясиків, він є досконалим майстром сонету. Для характеристики його сонетів візьмемо його сонетовий дитин: „Кортес”:

I.

В казковий край, під пальми і огави,
Де стигнуть темні грона островів,
Тебе помчала далечню морів
Жадоба золота, пригод і слави.
Вкривались багрошем її заграви
Дзвінкі вітрила легких кораблів
І бачив десь за безміром пісків
Незнаний скарб заморської держави.
Роками мрію ти плекав: тепер
Вона встає між голубих озер,
Жива, втілившись у камінь зримий.
Дивись: он проти сонця мерехтить
Та Мехіка з дахами золотими,
Щон як сурма в легендах прогремить.

II.

Мабуть не раз вони в дитячих снах
Тобі ввижалися: чудні, далекі,
Золотошкірі і сумні ацтеки
З погордою в затьмарених очах.
І бачив ти крізь млу й прадавній жах,
Як ідолів роззявлені пащеки
В диму пожарів репались від спеки
І злото сліз текло їм по щоках.
Згадавши, ти спинив коня в задумі.
Зеленопере царство Монтезуми!
Невже воно — лиш марево і міт,
Що спопеліє й щезне димом чорним
І тільки диким квітом неповторним
Цвістиме в спогадах прийдешніх літ?

Осінні краєвиди північних київських околиць чи близьких до Києва частин південного Полісся зустрінемо в довшім циклі поезій Юрія Клена „Осінні рядки”, з якого виберемо одну:

Порозоре озеро лісне
У себе барви всі вбирає,
І в ньому — сине і ясне —
Осіннє небо вицвітає.
О ранкова врочиста мить!
На все зійшов високий спокій.
Життя, що здавна не шумить,
Мов води чисті і глибокі.
Воно понесло щедрий дар:
Мов листи, скарб той розсипає,

А я блакить і срібло хмар
 У сине дзеркало збираю.
 І чи ж не дивно, що воно,
 Таке мале, а всі простори
 Вмістило в собі, мов вікно,
 Розкриті в обшар неозорий ?
 В мені спочила височінь.
 Я сонним озером синію.
 На все лягла прозора тінь.
 По ранку, паморозь лисніє.
 Природа тиха і смутна.
 Але в усьому обітниця :
 „О буде ще така весна,
 Яка тобі й не сниться !”

„Мандрівка Сонця” Юрія Клена належить до на жаль нечисленних відгуків нашої поезії на ту страшну національну катастрофу, якою був голод років 1932—34 на Україні. Обібрані, обдерті московською владою до нитки українські селяне вирушили в мільйоновий похід смерти, який у Клена змальований так :

Обрій розжеврений міддю палає.
 Люду обдертого зграї
 З лютим одчаєм в очах,
 З дітьми, з майном на плечах
 Обрій червоний ковтає...
 Юрми обдертого люду,
 Гори нещастя і бруду...
 В латаних торбах, мішках,
 В сірих клунках
 Злидні й недолю несуть...
 В безвість лягла їхня путь.
 Десь придорожній рівчак
 Або байрак
 Дасть їм нічліг і спочинок...
 Буде їм вітер співать
 Ритми прадавніх мандрівок,
 Долю, немов немовля, колисать ;
 Вкриє повіки їм сніг.
 Мріється : знов печеніг,
 Половці, обри, татари
 Встали,
 Скитським простором гудуть,
 Ясир женуть,
 Але,
 Де ті отари,
 Що після них—
 Три дві й три ночі від теплої пари

Ген по слідах кочових
 Степова
 Вогко диміла трава ?
 Чи ж не струмилось ріками
 Ситих кобил молоко і корів,
 Коли степами
 Руни котили веселий
 Свій гнів ? ...
 Чорно зітхають покинуті села.
 Що там у полі леліє ?
 Денеде, там, де бує будяк,
 Між бурянами лисніє
 Кінський кістяк.
 Сонце, всміхаючись п'яно,
 Наче на клявішах фортеп'яна,
 На білизні його ребер
 Виграває *marche funèbre*
 З рогу рясного прокляття
 Сипле розбещений голод.
 В дірки подертого шмаття
 Лащить голубом холод.
 „Хочби надибати песього падла”,
 Мріє біляве хлопча п'яти літ,
 „А як помре оцей дід,
 Буде він нам на обід”.
 Сонце, скажене вагадло,
 Беться об захід, об схід,
 В неба прозорого лід,
 Наче ним бавиться вітер свавільний,
 Мати якась божевільна
 Сина гойдає,
 Тихо співає :
 „В Бозі
 Десь у дорозі
 Вмерло у мене аж пятеро,
 Слава тобі, о диктаторе !”

Потім поет малює нічні образи з цього походу смерті мільйонів :

Ніч, немов золотистий вінець,
 Вабить вогнями далекий двірець,
 Дух його затхло-теплавий
 М'ясо-ласкаво
 Обвіє,
 Спливе на віі.
 Покотом ляжуть усі на підлозі ...
 Там, де плювки й недокурки ...
 Хто, підіславши підтоптану бурку,
 Хто — своє дроне ганчіра

Будуть у вікна світити сузір'я...
 Торби з клунками,
 Мішками
 Сон їх оточать горами.
 Хайже їм сниться: то сніжні Монбляни
 Вже їх вітають крізь сині тумани
 А коли поїзм хрипкий
 і хиткий

Прийме в смердючі вагони,
 Як в Авраамове л'но,
 У вутлі, розбиті,
 Лишвами зшиті,
 Хай він, гойдаючи, людям навіє
 Соняшну мрію,
 Ніби то лебідь ясний Льоенґріна
 Вже їх везе у щасливу країну...
 Гори лахміття
 Чорні почвари одчаю
 Повінь страшна лихоліття
 Через степи і байраки
 Геть викидає.

Голод сурмить, як осел.
 Наче великі кльоаки,
 Київ і Харків, Полтава, Одеса
 В себе приймають
 Буру блювотину сел.
 Цитьте, бо правиться
 Чорна мяса
 По всій Україні...
 Хай же ім'я твоє славиться,
 Ти, що поля обернув у пустині!

Скрізь, у степах і мочарах,
 В тундрах і тайгах, страшних, як кошмари,
 І по містах,
 Прошитий шпилями дзвіниць,
 Стиснутий ребрами кам'яниць,
 Закоцюб
 І загниває покинутий труп
 Велитня бронтозавра,
 Що від Кури до Печори,
 Від Йокагами до Гавра
 Смородом сповнив простори.
 Обрій розжарений міддю палає,
 Ковтає,
 Кручений шлях,
 Злидні і жах,
 Жовті калюжі,

Стоптаний лан
 І натовп, що суне, байдужий
 (В серці майбутнє — як скарб),
 В цей гураган
 Соняшних фарб.

Найбільшої височини напруження і піднесення досягає ця поема в останній частині, де поет впроваджує юрби вмираючих наших селян до стародавньої столиці України:

Якже їх стріне прадавня столиця,
 Та, що їх кличе, як владна сурма,
 Та, де у танці шалено сплелися
 Тиф і холера й чума?
 Глянь!

Скрізь болото і твань.
 Край твій вимер.

Вітер гасає по жертвах.
 Тільки святий Володимир
 Високо понад Дніпром
 Благословляє мертвих
 Погаслим хрестом.

В пільму кидає місто
 Ліхтарів золотаві намиста...
 Вже їх впускають тополі і вежі
 У зачаровані межі.
 Чи ж не пророчили книги, що будуть
 В літа останні знамена і чуда?
 Що, коли тінь косолобого Вія
 Не перетне їх путь!
 Що, коли з місця зйдуть
 Лавра й священна Софія!
 Плинуть, ідуть неупинно...
 Хай їх приймає гостинно
 Мертвий майдан,
 Де в летаргічному сні
 На бронзовому коні
 До шайтана з аула
 До Вельзевула
 В електричний туман
 Простяг булаву Богдан.

IX. Олена Теліга.

Найцікавішою й найвизначнішою з жінок, що беруть участь у сучаснім українським поетичнім русі є Олена Теліга. Її творчість нервова, напружена, актуальна; ставлення до життя чинне й суворе; мова виразна, енергійна, рішуча; теми завжди несподівані й гостро й яскраво трактовані; свідомість не ідилічне — а трагічне.

Однією з найбільш досконалих речей Теліги є „Вірність”:

Від сонця свят і непогоди буднів,
Щоб не змінилися безцінні фарби,
В твою скарбницю я складаю скарби,
Які дає мені моє полудне.

Скарбницю ту ти залишив безжурно,
А я сховала у глибокий спокій,
Де інших пристрастей рвучкі потоки,
Її не змиють у годину бурну.

Приходять люди й золоті пориви
Несуть за скарби, що господар кинув,
Та я не хочу за найвищу ціну
Віддати те, чим володіє привид.

Так часом хтось, у невимовній вірі,
Яку не вбити ні рокам, ні втомі,
Пильнує квіти у порожнім домі
І сум кімнат самотнім кроком мірить...

Перед вікном шумлять, шумлять тополі
І захід сонця — мов крівава рана,
І на столі розкрита книжка пана,
Що може не повернеться ніколи.

В зеніті дотеперішньої творчості Теліги стоїть і її „Неповторене свято”:

Гарячий день — і враз досягне жито,
І доцніють обважнілі грона.
Він ще незнаний, ще непережитий
Єдиний день — мого життя корона.

І що це буде — зустріч, чин, екстаза?
Чи дотик смерти на одну хвилину?
Душа спяніє, сповниться одразу
Подвійним смаком — меду і полину.

А дивне серце, п'яне і завзяте,
Відчує певність, мов нехибну шпаду:
Мій день єдиний! Неповторне свято!
Найвищий верх — і початок до спаду.

Незвичайно внутрішню душевну міць проявляє Олена Теліга у своїй творчості, а найбільш у „Не треба слів”:

„Не треба слів! Хай буде тільки діло.
Його роби — спокійний і суворий.
Душі не плутай у горіння тіла,
Сховай свій біль. Стримай раптовий порив”.
Але для мене — у святім союзі
Душа і тіло, щастя з гострим боєм.
Мій біль брентить. За те, коли сміюся
І сміх мій рветься джерелом на волю.
Не лічу слів. Даю без міри ніжність.
А може в цьому й є моя сміливість:

Палити серце в хуртовині сніжній,
 Купати душу — у холодній зливі,
 Вітрами й сонцем Бог мій шлях намітив
 Та там, де треба, я тверда й сувора:
 О, краю мій, моїх ясних привітів
 Не дїставав від мене жадний ворог!

В присвяті „Чоловікові” Телїга напружено чекає нового
 поклику „канонади грізного грому”:

Не цвітуть на вікні герані —
 Сонний символ спокійних буднів.
 Ми весь час стоїмо на грані
 Невідомих шляхів майбутніх.
 І тому, що в своїм полоні
 Не тримають нас річі й стіни,
 Ні на день в душі не холоне
 Молодече бажання чину.

Що нам щастя солодких звичок
 У незмінних обіймах дому!
 Може завтра вже нас відкличе
 Канонада грізного грому!

І напружений погляд хоче
 Відшукати у тьмі глибокій —
 Блискавок фанатичні очі,
 А не місяця мрійний спокій.

Досить часто у Телїги трапляються більш типові для жіночої творчості речі, але вони ніколи не мають багато спільного з „бахчисарайськими фонтанами” і іншими східними солодощами співачки „Вогня і попелу” — Наталії Лівицької-Холодної. У Телїги все переважає західний, чи навіть північно-західний, „варязький”, а не розслаблений орієнтальний первень. Візьміть хоч би наприклад її „Літо”:

Топчуть ноги радісно і струнко
 Сонні трави на вузькій межі,
 В день такий — віддатись поцілункам,
 В день такий — цілим натхненням жить.

П'яним сонцем тіло налилося,
 Тане й гнеться в ньому мов свіча;
 І тремтить схвильоване колосся,
 Прихилившись до мого плеча.

В сотах мозку, золотом прозорим,
 Мед думок розтоплених лежить,
 А душа вклоняється просторам
 І землі за світлу радість — жить.

І за те, що стільки уст палило
 І тягло мене вогнем спокус,
 І за те, що замінить не сила
 Ні на що — твоїх єдиних уст.

Але частіше зустрінемо в неї настрої героїчної, розпачливої самотності :

Ніч була розбурхана та тьмяна,
Вітер грав і рвав помяті струни,
Я пила самотно аж до рана
Темну розпач — найгіркіший трунок.

А під ранок, зором помертвілим
Розгорнувши спопелілий морок,
Віднайшла я ненаправний вилом
На землі, на небі і в просторах...

Та в душі, як день слабий і сірий,
Прокидалась втіха блідолиця,
Щоб навчать її своєї віри :
У житті нічому не молиться.

Заклики до великих, бурхливих поривань виповнюють
нижче поданий вірш її :

Не любов, не примха й не пригода —
Ще не всьому зватися дано !
Ще не завжди у глибоких водах
Відшукаєш непорушне дно !

І коли твоя душа воскресла
Знову мчиться у осяйну путь —
Не питай, чиї надхнені весла
Темний беріг сміли відштовхнуть.
Не любов, не ніжність і не прирасть...
Але серце — збуджений орел !
Пий-же бризки свіжі та іскристі
Безіменних, радісних джерел !

Буденні пориви і небуденні пориви серед злиднів еміграційного життя докладно охоплює „Пятий поверх” О. Теліги:

Так, завтра з рання та-ж незмінна пісня,
Все те-ж життя бездомних волоцюг,
І ще міцніше, аж за горло стисне,
Тяжких турбот ржавіючий ланцюг.

Та прийде вечір — завтра чи позавтра, —
Забувши втому, я не буду йти, —
Я буду бігти й обминати авта —
На пятий поверх, де чекаєш ти.

І невідмінно — березень чи грудень —
Все те-ж питання й відповідь : „на днях”...
Все та-ж потіха : „може якось буде”...
Все так-же в мозок — найгостріший цвях.

Та ось вже ніч. І на руці твій дотик.
Ясніє зір, відпочиває слух.
І так безжурно скинути турботи
Як з голови мій чорний капелюх.

А покій наш — це передпокій неба,
І у казки я вірю знов і знов,
Бо в хмарах місяць, мов у піні лебідь,
Перепливає крізь моє вікно.

Ти теж веселий і веселим кроком
Обходиш покій тут і знову там.
„Буенос-Айрес! Африка! Марокко!” —
Так дзвінко й гостро вимовлять устам.

Палить сонце, дощі, вітри,
У пісках поринає крок,
Серед ночі зловіщий крик
Залітає до нас в шатро.

„Відпливаймо!” — беру весло,
„Небезпека!” — не зложу рук,
Все разом: і добро і зло,
Всі шляхи: і пісок і бруд.

А завтра зрання — та ж незмінна пісня,
Все так же на бік чорний капелюх,
І аж до ночі не спаде, не звисне
Тяжких турбот ржавіючий ланцюг...

У вірші „Поворот” Теліга суворо й річево дивиться в очі
невблаганої дійсності майбутнього:

Це буде так: в осінній день прозорий
Перейдемо ми на свої дороги.
Тяжке змагання наші душі зоре,
Щоб колосились зерна перемоги.

І те, що мрією було роками —
Все перелетється вдійсність і можливість.
Нам буде сонцем кожний куш і камінь
У ці хвилини гострі і щасливі.

Подумають тільки: наші села й люди!
А завтра прийдемо — до свого міста!
Захоплять владно зголоднілі груди
Своє повітря — тепле і іскристе!

У час розлуки, при кінці дороги,
Замерехтить між нами смуток тихий...
Поспішимо ми на старі пороги,
Розлетимося під забуті стріхи.

Відразу щастя вітром нас обвіє —
Ще мить одна і ми у себе дома!
Та дійсність завжди не така, як мрія
А наша зустріч інша, невідома:

Зловіщий сум зворотний вітер вишле
І кине серце у крижаний протяг.
Усе нове... І до старої вишні
Не вийде мати радісно напроти.

Душа з розбігу стане на сторожі,
Щоб обережно, але гостро стежить
Всі інші душі — зимні, чи ворожі
І всі глибокі поміж ними межі.

Як часто серце запалає болем,
А щось горяче наше горло стисне,
Коли над рідним, тим-же самим, полем
Розправить крила незнайома пісня.

Чекає все: і розпач і образа,
А рідний край нам буде — чужиною...
Не треба смутку! Зберемось відразу,
Щоб далі йти до цілі провідної.

Заметемо піском глибокі межі
Перейдемо скрізь дикі води — бродом,
Щоб взяти певно все, що нам належить
І злитись знову зі своїм народом.

На докори, що, мовляв, не до лица жінці тримати меч
у руці, Теліга відповідає:

О, так, я знаю, нам не до лица,
З мечем в руці і з блискавками гніву,
Військовим кроком, з поглядом ловця,
Йти завзято крізь вогонь і зливу.

Ми-ж ваша пристань, — тиха і ясна,
Де кораблями — ваші збиті крила.
Не Лев, а Діва — наш відвічний знак.
Не гнів, а ніжність — наша вічна сила.

Та ледве з ваших ослабілих рук,
Сповзає зброя ворогам під ноги,
Спиває ніжність легендарний крук —
Жорстокий демон бою й перемоги.

І рвуться пальці — довгі і стрункі,
Роздерти звички, як старі котари,
Щоб взяти зброю з вашої руки,
І вдарить твердо — там, де треба вдарить.

Та тільки меч, блискучий і дзвінкий,
Відчує знову ваш рішучий дотик, —
Нам Час розгорне звиклі сторінки:

Любов і пристрасть... Ніжність і турботи...

„Сонний день” Теліги вражає суперечить своєю полу-
м'яністю своїй власній назві:

Безтурботність і світлий спокій...

Сонний день всі думки придушив.

Не шумлять дерева високі,

Теплий мох підбирає кроки,

І крім нас — ні душі.

Мрії, спогади — все згоріло...

Легко жить без великих хотінь!

Ніжно ранять промінні стріли.

І зривають весняні крила —

У мережану тінь.

Але там, де берізка-пані,

Шаль прозорий нам кинула в дар,

Всі думки колихнулись, п'яні,

І пориву зломить не в стані,

Піднялась аж до хмар!

Голос твій затремтів, мов птиця,

Під потоком палаючих слів,

Про козацькі степи й станиці,

І про все, що лише присниться

Не на рідній землі.

Поховалась в зелених травах,

Відкотилася казка проста...

Але кожне із слів яскравих

Обірвалось на душу мляву

Ніби весла на став.

Сну нема! Ми-б летіли в гори,

В височінь, аж на соняшний шпиль,

Бо під ним, всю пекучу змору

Захлисне і напоїть море, —

Чорне море — мов хміль!

Ще більше поривности і соняшности ховає в собі „Пло-
мінний день”:

День прозорий мерехтить, мов племінь,

І душа моя горить сьогодні.

Хочу жити, аж життя не зломить,

Рватися в гору, чи летить в безодню.

Хоч людей довкола так багато,

Та ніхто з них кроку не зупинить,

Як що кинути в рухливий натовп

Найгостріше слово — Україна.

І тому росте, росте прокляття!

Всі пориви запального квітня

Неможливо в дійсність перелляти

На землі байдужо-непривітній.

Хочу крикнути в далечінь без краю,

і когось на допомогу кликати,

Бо душа моя сьогодні грає

І рушає на шляхи великі.

Хай мій клич зірветься у високість

І мов прапор в сонці, затріпоче,

Хай кружляє, мов невтомний сокіл,

І зриває рідних і охочих!

Все чекаю на гарячий подих, —

Геній людський, чи лише випадок —

Щоб застигли і покірні води

Забурлили водоспадом.

І коли закрутить непогода,
 І мене підхопить мов піщину,
 Хай несуть мене бурхливі води,
 Від пориву, до самого чину!

Натомісць „Чужа весна” віє холодом відчуження:

Десь, цілком недалеко, засліплює світло,
 Десь ридають трамваї і мучаться авта,
 Але тут, в синіх сутінках, тиша завітла,
 А за сонними вікнами блимає нафта.

Я піду, як звичайно, порожнім провулком,
 Бо мене обійматиме вітер весняний,
 Мої кроки і серце застукують гулко,
 І тебе я зустріну, як завжди, незнаний.

Ти для мене чужий, не з єдиного краю,
 А тому не затерти поплутані межі,
 Тільки подмухів теплих розбещена згряя,
 Все-б хотіла спалить у весняній пожежі!

А потім, серед ночі, в маленькій кімнаті,
 Може мріяти будеш про радісну близькість,
 Тільки я мушу твердо й безжалісно знати,
 Що не зродиться полумя з вогнених блисків.

Др. Павло Маценко

Українська національна оркестра.

... „Музика цвіт веселля, корень Пісній значних,
 Музика сад утіхи, жродло мислій вдячних“.

Із вірша спудея квіво-печерської школи
 митр П. Могили Василя Климковича з
 1632 р.

Як виглядала українська оркестра в минулі (до XVI ст.) століття — тяжко що будь певного сказати.

В XVI і XVII ст. вже існували відомі нам й тепер народні інструменти: кобза, бандура, сопілка, потім цимбали і козацькі труби. При полках гет. Б. Хмельницького були вже й військові оркестри з бубнами. Зчасом до цих інструментів перейнялись із заходу скрипка й чельо.

Зрозуміло, що в ті далекі часи наші інструменти не мали теперішнього вигляду, хоч напевно слухачам давали таку ж насолоду, як нам сучасні.

Для глибшого розуміння розвитку нашої національної оркестри від давно минулих часів аж до сучасности, почнемо з опису схороненого малюнку з першої половини XVIII ст. із зображенням на ньому оркестри того часу.

Однак перед тим необхідні деякі пояснення до історії його повстання. Як відомо, з легкої руки церковних Брацтв

на Україні в XVI ст. повстала при церквах велика сітка на-родних початкових шкіл, а в більших осередках — Львові, Острозі, Києві і др. шкіл високих, які звались колегіями. В кожній такій школі музика була обов'язковим предметом.

Року 1700 в Чернигові „архиепископ чернигівський Іван Максимович, заснував був школу під назвою „Колегіум“, інак „Олімп“. Він мав за зразок київську академію. Одним з меценатів школи був родич її основника Тимофей Максимович.

І ось, як тоді звались, клієнти (вихованці), а може й інші вихованці „Олімпу“, щоб висловити своєму патронowi й меценатовi глибоку за його добродійства дяку, в день його іменин, 1730 року, піднесли йому панегірик.

В тому панегірикові нас особливо цікавить малюнок. Займає він пів сторінки. Зроблений пером (чорнилом і тушею) і уявляє собою клясичний „Олімп“ з його богами. Боги не в повному соборі, а тільки ті, які мали відношення до наук мистецтв. Клясичний Олімп малювався у вигляді двох горбів — Парнас і Гелікон. Ото ж у підніжжя гір намальовані всі дев'ять муз. Одна з них, в середині, грає на **цимбалах** і тому сидить (того вимагає форма інструмента і спосіб грання). Ті, що стоять праворуч, мають у руках військові **козачі труби**. Музи ліворуч — одні грають на **сопілках**, друга на **скрипці**, третя на **кобзі** і четверта на **басі**. На задньому пляні на двох клясичних горбах Олімпу вміщені два вищі боги: праворуч на Парнасі Атена, богиня мудрости, ліворуч на Геліконі Аполон, покровитель освіти. Одяг Атени фантастичний, вона грає на **лірі**. Аполон зображений українським хлопцем в сорочці і з дуже підкоченими штанами та в шапці, подібній до козацької за Боплянном. Грає він на **бандурі**, про що говориться в тексті панегірика. Над Олімпом, у хмарах, як Господь Вседержитель, сам Юпітер. Музи й боги крім того, що грають на українських інструментах, одягнені в тогочасну українську пошу.

Цим малюнком з мешканцями Олімпу в українському освітленні чернигівські спудеї випередили навіть славного передицьовника Енеїди — Котляревського.

Характеристичний малюнок і тим, що вказує нам, як глибоко були перейняті спудеї й оточення всім рідним, навіть у сухій шкільній атмосфері схолястики.

Інструменти на малюнкові виглядали так:

Козацькі труби щодо форми між собою подібні, рівні, без загибів. Розтруб не великий. Рура від розтрубу до пишчика довга та пропорційно звужена. Одна з труб коротша.

Цимбали звичайної форми з 18 струнами. Сопілка досить довга з отворами (кляпанамі) для зміни тонів.

Скрипка і смик старшої конструкції з 4 струнами. Бас чи скорше чельо нормального вигляду, чотиристо-струнний. Тримається колінами.

Кобза теперішнього вигляду. Подібна до кобзи славного кобзаря з ХІХ ст. Остапа Вересая, шестиструнна. Апольонова бандура (в панегірикові зветься „бандурою”). Шестиструнна. Відрізняється від кобзи тільки маленькою зміною в будові головки ручки. Ліра звичайного вигляду. Має 14 струн.

Так, коли мати на увазі згаданий малюнок, виглядала в першій половині ХVІІІ ст. українська національна оркестра.

Проте існували в ті часи й іншого складу ансамблі. Про їх різноманітність годі говорити, хоч дохований до тепер образ чотирьох козаків музиків з половини ХVІІІ ст. дає таке право.

В календарі „Для всіх” з 1934 року вміщений дереворит українських козаків музиків з половини ХVІІІ ст., що вибитий був на стінках музичного столика. Дереворит зображує чотирьох козаків-музиків. Перший з них (з правого боку) грає на **позавні** (*trompette*) другий на прабатькові сучасного фагота, подібному до італійського *Dulcian*'а з ХVІ ст., або до *Bassblockflöte* про яку згадує вже *Hieronymus* (ХVІ ст.), третій грає на викривленій (козацького вигляду) із кляпаними трубі, що нагадує собою „*Corno da caccia*“, **Horn** чи **Krummer** (ХVІ ст.) і четвертий тримає перед собою розгорнуту книгу і, як видно співає, під супровід оригінального тріо. Всі музики одягнуті в козацьку ношу, а їхні голови прикрашують чуби.

Отже, музичне мистецтво українського народу й навіть войовників-козаків стояло високо, коли вони могли складати подібні квартети. До того сам факт зображення їх на деревориті вказує на тогочасне їх признание. Окрім того, той образ вказує, що існувало тоді, необхідне для розвитку музичного мистецтва, відповідно музично виховане оточення. Думаємо, що подібні квартети й інші ансамблі були властністю високих верств Української Нації й мали на розвиток народньої оркестри тільки посередній вплив.

Про час повстання української інструментальної музики в Україні і про її характер тяжко щось певного сказати. Замилування до інструментальної музики українці мали від віків. Час більше позначеного її розвитку припадає на козацьку добу, особливо в боротьбі при Б. Хмельницькому за Українську Державу. Від того часу, — завдяки також і боротьбі релігійній — починаючи кінцем ХVІ ст. — наша музика, в першу чергу хорова, набрала цих своєрідности й певности.

1632 року спудеї київо-печерської школи, заснованої митр. П. Могилою, піднесли йому панегірик. В ньому було багато віршів на славу великого українського мецената, а між ними й вірші спудеїв мистецького відділу. В них говорилось про музику співальну — сольову, хорову, вправи до них і музику інструментальну.

В тих, не дуже звучних для сучасного вуха, віршах яскраво пробивається не аби яке зацікавлення й розуміння музики, що її, як вже зазначено, поділено на зовсім самостійні відділи.

В згадувані часи музика культивувалась по всіх осередках України, особливо по братських школах й монастирях, Існували музичні школи, хоч би напр.: в 50 р.р. XVII ст. єпископ Лазар Баранович (потім архієп. чернігівський) утримував в Києво-братському монастирі велику й гарно зорганізовану співацьку школу. Була вона в ті часи дуже популярна. (Див. „Лазар Баранович” — Н. Сумцов). Також в головному осідкові українського лицарства — Запорозькій Січі існувала також співацька школа. (Правосл. собесѣдник 1864. III. 82).

Рядом із розвитком хорового мистецтва підносилось зацікавлення й музикою інструментальною. Кожне місто на Україні з магдебурським правом мало свою оркестру. Існували також і музичні цехи. (Київ, Чернігів).

Вже скоро після гетьм. Мазепи — із заником впливу братств — культивування музики переноситься до панських садиб. Так, у Будлянського-Климович, кривного графа Олексія Розумовського, у маєткові Чемері утримувалась відома на цілу Україну оркестра. Диригував нею італієць Бабі. Бургомістр Києва (1781 р.) Александрович мав оркестру з 29 чоловік і т. д.

Рігельман в своєму творі „Лѣтописное повѣствованіе о М.-Россіи” — (вид. 1848 р. IV. 87), який повстав у 1785—6 р., писав про ті панські оркестри так: „гра їх (українців — П. М.) буває більше на скрипках, цимбалах, гусях, бандурі, лютні (ліра) і на трубах. А на селах грають також на скрипках, кобзі і на дудках (сопілка)”.

З цього опису видно, що оркестра чернігівських спудеїв з половини XVIII ст. (вже описана нами) не дуже різнилась від оркестри за Рігельманом. Одна сопілка стала власністю села. Цей склад, в дечому змінюючись, залишиться й далі.

Про сопілку можна ще додати, що вона як інструмент, є найстаршою і батьком дмухових (дутих) інструментів. Великий український філософ Гр. Сковорода в тому інструменті особливо кохався й так його удосконалив, що міг, мовляв, граючи на ньому, наслідувати спів птахів.

В початках XIX ст. панські оркестри набрали вже цілком вигляду європейського. Народні інструменти: бандура, кобза, козацькі труби, сопілка і цимбали за деяким виключенням, вийшли з ужитку вищих верств і стали власністю творців їх — народніх мас. Тому ж що народні маси не могли мати коштовних оркестр — вони змаліли й щодо числа інструментів.

„В шинку нарізують тобі цимбали, кобзи й сопілки” (з „послання до Пархома”-Гулака-Артемовського). Так виглядала змаліла народня оркестра. Звалась вона „троїстою музикою”. Звичайно в Україні, в різних її частинах, на сільських та міських народніх святах можна було бачити й інший, теж дуже розповсюджений, склад троїстої музики, що складалась із скрипки, цимбал і бубня.

Пізніше зацікавлення народніх мас відвернулось від цимбал. Пробиває собі дорогу смичкове тріо (в сучасному розумінні): цимбали замінюються другою скрипкою й басом (чельо). Дві скрипки (пріма й секунда) і чельо з доданням до них бубна творили останній вигляд „троїстої музики”, яка проіснувала до революції 1917 р.

В. Василенко („Деревня й ея развлеченія“ — Київская Старина, 1904, ст. 131—148) уважав **старовиною** „троїстою музикою” — скрипку з цимбалами та бубон з маленькими мідяними тарілочками в декілька пар. Однак відносно цього твердження Василенка треба зауважити, що „троїста музика” є **відламом** повної народньої оркестри. А який відлам — зложений із цимбал, кобзи і сопілки, чи із скрипки з цимбалами та бубном, був старовиним, годі судити. Можливо, що ні один відлам, ні другий. Бачимо тільки, що коли їх з’єднати й додати до них із останньої „троїстої музики” дві скрипки, чельо та бандуру з лірою, дістанемо склад оркестри спудеїв, яку й вважаємо повною старовиною національною оркестрою. Саме поняття — „троїста музика” є означенням частини від повної національної оркестри. Або — „троїста музика” є тріо зложене з якихось трьох інструментів, вживаних у народній оркестрі.

В XVI ст. на Україні з розвитком козацтва й посиленням через це охорони кордонів перед наскоками кочовників, містечке життя народу починає стихійно розвиватись. До цього прислужилась і релігійна боротьба українського народу з католицизмом. В релігійній боротьбі католикам особливо допомагала високо поставлена в них музика, — „гудіння варганів”, як про те говориться в тогочасних українських документах. А український нарід відомий своєю музикальністю міг легко через музику підпасти впливові католиків, а там і Польщі. І щоб цьому запобігти, українські братства подбали про піднесення свого музичного мистецтва, — за-сновували школи, а в них солідне навчання музики. При братствах, монастирях, школах і церквах закладались хори. Зрозуміле, що розбудова шкіл вимагала готових вже кадрів педагогів, яких на той час у потрібній кількості не було. Використовуючи нечисленні педагогічні сили та виховуючи наступників, українське суспільство не відступило від свого завдання й зчасом так високо підносить музично-вокальне мистецтво, що воно, як говорилося тоді, „посрамиша гу-

денія бездушних варганів". В тогочасних школах солідно вивчалась, як обов'язковий предмет також і музика.

Про кількоголосий український спів вперше маємо відомості з 1586 р. В цей рік учитель братської львівської школи Руркевич дістав інструкцію, де говорилось, щоб він дбав про заступлення в братському хорі найкращими голосами всіх 4 партій мішаного хору. Вже в 1591 р. вихованці львів. братсь. школи вітають митр. М. Рогозу трьоголосим співом, а в першій чвертині XVII ст., переходячи маєток вмерлого уставщика луцького монастиря, згадується про „партеси" на 5—8 голосів з поміткою на деяких навіть „старі". В 1697 р. в „Реєстр'ї нотовыхъ тетрадей" хору львів. братства подано його репертуар, що нараховував 267 творів різних українських композиторів. Цих кількох прикладів досить, щоб уявити, як скоро розвивалось вокальне, а з ним разом по всій певності і інструментальне музичне мистецтво.

Все це відбувалось в часи Сагайдачного, Б. Хмельницького і таких великих українських діячів як митроп. П. Могила, архиеп. Лазар Баранович і ін.

Свого кульмінаційного розросту в мистецтві, зокрема музиці — український нарід досяг за гетьманування великого мецената Івана Мазепи. Музика тоді розвивалась всебічно і в своєму розгоні не затрималась навіть по катастрофі під Полтавою, а по інерції жила ще далі, як вицвіт духа великого Народу, що бачили ми з опису оркестри спудеїв. Аж потім приходить занепад і задоволення вже тільки музикою сліпця-лірника, власною співною творчістю, як одиниці, і, як найбільший осяг, музикою рідких уже кобзарів-бандуристів.

Отже з розбудовою Держави, кріпне й могутніє його культура, у цьому випадку, музика.

Від XVI—XVIII ст. укр. музика розвивається й шириться також поза Україною, а потім майже до кінця XIX ст. підупадає. Поразка під Полтавою (1709 р.) була першою причиною цього, бо була це глибока в організмі української Нації рана. Надії на власну державність гасли, а зо скасуванням останньої опори української сили — Запорозької Січі (1775 р.) — в цілому житті українського Народу наступив великий занепад. Українське панство (за дуже малими винятками) вислужувало в московських царів чинів і „дворянства". Селян обернуто в кріпаків. Особливою причиною занепаду музики і є ця остання обставина. Наступив час нівечення вільних душ. А де немає віри в себе й боротьби за свою волю, духове життя нидіє й зникає. Особливо це відбувається в музиці, бо музика — серце народу.

Зо звільненням селян від кріпацтва (1861 р.) й відродженням віри в самих себе енергійно забив живчик і в україн-

ській музиці. З'являється український Боян — М. Лисенко і за ним ціла плеяда музиків послідовників.

Згадалося тоді й про національну оркестру. В Харкові 1902 р. інж. І. Хоткевич зорганізував невеликий хор із 6 бандуристів, 3 лірників і „музики троїстої". З такого складу оркестрою і виступив він на XII археологічному з'їзді в Харкові.

На Шевченківському вечері в Полтаві з'явилися ті ж бандуристи й лірники та долучилися до них з Диканьки дві скрипки, два чельо та бубон, з чого вже зложився немов смичковий квінтет під назвою троїстої музики. Свої партії музики виконували на слух, один з чelistів грав без смика т. зв. „пічікато", а бубніст був дійсним віртуозом щодо знання різних технічних моментів та оригінальності в добуванні із свого інструменту звуків. (За Василенком П. М.) Який оригінальний щодо складу й звучання ансамбль! Ще цікавіший він тим, що музики грали без нот, на слух, чим напевно виявили глибоку своєрідність українського оркестрового світовідчужування.

Так заізнавши з різним виглядом укр. націон. оркестр-спудей і з різним складом „троїстих музик", зупинимось над поняттям: українська загальна національна оркестра. До повного образу бракує ще тільки показчика інструментів вживаних народом в галицькій волості. Все ж, маючи за базу, все перед цим подане, повну українську національну оркестру уявляємо такою:

- 1) відомий і вживаний тепер квінтет,
- 2) другий квінтет із бандури, цимбал і удосконаленої (Сковородою) сопілки з доданням до них подекуди вживаного смичкового контрабасу,
- 3) удосконалених козацьких труб *à la Dulzian* та
- 4) з ударних — бубон з мідними тарілками (і без них) інколи з дзвіночками.

Такий українській національній оркестрі відповідають твори для мішаних хорів в супроводі оркестри — „Слава нашим козаченькам", „Жалібний марш", „Б'ють пороги", „Із-за гори з-за Лиману", „Дощик", „На беріжку у ставка" і др. — М. Лисенка. (За Василенком).

Коли ж подану оркестру будемо уважати тільки за малу, з'явиться бажання мати й велику. Задовольниться це подвоюванням інструментів і поділом їх на прима й секунди.

Так виглядала б велика українська національна оркестра.

Закарпаття в очах мандрівника

(Докінчення.)

Релігійно-церковне життя закарпатців виповнюється лиш обрядовістю, непорушуючи підсвідомої поганської традиції. Молитва для них також така сама праця, як кожна інша. А найчастіше працюють закарпатці одноманітно й повільно, не роздумуючи особливо ні над хосенністю праці, ані над доцільністю її способів. Закарпатці здебільшого йдуть і до церкви, як на святочну працю, що призначена для Бога.

А закарпатські священники більше турбуються про свої матеріальні справи, ніж про душі своїх двоногих овечок. Ті овечки в людській подобі розвиваються здебільшого „самопасом“, бо їх світська й духовна інтелігенція живе в відокремленому від них світі.

Що правда, своєманітне релігійно-церковне життя закарпатців рятувало їх віками від повного винародовлення з боку мадярів. Проте сучасний релігійно-церковний хаос серед закарпатців сприяє нівеченню зародків культурної і громадської самодіяльності. Греко-католицьке духовенство там переважно мадяронське і вороже супроти національно-культурних і соціальних потреб своєї пастви. А штучно плекане на Закарпатті московське православ'я служить другою болячкою на знесиленій національній душі закарпатця. Ні мадяронським уніятським попам (верховинці священники називають „піп“ або „пуп“ — відповідно до своєрідностей місцевої говірки), ані малоосвіченим помосковленим „батьошкам“ (серед яких чимало московських емігрантів) не йде на загальні про релігію, ані про народ.

Перед війною мадяронське духовенство дбало звичайно лише про такі школи, в яких „русин“ не міг був нічого корисного навчитися. Сьогодні такою засадою кермується в своїй „просвітній“ праці московське духовенство, що в повоєнній добі спромоглося пролізти на Закарпаття. Релігійно-церковний хаос побільшує хаос мовний і культурно-ідеологічний. Народовецького духовенства обмаль, а матеріалістичне наставлення збіднілої й голодної закарпатської інтелігенції внеможливорює її творче втручання до релігійно-церковних справ. Релігійний розподіл населення Закарпаття виглядає приблизно ось так: греко-католиків 55%, ортодоксних жидів 15%, евангеліків (майже виключно мадяри!) 11%, православних 10% і римо-католиків та ін 9 відс.

На Закарпатті знайдемо православних священників, що шоферують за гроші на власному авті (напр., у Синевірі), але за працею в „Просвіті“ знайти їх нелегко. Серед православних священників на Закарпатті трапляються часом і впрост кримінальні випадки. Як писали, напр., закарпатські газети в травні 1935 року, бичківський (на Воловщині) пра-

вославний священник-москвофіль провадив заборонене законом лікування селян, здираючи з них великі суми. Одного разу вдалося йому видерти від пацієнтки неймовірний „гонорар” в сумі 400 кч. Коли ж пацієнтка наслідком „лікування” померла, то священник-„лікар” опинився в арешті.

Коли помосковлене православне духовенство на Закарпатті не дбає про піднесення освіти серед народу, то уніяцьке духовенство на чолі з єпископом Стойкою є покірним знаряддям в руках інтернаціональних ватиканських політиків. Тому то українське населення Закарпаття від своїх духовних пастирів ніякої духової та національно-культурної потіхи дістати не може.

Автохтонні патріотичні інтелігенти здебільшого лише сперечаються по містах про діалекти та партійницькі махлярства, прислужуються своїм хлібодавцям і займаються без кінця порожніми дискусіями і безхосенними балачками.

А верховинці марно чекають на своїх освічених братів, які б простягнули до них помічну руку.

Хто хоче успішно працювати серед верховинців, мусить бути подекуди ворожбитом. Розумових викладів закарпатець звичайно не приймає. Найліпше впливати на нього можливо лише сугестивно. Без інтуїтивного розуміння побуту-ворелігійних звичаїв автохтонів годі там чогось досягнути. Так, як на рівнині головні інтереси селянина обертаються навколо земельки, на Верховині „маржинка” є предметом головних прагнень і інтересів з боку газди.

У дечому верховинців можливо порівняти до мешканців індійських пралісів, дарма, що корова на Закарпатті не є божественним створінням.

Бурю, напр., відгоняють звичайно верховинці дзвоненням на дзвіниці. Старі люди кажуть, що це допомагає. Не вадить, що бували випадки, що блискавка під час такого дзвонення запалила саму дзвіницю або навіть і церкву. Мабуть замало дзвонили або хтось наворожив.

А бурі на Закарпатті даються у знаки. Проте і з-під найменшої стріхи приємно дивитися на розбурхану стихію. Громи розбиваються серед гір, творячи величаву симфонію. Таких звуків не викличе ніяка гарматня стрілянина. Що вище в горах, то цікавіше. Блискавка перегоняє блискавку, цілий небосхил перерізується довгезезними струмочками палаючого світла, все горить і палає, як у справжньому пеклі. Кільометрові струмки блискавичного сяйва замикаються в колі, коло з поспіхом випереджує інше коло, широка околиця що хвилини освітлюється так величаво, як не освітить її ніяка людська рука.

Найгірше всього опинитися десь на горі або на полонині за мряки. Тоді можливо блукати годинами коло одного місця, не знаходячи потрібної дороги. В таких випадках

найдоцільніше десь почекати, аж мряки розійдуться, бо і компас не допоможе мандрівникові.

За такої мряки на полонині найприємніше порозмовляти з пастирями, коли вони є. При кожній такій розмові — про щоб не розмовлялося — виринає знову і знову жидівське питання на Закарпатті.

Це питання власне постійно залишається чи не найбільшим лихом у житті закарпатського автохтонного населення. Жиди там тримають у своїх руках майже всю торгівлю. В поодиноких повітах їх скількість творить приблизно від 5% до 20% всього населення, а по містах від 20 до 40% і більше! Головне їх заняття лихварство, або лихварство, одержане з торгівлею. В кожному майже повіті є декілька найбагатших жидів, що за допомогою своїх жидівських адвокатів послідовно — хитрощами й підступством — перетягають у свої руки селянський маєток, визискуючи при цьому якнайбільше селянську працю. На Закарпатті коршми і монополії трафіки скупчені переважно в жидівських руках. Найбільше всього дошкульна для закарпатців і там найвпливовіша — чеська аграрна партія в значній мірі свої позиції на Закарпатті завдячує передусім жидам. Передвиборче опрацювання „русинів” і „руснаків” (як згріливо називають закарпатських українців жиди!) в користь аграрної (і поруч із цим рівнобіжно в користь комуністичної) партії переводять у своїх корчах жиди.

Тому то, напр., не слід дивуватися, що розпочата свого часу на Закарпатті акція для розділювання серед найбільше загроженого голодом насеження кукурузи опинилася з торговельного боку в руках... жидів. Наслідком цього зросла ціна кукурузи вже на самому початку цієї акції. В жидівських руках знаходяться на Закарпатті передусім: лісоторговля, торгівля вином і овочами, гуральні (зокрема виріб знаменитої закарпатської сливовиці), млини й численні та видатні сірчані, залізисто-сірчані, йодові або соляні купелеві місця. Особливо славні літніща з мінеральними купелями на Закарпатті у квасах коло Ясіні та в Полянні коло Сваляви. „Чародійний” рабін Спіро в Мукачеві був ще донедавна одною з найвпливовіших на цілому Закарпатті постатей. Щойно його минулорічні податкові шахрайства і несамовите поборювання ним його ортодоксних колег по фаху — подекуди зменшили його впливовість.

Просякнута наскрізь бюрократизмом державна адміністрація на Закарпатті, не знаючи мови автохтонного населення, не в стані припинити жидівську сваволу, дарма, що й сама не раз примушена від неї немало терпіти.

Оглядаючи поодинокі галузі господарського життя Закарпаття, треба ствердити, що воно стоїть на надзвичайно низькому рівні розвитку. Це явище кидається особливо в

вічі за сучасної загальної господарської кризи і його понурій образ зміцнюється тим фактом, що на Закарпатті є дуже великі, часто ще й досі замало досліджені, природні багатства. Нетри Закарпаття могли б постачати брунатне вугілля, нафту, залізну руду та ін. Розбудова лісового промислу давала б не тільки високовартісне букове дерево (приблизно $\frac{2}{3}$ лісів Закарпаття займають буки!), маштові смереки, дубину, але й целюлозу, папір та цілий ряд промислових продуктів із дерева. На Закарпатті існують також широкі можливості для розбудови хемічного, текстильного, керамічного, та хатнього промислу. Що в сучасній добі в межах хатнього промислу виробляють закарпатці вовняні гуні та сердаки з овечих футер, валяне сукно, чудові гуцульські покривала й килими, мальовничі різьбарські, гончарські й кошикарські вироби, ляльки, вишивки, коронки й пацьорки, а особливо — знамениті по цілому світі гуцульські топірці, миски, скриньки та інші мистецькі вироби з дерева, рясно оздоблені пацьорками. Проте жидівська конкуренція позбавила закарпатців багатьох можливостей і в цих галузях хатнього промислу. Іронією виглядає той факт, що, на пр., і самі верховинці починають уже купувати оздоблені сердаки, вишивки й різьбарські вироби від жидівських виробників (особливо з околицях Рахова й Ясіні). Жиди, механізуючи ці виробничі галузі, позбавляють численні українські родини видатного побічного заробітку, нищать своєрідності народнього мистецького смаку й вульгаризують закарпатське народне мистецтво в очах чужинців.

Сільське (зернове) господарство, як уже згадувалося, залишилося зокрема на Верховині в найбільш примітивній формі розвитку. Поширення ріллі досягається корчуванням лісів і нерідко — спалюванням на місці цілих дерев. У пра-лісах марно гниють десятки тисяч величезних буків і маштових смерек. Надтисянська рівнина має й досі чимало розлогих мочарів. Найбільший з них, т. в. „Чорний Мочар” (на північний захід від Берегова), що не так давно мав коло 30.000 моргів, в сучасній добі повільно висушується, даючи нові пасовиська. Ще досьогодні в „Чорному Мочарі” залишилися величезні черепахи — рідкість для цілої Європи. Скотарство на Закарпатті дуже поширене, але провадиться примітивно. Заробітки з скотарства мають верховинці лише тоді, коли позбуваються худоби, продаючи її жидам. В околиці трьох Апш (Нижньої, Середньої і Верхньої) — близько румунського кордону — залишилися ще досьогодні, на пр., і буйволи. Городництво, цебто плекання ярини, провадять у ширших розмірах переважно болгарські сезоніві колоністи, що звичайно самі продають свої продукти по містах і місточках. Садівництво поширене на Надтисянській рівнині. Околиці Бичкова, Тячева і Хусту мають найкращі овочі, зокрема яблука. Особливо багачко сливок.

ний Союз" в Ужгороді з власним маєтком коло 1 мільйона Кч. і річним оборотом коло 10 мільйонів Кч. Банківництво зосереджене в руках „Підкарпатського Банку", „Банку чехословацьких легій" та деяких інших. Але властива фінансова міць краю скупчена в жидівських руках.

З промислових галузей на Закарпатті слід особливо згадати про: тютюнову фабрику і бровар у Мукачеві, фабрику сірників у Чинадієві коло Мукачева (що виробляє дуже добрі „Руські сірники", яких продаж гальмує сірниковий картель у користь сірників чеських), ліярню дзвонів в Ужгороді, хемічні фабрики в Бичкові, Турі Бистрій та Перечині, декілька фабрик найпростіших виробів із заліза, гути, гуральні, фабричний виріб меблів і предметів із дерева, цегольні та вапнярки.

Копальні соли в Солотві („Солотвинські копальні", порумунськи „Окна Слатіна") посідає держава, що закарпатською сіллю обслуговує цілу Чехословаччину. Не вважаючи на господарські упослідження Закарпаття, сіль із солотвинських копалень перемелюється в млині в чеському Оломоуці.

Промислове шкільництво ще досьогодні в зародках, дарма, що, напр., керамічна школа в Ужгороді була заснована ще перед світовою війною. Найвпливовішим фахово-освітнім осередком краю в сучасній добі є Торговельна академія в Мукачеві.

Найбільшу кількість крамниць на Закарпатті має чеська фабрика взуття Батя. В кожному більшому селі є така крамниця. Персонал цієї фірми на Закарпатті складається виключно з чехів, жидів і мадярів. І свою рекламу провадить ця фірма виключно на мовах: мадярській, чеській і німецькій. А найбільші заробітки має фірма від населення... українського!

З найважливіших міст Закарпаття треба згадати бодай декілька. Столицею краю є Ужгород (28.000 мешканців), в якому українці складають лише коло 15% всього населення. Мукачів (понад 20.000 мешканців) має одну четвертину українського населення і славний своїм монастирем (на Чернечій Горі над берегом Ляториці) та замком (в якому тепер військові касарні). Найбільший на цілому Закарпатті мукачівський відпуст 28. серпня притягає на Чернечу Гору щороку коло 30.000 і більше паломників із цілого краю. За декілька днів перед цим відпустом тягнуться з цілого краю процесії до Мукачева. Паломники з одного села творять окрему процесію. Такими гуртками пересижують вони за співання релігійних пісень (найчастіше „Пречиста Діво Маріє") і при світлі свічок — в монастирському садку коло виниць на Чернечій Горі. По дорозі до Мукачева паломники клякають і співають перед кожним хрестом при битій дорозі. Виснажені довготривалим постом і мандрівкою пішки (лише заможніші газди дозволяють собі приїжджати на від-

пуст на фірах), паломники вночі сповідаються (коло декількох сповідниць під голим небом біля монастирської церкви) і стоять цілу майже ніч довжелезні черги) і ранком причащаються. На дорозі під монастирем в численних будках монахи продають образи, хрести і книжочки, а жида — харчі, солодощі та напої. Харчі призначені для „русинів” і своїм виглядом та смаком залякують часто навіть примушеного до невибагливості мандрівника. Тому мусів, напр., я зрозуміти відповідь з боку одного жида — „це ж не для пана, але для русинів”, коли я — в моєму знищеному від блукання в пралісах і на горах одязі — запитав був у нього про ціну та якість якоїсь ковбаси. Монахи і жида під час відпусту заробляють на „русинах” знаменито. Проте монастирська управа не в стані подбати, напр., ані про воду для пиття ані про найпримітивніші виходки для паломників. Найбідніші паломники п'ють брудну воду з Ляториці (де рівночасно купуються тисячі подорожніх християн і мукачівських жидів разом із кіньми і псами), а замість виходків користаються кущами і грядками під самою церквою. Не диво, що під час єпископського богослуження на вільному повітрі мліють від трійливих запахів не тільки діти або жінки, але й витривали мужчини... А як виглядає після такого відпусту свята Чернеча Гора, не треба казати. Зрозуміло, що трава там росте найбуйніше, а овочеві дерева дають монастиреві великі врожаї. Можливо дотепні монахи власне тому не заводять... виходків для паломників.

З інших міст Закарпаття варто згадати про найбільш українське місто Хуст (понад 18.000 мешканців) із руїнами замку на високій горі. Хуст відомий своїми ярмарками. Це місто найбільше всього з цілого Закарпаття зростає і за десять років (1920—1930) скількисть його мешканців побільшилася більше, ніж на половину. Типово гуцульська Ясіня (понад 11.000 мешканців) має розкидані „хижі” на терені, що довгий 24 кілометри і широкий 17 кілометрів! Ясіня славна своєю стародавною церквою, що (як і чимало дерев'яних церков на Закарпатті) притягає до себе увагу з боку туристів не менше, ніж мальовничі гуцульські одяги під час традиційної „променаді” в неділю. Село Великий Бичків (якого частина — на другому боці Тиси — знаходиться в межах Români-ї) прославалося в останніх роках заходами з боку селян щодо заснування приватної української гімназії.

Найбільшу скількість українського населення має перечинський повіт (90%), найменшу (понад 20%) чисто мадярський — мезекесенський!

Як відомо, наслідком лихого історично-економічного стану закарпатців повстала величезна закарпатська еміграція в позаокеанських країнах, а передусім у Північній Америці. Майже одна третина всіх закарпатців у світі перебуває в Північній Америці, Аргентині, Бразилії, Франції, Бельгії та ін. країнах.

Збіжжя для прохарчування населення Закарпаття ніколи не вистарчало й завжди треба було його привозити з інших країв. В повоєнній добі цей стан погіршився ще більше. Від справного розрішення цього найтяжчого для закарпатського господарства питання залежатиме можливо вся майбутня доля країни.

В повоєнній добі успішний розвиток на Закарпатті виявляє особливо шкільництво. Скількість шкіл і школярів там постійно зростає. На українських школах вчать приблизно 90.000 школярів, на чеських і мадярських приблизно по 20.000. Чеську школу на Закарпатті називають звичайно селяни „жидівською”, бо найбільше всього на чеських школах вчиться жидівських дітей. Жиди бо, як завжди і скрізь, у всьому ідуть по лінії пануючої системи і служать тому, на боці якого є влада й сила.

Щоб досягнути якнайбільшої, хоч і занадто загальної, цілості образу Закарпаття, мусимо тут собі пригадати найважливіші події з історичного розвитку цієї країни.

Предки сьогоднішніх лемків, брїків і гуцулів розкидані були невеликими селищами на різних місцях Закарпаття мабуть вже в VI столітті по Хр. Могутня Київська Держава так само, як і пізніша Галицько-Волинська Держава простягалися й на закарпатську „Країну”.

Перші спроби мадярів заволодіти Закарпаттям відносяться до початку IX віку. При кінці XI або на початку XII віку мадярський король Коломан оженився з донькою київського князя Святополка — Переяславою. З нею переселилося на Мадярщину чимало українських родин. Все ж найбільші групи українських переселенців осіли на Закарпатті в XII—XIV віках, зокрема в XIV віці, коли князь Федір Корятович примушений був (литовським князем Вітовтом) покинути Поділля.

Німецька колонізація розпочалася на Закарпатті в XIII столітті. Але найбільше всього німців поселилося там у XVIII в. за Марії Терези. З тієї доби, напр., походить засноване в 1775 р. найцікавіше німецьке село на Закарпатті — Німецька Мокра (*Deutsch Mokra*), що з іншим німецьким селом Усть-чорна (*Königsfeld*) типово відрізняються від широкої української околиці. Над цією Німецькою Мокрою варто трохи затримати увагу читача. „Мокра” тому, що в околиці цього села болото в лісах не висихає ані вліті, а то з огляду на постійні дощі. Проте це село чисте, має добру шосейну дорогу й гарно та вигідно побудовані просторі хати та господарські будови. Коло хат не бракує ані типово-українських криниць із „журавлями”, але майже всі вони струнками рядами простягаються по обох боках шляху. Жиди в цьому селі не сміють посідати ні ґрунту ані будов. Єдиний жидівський крамар у селі — пан Розенберг сміє лише винаймати крам, а сам із родиною примушений мешкати в сусідньому

селі Руська Мокра. На віддалі яких 20 хвилин пішки пізнає там мандрівник різницю поміж життям німецьким і „русинським”. Німецькі хати в порівнанні з русинськими виглядають немов палаци, хоч збудовані вони такими самими дроворубами і рільниками, з того ж самого матеріялу і за однакових умов життя в одній і тій же околиці! В німецьких „хижах” чисті великі кімнати, вигідні ганки, практичні комори і взірцево впорядковані помійському кухні. В деяких німецьких хатах не бракує там ані п'яніна. Брудні й тісні хатинки русинів розкидані по горбах, бо повздовж улиці мешкають лише „понімечені” русини, „порусинщені” німці та жиди. Український індивідуаліст в гурті мешкати не любить і на Закарпатті! Тому він воліє і без особливої потреби (поле має деінде!) залізти з своїм обійстям кудись на горбок, на який — особливо взимі — дуже тяжко дістатися...

Але вернімося до нашого короткого історичного огляду. В XIII—XIV віках поширювалася на Закарпатті і волоська колонізація. Проте ніякого культурного значіння для краю вона не мала.

Все культурне життя закарпатців зв'язувалося віками з церковним життям. Первісно вірні належали до дієцезії (епархії) православного перемиського єпископа. В XIV в. Федір Корятович заснував монастир св. Миколи в Мукачеві. Крім цього, повстали пізніше ще 6 монастирів. Найславнішим із них був святомихайлівський в марамороському Грушеві. При кінці XV століття утворилася самостійна дієцезія в Мукачеві. За Марії Терези мукачівський єпископ був перенесений до Ужгороду.

Найбільшою історичною подією для Закарпаття була безперечно церковна унія. Коли мукачівський єпископ Василь Тарасович заходився був коло унійної справи — то князь Ракоцій в 1640 р. наказав був його ув'язнити в мукачівському замку. Але вже в 1649 р. прихильне до унії духовенство заманіфестувало в Ужгороді своє приступлення до унії. А, починаючи приблизно від 1680 р., поширенням унії на Закарпатті почала активно займатися і тодішня державна влада.

Треба признати, що в тих часах унія сприяла підвищенню освітнього рівня серед закарпатців. Заснована в XVIII в. богословська школа в Мукачеві була пізніше перенесена до Ужгороду.

Після унії другою найважливішою історичною подією для Закарпаття було повстання мадярів у 1848 р. проти Австрії. Московський цар Микола дав тоді Австрії свою сотисячну армію, яка в 1849 р. чимало поплондрувала і Закарпаття. Уява закарпатців про „всемогутнього” московського царя і величезні простори його держави прошила цілу їх психічну істоту. Від тієї доби датується масове прищеплювання москвофільства на Закарпатті. Ідеологічно воно інспірувалося

московським православним Синодом, що величезними грошевими субвенціями і завзятими місіонерами приєднував Москві нових вірних прислужників. Московські місіонарі видавали на Закарпатті часопис „Світ” на народній — українській — мові. Отже сучасні московські більшовики не видумали нічого нового, коли пропагують комунізм і марксизм серед наддніпрянських українців не по-московськи, але по-українськи!

Москвофіл Адольф Добрянський (1817—1888) за московської інвазії на Закарпатті в 1849 р. став був серед своїх земляків дуже впливовою особою і чимало попрацював для поширення серед закарпатців москвофільства. На думку загалу тодішньої закарпатської інтелігенції українська мова була лише для слуг, а московська — для панів. Пізніше такий погляд на місце московської мови поставив мову мадярську, а в повоєнній добі місце мадярської — заняла мова чеська.

Поширенню москвофільства серед інтелігенції сприяла також обставина, що декілька закарпатців досягнули були на Московщині і взагалі в Росії видатних науково-суспільних становищ.

Найбільш відомою серед закарпатського населення особою з автохтонних діячів залишився дотепер священик Олександр Духнович (1803—1862). Він є м. ін. автором закарпатського гимну, що урядово вважається в Ч.С.Р. офіційним національним гимном Підкарпатської Руси.

Слова цього гимну виглядають ось як :

Подкарпатські Русини
оставте глибокій сон!
Народный голос зоветь вас.
не забудьте о своем!
Наш народ любимый
да живеть свободный!
Од него да оддалятся
неприятелей буря,
да согрѣе справедливость
уже и русское племя.
Желаніе руських вожд:
Руській да живеть народ!

Як відомо, офіційним національним прапором Закарпають у Ч.С.Р. є синьо-жовтий, цебто український, а краєвим знаком у державному гербі — фігура медведя.

Під час світової війни стало Закарпаття запіллям для австрійського і мадярського війська, що супроти українського населення поводитися надзвичайно жорстоко. Найбільше ганебну ролю в цьому відігравали звичайно жида, що при особистих конфліктах з русинами часто доносили на них військовій владі, як на здогадних московських шлігунів. Особливо мадяри, які не розуміли української мови, катова-

ли і мордували невинних і безборонних селян та їх родини навіть за саму тільки відповідь — „ми русини“, коли їх запитували: хто вони. Для мадярів „русин“ або „руський“ (цебто „українець“ або „український“) звучало, як „руський“, цебто „москаль“. Тисячі бідолашних русинів були годі мадярами і австрійцями повішені на придорожніх деревах. Тисячі, десятки тисяч жінок були при таких нагодах погвалтовані мадярськими і австрійськими войками. Сьогодні селяни оповідають, що дерева після повішення на них невинних селян — повсихали...

Але ось в 1916 р. Будапешт зацікавився був долею України та приступив до видання на українській мові часопису „Україна“. Редагував його директор державного музею в Будапешті Г. Стрипський. Цей часопис був за самостійною Україною, але хотів раз на завжди виключити закарпатців із приналежности до українського народу. Закарпатських українців він називав греко-католицькими громадянами Мадярщини.

А в 1918 р., як відомо, Австро-Угорщина заслужено стала небіжкою. В грудні того ж року будапештська влада оголосила була автономію Закарпаття. Проте мадяри спізнилися...

3. січня 1919 р. відбулося в Станиславові Свято злуки Української Народньої Республіки і Західньої Української Народньої Республіки. В цьому врочистому святі взяли участь і представники Закарпатської України. І народне віче закарпатських українців у Sighetul Maramureşului 4. січня підтвердило станиславівський акт. А 21. січня народне віче в Хусті (в складі 420 делегатів із цілого краю) постановило приєднатися до Самостійної та Соборної Української держави і вибрало спеціальну делегацію до української столиці — Києва. Автім українське військо з Галичини заняло частину Закарпаття.

В той час на Мадярщині розгарялася комуністична революція. Мадярські більшовики визнали самостійність Закарпатської України з передумовою, що вона стане... соціалістською.

Вже перед тим закарпатські москвофіли провадили серед американців величезну агітацію для прилучення Закарпаття до Чехословаччини. Найактивнішими агітаторами в цьому напрямкові були д-р Жаткович і Гардош. Перший з них пізніше був з боку Ч.С.Р. призначений першим губернатором Підкарпатської Русі. 13. квітня 1921 р. після конфлікту з пражською владою (з приводу недотримання договору про автономію) він склав свою функцію і повернувся до Америки.

Голосування серед 70.000 американських закарпатців, переведене за згодою американського президента Вілзона, вирішило сучасну долю Закарпаття. За прилученням до Ч.С.Р.

було 70% голосів, за прилученням до Української Держави — 23%. Решта голосів була віддана за прилученням до Мадярщини, Росії або Польщі. Властива резолюція назагал виглядала ось як: 1) підкарпатські русини мають дістати повну незалежність. А як би це було неможливе, тоді 2) підкарпатські русини мають злучитися з своїми братами галицькими і буковинськими. А як би й це не було можливе, тоді 3) мають дістати автономію.

12. листопада 1918 р. Америк. Народня Рада Русинів на підставі переговорів із проф. Т. Г. Масариком постановила, щоб Закарпаття федеративно злучилося з Ч.С.Р., як окремишній край („стейт“) з найширшою автономією.

Згаданими д-ром Жатковичем і Гардошом та представником від Пряшівської Руської Народньої Ради д-ром Бескидом був спільно з чехами вироблений в Парижі порядок прилучення Закарпаття до Ч.С.Р.

Після Жатковича губернатором Підкарпатської Руси був призначений д-р Бескид і після його смерті — після довгої перерви — призначений на це місце д-р Костянтин Грабар, бувший староста міста Ужгороду. Він українець з походження і є сином греко-католицького священика.

У 1920 році д-р К. Кадлец, видатний правник і професор університету в своєму публичному рефераті (і в пізнішій брошурі) спеціально підкреслив, що „ми (цебто чехи. М. Ч.) вважаємо приналежність Підкарпатської Руси до нашої республіки за тимчасовий тільки факт“ та що „буде добре, коли наша суспільність собі усвідомить, що ми власне лише переховуємо чужий депозит, який одного разу будемо примушені повернути“.

У 1925 році д-р Віктор Дворський, відомий політичний географ і рівно ж професор університету написав („Вісім викладів про Підкарпатську Русь“), що „несподіване наділення, дякуючи якому територія Чехословацької Республіки простяглася так далеко на схід, викликає серед нашого громадянства, так само, як і серед нашої адміністрації, чимало ніяковости“.

І в 1934 році д-р Едвард Бенеш, міністер закордонних справ Ч.С.Р. заявив (в промові про „підкарпатськоруське питання“), що „доля Підкарпатської Руси вирішена на цілі століття і вирішена дефінітивно... Чехословаччина від цієї території ніколи не відмовиться, ніколи не допустить в цьому питанні ніякого ревізіонізму і буде її захищати до останньої краплі крови. Для Чехословаччини це передусім питання її державної та національної гордості і чести“.

А поруч із цим всім панують на Закарпатті лихо і злидні, серед яких закарпатець родиться, живе і вмирає.

Хто зможе повні зрозуміти тамошній світ, перед тим розкриється в усій повноті понурий образ тяжкого життя віками затуркуваних людських істот.

Мандрівникові, що зрісся з закарпатським життям, нерідко й пізніше почується пісня із Закарпаття :

Думи мої, думи,
думи молоденькі,
як річка луками —
пливете тихенькі...

Дійсно, тихо пливають „думи тихенькі“ на Закарпатті! Населення сіре, мовчазне, покірне. Нічого не знає і мало чим цікавиться. Проте починає все ж пізнавати, що від чужинців ніякого добра не зазнає. А своїх розумних і освічених людей коло себе майже не бачить. Праця (коли яка є) проходить повільно і для „тихеньких дум“ не бракує часу.

Закарпатець міркує: звідкіля вже нарешті прийде порятунок?

Висновок мандрівника був би простий: порятунок слід шукати лише в народній самодіяльності.

Підстава для цього найкраща: за десять приблизно років (1920—1931) українського населення на Закарпатті **приросло** на 20%.

А це найбільший сьогодні в світі відсоток приросту населення!

М. Ч.

До справи розстрілу полковника Балбачана

Нижчеподані інформації прислав нам був. старшина Української Армії, п. Володимир Матвійців, що перебуває тепер у м. Берісео, Аргентина. П. Матвійців у час суду над полковником Балбачаном був у складі Полевої Варти Ш. Д. Армії та був свідком його смерті.

Р е д а к ц і я.

Під напором ворога Штаб Дієвої Армії змушений був опустити Здолбуново та спішно переїхати до Підволочиськ. Тут стояли галицькі частини, що охороняли перед червоними міст через р. Збруч. Вночі команда галицьких частин повідомила нас, що з тактичних причин мусить цей район опустити, внаслідок чого фронт лишився відкритим.

Стація була переповнена потягами з державним майном і численними, панічно-настроєними штабами... Положення було критичним. Якраз у цей час наспіли частини отамана Божка, які почали посуватися в бік ворога, даючи тим способом спроможність розвантажити станцію й відновити штабові зв'язок. На станції Х. (назви не пам'ятаю вже) розмістився Штаб Дієвої Армії та зачав свою оперативну працю. Поруч із нашим потягом прибув і станув паралельно якийсь інший ешалон, що в ньому — як виявилось й блискавично поширилося — находився заарештований полк. Балбачан. Ешалон цей був зайнятий контррозвідкою під командою Чеботарева...

До заарештованого полк. Балбачана вступ був заборонений крім о. о. духовників Ш. Д. Армії; вони без перешкод

його відвідували й скріплювали морально. Тими душпастирями були: о. Кузьма — греко-католицький священник, і православний, здається о. Гнатюк. З наказу Головного Отамана був zorganizований полевий суд, і до його складу, між іншими, входили: голова — полк. Клим, судді — сот. Городиський, хор. Лиховат і другі.

Суд виніс **увільняючий вирок**, вояцтво — серед якого полк. Балбачан був дуже популярний — прийняло цей вирок з ентузіазмом. Про вислід судового вироку повідомили заарештованого полк. Балбачана о. о. духовники. Полк. Балбачан дуже втішився, сміявся й плакав, очевидно з радості, що незаслужену вину з нього справедливим судом знято... Та радіти було завчасно.

Виправдуючий вирок невдоволив Чеботарева. Він ходив поміж ешалонами та посміхався... Ситуація залишалася напруженою. Раптом того ж дня після вироку, Чеботарів наказав зняти охорону Полевої Варти, яка находилася біля вагону полк. Балбачана та замінити її своїм контррозвідним відділом.

Тут мушу сказати, що співчуваюче відношення вояцтва до полк. Балбачана, а може й чиясь провокація дали відставі певним урядовим чинникам підозрівати, що плянується насильно звільнення полк. Балбачана з-під арешту. Це й змусило, як видно, Чеботарева змінити „ненадійну“ варту... „надійною“. Знаю, що після вироку полевого суду про звільнення полк. Балбачана, згадані о. о. духовники ходили до відповідних чинників і просили їх якнайскорше цей справедливий вирок затвердити. Та показалося, що вища влада з таким вироком не годиться. Пан-отці в епітрахиях і з хрестом в руках благали помилування. Всі ці старання не помогли...

Коли стало відомим, що мимо вироку полк. Балбачан не звільнений, а далі находиться під арештом, всіх нас охопило страшне обурення. „Повстання“, якого дотепер уряд побоювався безпідставно, дійсно могло вибухнути кожної хвилини. Лише та свідомість, що кругом ворог і може остаточно заломатися фронт стримувала нас від виступу та змушувала, затиснувши зуби, чекати, що буде далі.

Скоро стало відомим, що полк. Балбачан буде розстріляний. До виконання цього злочинного акту був призначений сот. Городиський **Евген**, родом із Тернополя, був. командант Полевої Варти Ш. Д. Армії. У порозумінні зо мною, сот. Городиський відмовився виконати наказ, мотивуючи це „непевним настроєм Полевої Варти“. Тоді виконання розстрілу **перебрав на себе Чеботарів**.

Коли полк. Балбачана повідомлено, що вирок суду не узгляднено, він нервово заломався та нагло збожеволів, рвучи на собі одержу й страшним голосом викрикуючи: „Со-

ня!... Сонечка..." (це було ім'я його дружини, що з нею він перед тим взяв шлюб у Станиславові).

Не гаючи часу, Чеботарів вислав призначену для розстрілу чету на місце будучого злочину, щоб там приготувати гріб. Сам же подався до вагону, де знаходився полк. Балбачан. Не дасться ніякими словами передати й ніколи в житті пам'ять не зрадить тої незабутньої хвили, свідками якої ми були : Чеботарів вскочив до вагону та не зважаючи на божевілля полк. Балбачана, зловив його за плечі, передер на ньому мундур і кинув до авта з такою брутально-катівською силою, що полк. Балбачан перегнувся на другу половину авта, сягаючи руками майже до землі. Потім відвезено його до місця страчення.

При виконанні акту, крім чеботарівських катів і самого Чеботарева, нікого не було, проте були люди, що з затаєною злобою непомітно слідили за всіма подробицями затаєного злочину... Отже перед дерев'яною будовою поставлено полк. Балбачана. Він уже не в силі був триматися на ногах і все приклякав, опираючися руками до землі. В цей момент більшість людей під командою Чеботарева віддали сальву. Як показалося з тієї сальви всього лише один чи два стріли попали в ціль.

Окривавлений, у неімовірному стані, полк. Балбачан почав рачкувати. Тільки друга сальва покінчила його життя. Конвульсійні рухи спинилися. Останній стріл в Покійного віддав самий Чеботарів, і після цього, вдарив його ногою з словами :

— Собаці собача смерть !

По закінченні цієї дикої розправи, насипано над Покійним могилу. Варти не поставлено при ній. І коли другого дня до неї підійшов Головний Отаман, вся вона була окрашена живими квітами. Видовище це на Головного Отамана справило надзвичайне враження. Він із опущеною головою відійшов...

В тих фактах, які подаю, бракує певних подробиць, назв місць і деяких осіб. Всі ті подробиці затратилися в моїй пам'яті після так багатьох років із їх турботами та тяжкими переходами. Проте, стаючи в обороні національної честі і справедливості, тверджу, що подаю правдиві факти та за дійсність їх ручу собою й своїм словом честі.

Беріссо—Аргентина.

Володимир Матвійців.

Літературний блок-нот.

Видавництво „Народний Стаг“ (Львів) видало „Тринадцять притч“ та „Оповідання про смерть війни і любов“ Івана Липи, визначного і призабутого українського патріота (нар. р. 1865 в Керчі, помер р. 1923 у Винниках біля Львова), який усе своє життя від ранньої молодості гордо і непохитно ніс прапор самостійності України, всупереч шаліючим каламутним хвилям драгоманівського автономізму-федералізму. У „Послів'ї“ до „13-ох притч“ читаємо про Івана Липу такі короткі зауваження : „Вийшовши з-під стріхи

Українців, колоністів Криму, він від дитинства сам пробивався крізь несприятливе життя аж здобув собі визначне в нім місце Юнаком — студентом провадив він боротьбу і з своїм приземним українофільством і з чужим понижуючим толстоїзмом. Братерство Тарасівців, що він оснував, так само дбало і про вільний розвій духових цінностей одиниці, як і цілого народу. Проголосивши в 1891 році відділення України від Росії, Тарасівці зазначають, що цього вимагає моральне почуття наше“

В однім із останніх своїх творів („Кара“) Іван Липа висловлює таку думку про український народ:

„Народ, що в незапам'ятні, в незнані віки міг посісти таку родючу землю, може найбагатшу на світі, той народ чогось вартий, бо не святе небо це йому дарувало, а було здобуте жорстокою боротьбою, сміливістю, одностайністю...“

Кожний народ, це — овоч своєї землі. Яка сила землі, така ж сила й народу... Народ, що старанно плакає в своїх надрах геніяльність, що береже її „в своїй скарбниці до слушного часу, — той народ колись стане проводирем світа“.

У вступному нарисі до „Оповідань про смерть, війну і любов“, що носить назву „Новелі Івана Липи“ читаємо дуже влучні зауваження про творчість Івана Липи, як рівно ж і про шляхи сучасної української новелі:

„Зібрані тут кільканадцять вибраних новель однає і зближує до сучасности передовсім стиль. Стиль цей має за підставу стремління творця до ясности, до виразности, лаконічности. Коли є в нім еволюція на протязі 25 літ, то хіба в бік якнайбільшого обмеження власної красномовности, до якнайбільшої сумлінности в манері оповідання.

„І власне та сумлінність стилю притягує в наших, вагітних бурями, часах. Ми пережили в українській літературі за останні кільканадцять літ стільки найрізноманітніших проб, що ця простота і сумлінність стилю здається найліпшим розв'язанням і для письменника і для читача. Надмір фрази, і надмір образів, і перевантаження задумами, і заламування ритму — мучить і викликає тугу за прозорістю, докладністю слова і легкістю задуму. Хто знає, — може власне ця прозорість стилю є найбільш любя часам, що найбільш каламутні й неспокійні? Може римляне, завжди готові до боротьби внутрішньої і до воєн, тому так цінували витончену й стриману рівновагу Овідія, чи Горация? Так само може й сучасна людина, сучасний Українець ще виразніше відчуватиме втрату рівноваги й спокою у своєму житті, та охочіше бажатиме кришталевої ясности в мистецтві?“

Популярне видавництво „Українська Бібліотека“ (видавець І. Тиктор, Львів) видало в червні цього року досить цікавий твір Гр. Смольського „Олекса Довбуш“, в якому автор, ідучи за народними переказами про цього найславнішого українського карпатського опришка і зводячи поодинокі народні легенди в одну цілість, дає в результаті неначе романізовану біографію героя, яка читається з великим зацікавленням і залишає по собі тривке враження. В короткім часі маємо вже другий твір про Довбуша: торік вийшов „Проклін крові“ Ростислава Єндика, твір, героєм якого був усе той же Довбуш, що правда, зовсім інакше аніж у Смольського представлений чи схоплений. У Смольського Довбуш даний у людських пропорціях, у Єндика він є надлюдною, шибогом, який губить свою могутність і гине лише через власну помилку: пролив братньої крові. В „Прокліні крові“ Довбуш, якого огорнула сатанінська гордість, не хоче вглянутися на прохання отамана Запорозької Січі і вирушити з своїми легіонами на рятунок Запорозжя, а вислання Запорозжя, Михайла Українського, який довгий час товаришував з Довбушем на Чорногорі, вбиває. Єндик свідомо відхилився від історичного Довбуша, Довбуша судових актів, стремлячи представити його в світлі незв'язаною з канцелярськими актами суверенної фантазії. Поза деякими перебільшеннями, які подекуди вбивають у читача можливість ілюзії дійсности, як уже зауважив один рецензент у львівськім „Вістнику“, твір Єндика є досить видатною появою останніх років.

В липні й серпні „Українська Бібліотека“ випустила дві частини оповідання Остапа Білозерського „Напередодні“, історичної повісти з подій ро-

сійської революції 1917 р. Цю річ на превеликий жаль не можемо характеризувати інакше як цілковито невдачу і нецікаву, хоч сама тема нібито така цікава, а матеріяли, якими певно розпоряджався автор, дають таке багатство ситуацій і характеристик.

В-во „Дзвони“ вже видало другу частину „Волині“ Уласа Самчука, яка під назвою „Війна і революція“ має незабаром появитися на книжнім ринку.

Хроніка

Література.

О. Стефанович готує до друку нову збірку поезій

Збірки віршів готують теж Ф. Могиш та Зореслав.

Вийшла чергова 13 (7) книжка книгозбірні „Вістника“ — Д. Варнак: „Данило О'Коннелль — Трибун ірландського народу“.

Київська „Літературна Газета“ (ч. 36) відзначила першу річницю, само собою „історичного“ Першого Всесоюзного З'їзду радянських письменників питомих способом заяв поодиноких авторів, ніки витиснутих гідравлічним пресом з сухих душ советських „Творців“. Микитенки, Кириленки, Кулики і Панчі під однаково банальними наголовками, як „Нестаріюча Подія“ чи „Незабутня дата“, продають старий крам, — запевнення про геній Сталіна, свою боеву насагу та висоти советської літератури. Нудьга...

Вийшла нова збірка поезій „Київ“ „Омоложеного“ М. Рильського.

„Зелений Київ наш — бо від своїх воріт

Жовтоблакитні (гнав, гнав білі ешалони“...

По „Марині“ та збірці „Знак Терезів“ це дальше кочення вниз по площі людської гідності і мистецької вартості. З чисто тичинівським блюзнірством автор витягає і гвалтує старі легенди Києва. Зрада боярства призвела до того, що Київ загубив свої Золоті Ворота.

І вже на березі Дніпра-ріки

Не днів минулих туга і скорбота,

Кі -- у прийдешнє Золоті ворота!

Хто ж це зробив?

— Іх звуть — більшовики“.

Скільки в цьому фальшу — не висловити! Не дурно один з сучасних „українських“ критиків Е Адельгайм

зауважує, що в автора „постійно вступають внутрішні суперечності між ідеєю, змістом і формою“, малохудожнє декларування свого інтернаціоналізму „шаблон і незграбності“. Сумний кінець майстра української поезії... (Літ. Газ. ч. 36).

М. Терещенко видав збірку „Поезії“, яку більшовицька критика означає як „книгу про радянський патріотизм“. Це вірші (з р.р. 1923—35) за червоноармійськи кольори зо співом про Якова на устах, присвяти Кірову („І скорб... і гнів“) і т. п. Навіть Ф. Якубський зауважує мовляв, абстрактні узагальнені віршовані визначення, що ними автор підміняє художні образи. „Треба відмовлятися поетові писати в одному вірші про Волгу і Дніпро“ (Л. Г. З.).

Ілюстрований двотижневик „Червоний борець“ перетворено на літературно-художній і громадсько-політичний ілюстрований місячник розміром 6 аркушів друку. В журналі беруть участь чоловічі слухняні письменники советської України: Яновський, Панч, Натяк, Тичина, Шеремет та інші.

М. Бажан працює над перекладом з грузинської мови славної поеми Шота „Руставелі“. „Людина в барсовій шкурі“

І. Кулик перекладає повну збірку творів грузинського поета Н. Бараташвілі.

Грузинське державне видавництво готує переклад на грузинську мову „Кобзаря“ Т. Шевченка

В Держлітвидав'ї вийшов „Щоденник“ капітана Скотта, нещасливого попередника адмірала Бірда в дослідженні Антарктиди.

Виходить так само „Журнал“ (Щоденник) Т. Шевченка, що охоплює період від червня 1857 до травня 1858 р.

При правлінні Спілки Рад. Писменників України утворено секції: поетів, що її головою є П. Тичина та прозаїків, під головуванням А. Головка.

В архіві Історичного Музею в Чернівцях виявлено дві помертві масці Т. Шевченка, шість аркушів з альбому Поета та шкідцями учнів художньої академії та образом батька поета та два невеликі альбоми Шевченка з записами українського фольклору, що дають змогу досліджувати генезу поетової творчості. (Л. Г. 39).

Будівництво Меморіального Музею Т. Шевченка у Каневі наближається до кінця. (Л. Г. 39).

З приводу смерті Аврі Барбюса, більшовики здійснюють унісоном нудний, але довгий ерихонський гук, що має звернути на них увагу заходу і помогти реалізації нового гасла: „єдиного фронту трудящих проти імперії літєвської війни і фашизму“.

Театр.

М. Чирський написав нову п'єсу „Отаман Пісня“, з часів повстанчої боротьби на Україні; п'єса незабаром з'явиться друком, а тим часом іде з успіхом в театрі ім. Тобілевича на Зах. Україні та в Америці.

В Харківському Театрі Революції в біжучім сезоні мають між іншим йти нова п'єса І Кочерги „Підеш не вернешся“, а з минулорічного репертуару „Маруся Шурай“, „Соло на флейті“ та „Дівчата нашої країни“ І. Микитенка. На програмі є теж постава п'єси одного з грузинських драматургів. Крім того йдуть „Анна Кареніна“ Волкова, „Дай серцю волю, заведе в неволю“ Кропивницького, „Зімка Копач“ Данієля (для дітей), одна річ Погодина, Шекспіра, Ф. Волфа та „Хороше життя“ С. Амоглобелі. (Л. Г. 37).

Репертуар Чернігівського Обласного Театру ім. Шевченка в цьому сезоні є: „Ревізор“ Гоголя, „Маруся Шурай“ І. Микитенка, „Початок Життя“ Нервомайського, „Весілля Кречинського“ Сухова-Кобиліна та „Розбійники“ Шілера. (Л. Г. 39).

Перший Білоруський Державний Театр відбув другу гастрольну подорож по Україні (перша 1931 р.) з турою Київ—Харків—Одеса, давши 45 вистав з таким репертуаром: „Батьківщина“, Кузьми Чорного, „Кінець Дружби“ Крайві, „Великодушня Голдовічєра“ та „Життя кличе“ Бізь-

Білоцерковського й „Жакерія“ за Проєсмером Меріме.

Подяку за тепле прийняття на Україні принесено... Н. П. Постишєву

Колишній Харківський Червонозаводський Театр та Одеський Театр Революції натовість гастролювали на Білорусі. (Л. Г. 36).

Кіно.

Експедиція УФА знімає в галицьких Карпатах фільм з гуцульського життя.

Київська Кінофабрика виконала за сценарієм Донченка під режисурою Горбача і Гасцького мультіплікаційний (креслений) фільм з приспиронним звукозаписом. Фільм зветься „Тук-Тук і Жук“. Героями його є хлопчик Тук-Тук і його песик Жук, а темою „відомий вислів тов. Сталіна про свиняче рило яке зазнає рішучої відсічі, коли спробує сунутися в наш город“ „Алегорію цієї байки зрозуміє — мовляв — кожний дошкільник“. Фільм супроводить „Марш Будьонного“ та „Автомарш“. Бачимо, як завзято борються більшовики за молодь. Провалились з Комсомолом, тепер ставка на жовтенят.

Той же колектив працює над другим кресленим фільмом: „Тук-Тук в зоопарку“. (Л. Г. 39).

Та ж Київська Кінофабрика готує великий звуковий фільм „Пісня про свічку“ І. Кочерги, що має відтворити княжий Київ, „рішуче відкидаючи націоналістичні перекручення попередніх робіт з історії України“, щоб „показати на тлі цієї епохи класову боротьбу“. (Л. Г. 40).

„Режисер орденоносець“ О. Довженко закінчує знімання нового фільму „Аероград“, що переводиться, що відбувається десь над сибірською Тайгою і сопками „великої соціалістичної батьківщини, бо повідомляє про неї „Тихоокеанська Звезда“.

Натомість у Києві „майстер дитячого фільму“ режисер звичайно Френкель, за сценарієм звичайно Заца накручує інший фільм. Оператором розуміється Федотоф, а музика композитора Крейна. Фільм зветься „Дивний Сад“ (що певне має значити „Чудовий сад“ — щоденна помилка українізованих літераторів) Його темою є „вирощування юних талантів у Країні Рад в галузі мистецтва, техніки спорту“, в цьому випадку молодого скрипалі. (Л. Г. 36).

Режисер Кавалеридзе закінчив зйомання фільму „Прометей“, присвяченого добі кріпацтва та революційній боротьбі середини XIX в. (Л. Г. 35).

Закінчено збирати матеріал для фільму „Український Гапаєв“ це є про Щорса, командира першої „української“ дивізії, що була авангардом московської інвазії на Україну. Матеріал передано О. Довженкові до... Москви. (Л. Г. 35).

На одеській комсомольській кінофабриці розпочато підготовчі праці для зйомання історичного звукового фільму „Назар Стодоля“ за сценарієм Е. Кулика. Режисер — Тасія, оператор — Бельскій. (Л. Г. 39).

І. Кириленко виготовував для київської фабрики Українфільму кіноповість „Весна“, де має показати „сьогоднішнє заможне культурне життя наших колгоспів“. Тільки в кіні його й побачити... (Л. Г. 37).

Музика.

Оперета М. Чирського — М. Аркаса „Лев з Абіссинії“ має йти на Західно-українських Землях в Театрі ім. Тобілевича.

З розмови представника „Літературної Газети“ (ч. 37) з головним директором „державної столичної академічної опери“ „народним артистом республіки А. Павовським довідуємося крім потреби „виправдати довіря партії і уряду, їхню увагу і піклування, що „наша країна — єдина країна, де є всі можливості розвивати мистецтво вільно і піднести його на незвану досі в світі височину“. В цьому сезоні опера підготовляє такі світові речі: „Снігурочка“ Римського-Корсакова, „Борис Годунов“, „Царська наречена“, „Золота рибка“ (за Пушкіном), ну і... „Наталку Полтавку“, для заспокоєння державного та аборигенного населення „столиці“.

Театр Російської Музкомедії утворено в Дніпропетровську; сезон починається оперетою „Голубая мазурка“. Українізація... (Л. Г. 41).

У Тирасполі організують молдавську державну оперну студію, що до неї запрошено кращих майстрів опери та балету. Що молдавізація — то не українізація. (Л. Г. 41).

У Києві відкрито середню музичну школу десятирічку. (Звичайно за ініціативою Павла Петровича (Поєстишева),

як все славне, що трапляється тепер на Україні...) Школа має 7 паралельних клас, де викладатимуть музику й спів, та одну хореографічну. Школа єднатииме нормальний курс десятирічки з музичним навчанням. Записано 640 учнів.

Мала подробиця: Директором консерваторії — тов. Луфер, директором школи — тов. Грінштайн, завідувачем навчальної частини — тов. Гізер... (Л. Г. 39).

Держлітвидав видрукував збірку 170 народних та радянських пісень упорядковану А. Хвилею. В жовтні має вийти видання 400 пісень з нотами, репродукціями картин відомих художників та зразками українського народного орнаменту. Що за контрреволюція! (Л. Г. 35).

Кабінет Музичної етнографії У.А.Н. закінчує роботу над першим томом великого коментованого видання „Народних пісень“.

Танок.

На міжнародньому фестивалі народнього танку в Лондоні виступила труппа українських танцюристів з Соєвської України, що доречі танцювали під „гармоніку“. Вони ж демонстрували український гопак навіть на вечері присвяченому звітам „української делегації радянських письменників“ на Міжнародній Конгрес Захисту Культур в Парижі. Що за шовінізм?! — питаємо. А може це лише омовлена нешкідлива малоросійщина? Недавно Сталін відкрив чар української народньої пісні. Тепер хтось винайшов гопак. (Л. Р. 35).

Пластичне мистецтво.

О. Новаківський, один з найбільших та найоригінальніших українських малярів помер у Львові дня 29. 8. в розвітті творчих сил.

Галерія образів Київського Художнього Музею придбала нові цінні примірники, зокрема чотири образи невідомих майстрів академічної школи 17. ст., кілька портретів Боровиковського, 15 річей Маковського та інші. (Л. Г. 41).

В рамках першої на Україні Червоно-Армійської Культурної Олімпіади, пов'язаної з щогорічними маневрами московського війська біля Києва, улаштовано виставу образів і скульптур виконаних від вояків і червоних командирів та їх родин.

Можна набути в адміністрації „С. Д.“ :

- О. Мицюк : „Українські Хлопомани, ціна 15 л.
Б. Гомзин : Кров кличе, драма на 5 дій, ціна 10 л.
О. Дуда : Слідами часу, ціна 2 л.
Амуд Аз. : Невидима сила, ціна 3 л.
С. Черкасенко : Северин Наливайко, історична драма на 5 дій, ціна 20 л.
Сот. Г. Rogozний : „Базар“, спомини, ціна 15 л.
Сот. Г. Rogozний : До тайни вбивства полк. Ю. В. Отмарштайна, ціна 15 л.
У. Самчук : Гори говорять, роман у 2-ох частинах, ціна 50 л.
Полк. Р. Сушко : Хто мав причину вбити полк. Отмарштайна ? ціна 10 л.
О. Задума : Відплата, трагедія в 5-ох діях з хорами, ціна 15 л.
М. Вірлиний : Емігрант, ціна 5 л.
А. М. Андрієвський : Український Націоналізм 1917—1919 рр. і Основні елементи правосвідомости Українського Народу, ціна 10 л.

Вийдуть друком такі книжки:

- У. Самчук : Кулак, роман.
Л. Мосендз : Засів, повість.
С. Черкасенко : Коли народ мовчить... (Гетьман Іван Мазепа), трагедія віршом, ціна 50 л.
Читач : Сучасні українські поети.
О. К. Мицюк : Уривки споминів і роздумів.

ЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД :

Жертви на пресовий фонд : Д. інж. Ераст Бурачинський (Пятра Няма) 50 л., д. Іван Федорюк (Буенос Айрес) 25 л., а д. Василь Пелешатий (Бореуць), д. Октавіян Кигайчук (Лігучені) і д. Гаврило Стратичук, дир. шк. (Іспас-Діброва) по 20 левів. — Щира подяка ! — Адміністрація.

Переписка адміністрації : Вп. д. С. Загарук (Режайна, Канада) : Гроші (16 дол.) дістали, книжки і лист вислали. Дуже дякуємо за придбання 7 нових передплатників. Привіт ! — Вп. д. Ол. Волошук, адв. з Вашкауць : гроші дістали, заплачено до 30 IX 1935.

Відповідальний редактор : Сильвестер Никорович.
Видавець : Денис Квятковський.

УВАГА!

УВАГА!

ЗА НАЦІОНАЛІСТИЧНУ КУЛЬТУРУ!

Кожний українець, кожна українська організація —
де б не діяли чим би не були

ЯК ОДИН

голосіться передплативаним

літературно-мистецько-
наукового

і суспільно-політичного
місячника

„САМОСТІЙНА ДУМКА“

В CERNAUTI.

Б У Д У Є!

П Р О В А Д И Т Ь!

В И Х О В У Є!

Містить найкращі речі з обсягу:

1. ЛІТЕРАТУРИ, оригінальної й перекладної (поесія, нарис, оповідання, новеля, драма, роман).
2. а) МИСТЕЦТВА (театр, фільм, музика, малярство, різьбарство, архітектура).
- б) ФІЛОСОФІЇ.
- в) НАУКИ.
3. ПУБЛІЦИСТИКИ (із суспільного, політичного та економічного життя Нації. Огляд світової політики, тощо).
4. МЕМУАРИСТИКИ.
5. а) КРИТИКИ, б) БІБЛІОГРАФІЇ та в) ХРОНІКИ, (культурного життя Нації по всіх українських землях).

В Ж У Р Н А Л І

працюють кращі літературні та фахові сили: Д. Андрієвський, М. Антонович, К. Гридень, Др О. Грицай, Зореслав, О. Лащенко, Р. Лісовський, В. Мартиненко, П. Маценко, Ф. Могиш, Л. Мосендз, Є. Онацький, Н. Русова, У. Самчук, О. Стефанович, М. Сціборський, М. Чирський, М. Чумак і ін.

Націоналістична культура — цемент ВІЧНОЇ УКРАЇНИ!
Самоцільне культурянство — шумовиння!

У К Р А І Н Ц І!

Понад ранні кордонів, понад голови лихоліття
з залізною витривалістю
чинно вживуйте **МОНОЛІТ** новітнього **УКРАЇНСЬКОГО ДУХА!**

Ще сьогодні й віднині

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ! РОЗБУДОВУЙТЕ! ШИРИТЬ!
місячник

„САМОСТІЙНА ДУМКА“

Cernăuți, str. Petrovici 4, Roumanie.

Передплата: У Краю 240 л., за кордоном 275 л., в Півн. Америці й Канаді 300 л. річно, або їх рівновартість у іншій валюті. — За кордоном уносити передплату на „С. Д.“ в Спол. Держ. Америці: Central Executive Committee of „O.D.W.U.“, Inc. P.O. Box 13, Sta. D., New York, N. Y. — 2 дол. річно; в Канаді: „Kalyna“, Ukrainian Co-operative, Ltd., 872 Main Str., Winnipeg, Man. — 2 дол. річно. — На ЗУЗ Центральний Кооперативний Банк, Львів, вул. 3 Мая 15 — ч. вкладки 10.700 — 10 зол. річно. — У Ч.С.Р. у п. Івана Романа, Підкарпатський Банк, Ужгород — 50 Кр. річно. — У Франції: „La Parole Ukrainienne“, 27, Bld. La Tour-Maubourg, Paris VII. chèque postale No. 160, 356 40 фр. фр. річно.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ І СУ-
СПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

САМОСТІЙНА ДУМКА

З М І С Т:

Н.: Табор	513
М. Р.: Лише вперед	514
Микола Чирський: Прощання	514
Микола Чирський: Ужгород	515
Михайло Вірлиний: Село Бистра	516
Ліда Мак: Дружам з келії 73	520
Л. Мосендз: Засів (повість)	521
М. Аксанич: Одисей на Охії	537
М. Аксанич: Лист	538
Улас Самчук: Кулак (роман)	538
М. Аксанич: * * *	544
Я. Б.: Героїка козацького ренесансу	545
О. К.: Войовнича неокласика	550
Читач: Літературні нариси	554
Марина Антонович: Дерев'яна церковна архітектура Закарпаття	566
Михайло Бажанський: На могилах борців за волю	568
Др. Остап Грицай: Святі Шибениці	572
М. М.: До сили й краси	576
Огляди	587
Рецензії	592
Хроніка	593

Позір! (Важно для ПІСЛЯПЛАТНИКІВ!) Позір!

Ваша залежність за ПЕРЕДплату на :

Самостійну Думку

до 31 XII 1935 була зазначена в 7-8 книжці.

Просимо негайно вирівняти залежність і вислати біжучу ПЕРЕДПЛАТУ.

ВИДАВНИЦТВО „САМОСТІЙНА ДУМКА”

ТІЛЬКИ ТАК ВНОСИТИ передплату на „Самостійну Думку” :

I у краю : пересилати поштовим переказом, або зложувати просто в адміністрації, яка урядує щодня від 9—13 і 15—18 год.

II з-за кордону : 1.) пересилати грошовим листом, чи банківим чеком у оригінальній валюті ;

2.) найліпше зложувати в наших представників :

1) Спол. Держ. Півн. Америки: Central Executive Committee of „O.D.W.U.“, P. O. Box 13 Sta. D., NEW YORK, N. Y. — 2 долари. 2) Канада: „KALYNA“ 872 Main str. WINNIPEG, Man. — 2 долари. 3) ЗУЗ: Централ. Кооп. Банк ЛЬВІВ, вул. 3 Мая 15 — 10 зол. 4) ЧСР: п. Іван Роман, ур. Підкарпатського Банку, УЖГОРОД. 5) Бельгія і Франція: „La Parolle Ukraïnienne“ 27 Bld La Tour-Maubourg, PARIS 7-e, chèque postale No. 160 365 — 40 фр.

3.) (в крайнім випадку !) вислати — коли інакше неможливо — міжнароднім грошовим переказом, але так, щоб передплата в румунській валюті виносила 275 леїв річно для Європи, а 300 леїв для Америки й інших країв.

ВИДАВНИЦТВО „САМОСТІЙНА ДУМКА”.

Н.

ТАБОР

1.

Табор... Молитись в свято я не можу.
Гляджу... кріси, кордон штиків — сторожа —
Густий кільчастий пліт-огорожа,
Чужинний капелян і Служба Божа,
Святі слова і мова нам ворожа.
Молитися хочу, а проте не можу!

2.

Усіх зібрали без різниці разом,
Одні горять захопленням екстази,
Облудні фарисеї шепчуть фрази,
Безбожні в почуттю відрази.
Дзвенить дзвінок, порушені приказом
Мов на шнурку схилились чола разом.

3.

Безуспішно складаю знов долоні —
Думки ж — мов дикі коні,
Шаліють, рвуться, скачуть на припоні,
До рідних меж і піль в тужній погоні,
Що скрилися в непроглядній заслоні.
І погляд мій застиг на небосклоні.

4.

В таборі — мов на звалищах Сіону.
Мій біль затих, молитись я не можу,
Бо болем я братів, себе тривожу.
Горю в безділлі полум'ям міліонів,
Розгублюю талан і іскру божу.

5.

В таборі, мов на звалищах Сіону —
Бачу катованих знад Попраду і Дону.
Візьми народ мій, Боже, в оборону,
Розбити поможи кордони,
І в славі виведи з століть неволі.

(Берега Картуська — в жовтні 1934).

М. Р—о.

ЛИШЕ ВПЕРЕД

Ми створимо ряди могутні
Юнацьких лицарів палких
І пустимо в огонь майбутній —
Ніким неможені полки.

Життя і смерть нам блисне в очі,
Тоді, як міць у нас зросте,
І бур'я помсти зарокоче
Понад буйний-тюремний степ.

Лише вперед під стяг огнистий,
В серцях гартуймо дух жорстокий,
Щоб не прокляли нас колись-то
Історії мутні рядки.

21. V. 1935.

Микола Чирський.

ПРОЩАННЯ

Буяла молодости, ти
В прощанні простягаєш руку,
Уже з тобою нам не йти
По зимному чужини бруку.

Ще блискає в живих очах
Заграва відблиском минулим,
Але любови змерзлий птах
Чужини серце не притулить.

Та ось душі сталева броня
Боронить пристрасти ще й досі, --
Даремно сивиною скроні
Оздоблює розважна осінь.

Роки ж летять навперегони,
Та вже не за горами мить,
Коли нового Єрихону
Звитяжна сурма задзвенить.

Червень 1935.

Микола Чирський.

У Ж Г О Р О Д

На тлі із золота і сині
(Ні, сонце силу не зносить!)
Біля синайської святині
Біблейські бороди й носи.

А на роздьобаній панелі
Розчавив голову кавун, —
Та никнуть соняшні пастелі,
Як хмара сунеться чавун...

Це чорні круки із легенди
Вздовж вулиць сунуться оттак,
І заливає реверенди
Брудною жижею „автяк”...

А ось жебрацькі силуети
В коринтські врізались колони:
Гей, що у тиші там снуєте —
Молитви, вірші чи прокльони?

Ні Бабілону мішанина,
Ні гідь розбещена Гомори —
Почварна шаща міщанина
Тут стоязичієм говорить...

Й лиш деколи цей легкий подме
Музики степу і вітрів —
То дівчина, беручи воду,
Розплеще срібні краплі слів...

І лле на вулицю коршма
Помії з лайки й алкоголю,
Й десь понад співами прочан
Його жагучее „глаголю”.

Але на кожному звороті,
На вулиці і площі кожній
Мадонна в вишитій сорочці
Благословляє перехожих.

Михайло Вірлиний.

Село Бистра

Бистра, як кожне інше село на Закарпатській Україні. Стояло воно самотнє, як недбало розкидані голубники в долині на великанській долоні. Там, де невимовний, північний вітер вигравав на струнких соснах широкого карпатського ліса гомінку пісню горя, там, де над верхами Бескидів розложилося своєю ніжною блакиттю безконечне небо, там в суходорозі летаргу залякло село Бистра над потоком Бистрий. Виросло воно в давнині по обох берегах потоку, як гриби по дощі. Нічим воно не було замітне. Таке село, як і багато інших на Верховині.

З краю села, в малій хатині, з покривленим хребтом, живе теж покривлений батько, глуха мати, сивий дід з гулею на шиї й бабуня, викладачка погоди з старого, замазаного сонника й з ревматизму в своїх ногах. І не тільки старі покривлені: й діти є такі. П'ятеро малих дітей! У кожного якась хиба природи. Всі вони, раз на день товпляться над одною, щербатою, в трикутник глиняною, мискою, повною (а часами й ні) — бульби. Їдять швидко, щоб кожне з'їло якнайбільше. А до того діти одно від другого позичають ложки: одно їсть, тоді друге чекає. За чергою.

Так то є в родині Митра Васинчука, сивого, як кисле молоко, діда. Колись — не тямить він уже добре тієї дати — поклав сам із майстром із Марморощини оцю свою, скривлену тепер „гайта“, хижу, що вже від кількох років при сильнішому подуві вітру колихається як корабель Ноя за потоку світу.

— Ой, небого, не довге тобі життя судилося — ходячи по подвір'ї й підпираючися дрючком, пророкує своєму житлу Митро Васинчук.

В тій хижі він оженився, в ній поженилися й його діти, й внучка з неї вийшла на друге село, до Ставного, заміж. Біля нього, в одній кімнаті притулилося на двох постелях вісім осіб! Він дев'ятий. Його внуки бідні. Однаково бідні, як в цілому селі Бистра. А родяться в селі неначе на маетках великих, без ліку. Що більше нужди, що тяжче жити стає людям — то більше дітей. А коли виростуть декотрі беруть полотняну тайстру та йдуть у світ за очі шукати кращого життя. Шукати хліба.

Васинчук ходить і думає. Он, у його сусіди Параньки всі діти покривлені. На руки й на ноги. Ні ходити, ні робити! В хаті там панує божевілья. Написати б на воротах: „Не вступайте! Пекло!“ В Параньки від трьох поколінь тягнуться позначки спадкового ідіотства й корчаться в вузьких порох душі. Нічого не вміють думати! Сидять від рана до

вечора на заломаній призбі, чи дивляться в діраве вікно. Тільки стара Василиха Паранька вміє дещо з сільського куховарства й не дає загинути родині паралітиків.

Ось про те думав Васинчук, сам горбата, покривлена людина. В цю хвилину Васинчук видавався голосним протестом проти всіх цих розкошів, що насадила й піклувалася ними природа. Довкола чарівна краса — а люди прокаже-ні: на зверх і до глибини душі.

— І за яку покуту їх держить Бог?

Не знаходив розв'язки Васинчук.

*

Ранок на Верховині був сивий, попелястий. Як над морем. Довкола горбика у мряках, неначе в куряві, плястика ясних від ванна будов села Бистра. На городах працювали. Рили землю, садили ранні крumpлі-американки, цибулю та іншу городовину.

Зима цього року тягнулася довга, сіра та крута. Снігом були засипані гори, шляхи. Замуровані вікна — не пропустили світла до хат. Ціла родина товклася без обуви, вдома. Билася, сварилася, калічила себе одним ножом. Тим самим, що його старий Васинчук купив ще, коли був на відпусті в Ужгороді, перед дев'ятьдесятьма роками.

Весною віддихнули. Тільки як повіяв теплий вітер і за-чало текти по шибках, старий Васинчук вклякнув на обидва коліна перед образом чудотворного Миколи й дванадцять поклонів товк своїм старим чолом об долівку та молитвою дякував Всевишньому за милосердя. Половина родини могла розійтися в свояси.

Та й літо було дощаве. Часами, як тільки знеохотиться падати дощ, родина йшла на поле, на город чи в село. А коли погода мінялася й на найвищому ґруні з'являлося сонце, діти Васинчука та діти з цілого села, в одній грубій сорочці, зялозеній як дьоготь, вибігали з вереском гратися над потік: ставити греблю та млинок.

— О, вже буде красно.

І знову дощ. Ціле літо було холодне. Ціле літо з малими перестанками була слота. І люди свої весняні праці в полі могли виконати аж у середині літа.

Сьогодні, в цей сірий попелястий ранок, Васинчук заглянув до ями, де тримав бульбу. Відкрив дверцята, сплетені з пшеничної соломи та заломив руки: яма була майже порожня. Зійшов у долину, перебрав решту бульби від кльців і набрав цілий мішок. Це ще минулорічна. Цього-річну щойно садять. Мішок взяв на плечі та заніс до хати. В ямі не залишив ні одної бульби. А в stodолі ані стебелин-ки соломи. Ані в'язки сіна. В коморі ані зерна збіжжя. Все, що цього року зібрав — на пні продав. Не тут це родилося: в Ставному має Васинчук лепту поля.

Бліда тривога, тихо, нечутно, м'яким крилом нічної зловищої птиці, надлетіла знад верхів Карпат і сіла на бережку хрустального потічка в селі Бистра.

Надійшла осінь. Не висихало болото, не могли селяни зібрати плодів із землі. Неначе темна ніч, володіла осінь над селом, закриваючи туманом життя Бистрої, працю на полі та в лісі.

В хаті Митра Васинчука, як і в цілому селі Бистра загаяли біду крumpлями, величини ліскових орішків, та вівсяним хлібом. А обличчя паленкою барвили.

Куди мав піти газда, коли він хотів втекти з хати й не чути та не бачити біди? Не бачити дітей, що корчаться біля холодної печі; не чути плачу немовлят, коли маминого молока не стає; не чути, як голодна худоба риче? Куди їдуть старий Митро Васинчук із сином Іваном? Куди правцюють усі газди з села Бистрої?

Туди, де сміється пекольним сміхом клята жидівка, де дають на довг та підсміхаються, як би мали велику радість з того. До — корчми жида Вайса.

В селі панував страшний демон п'яцтва й руйнував царини, хижі. А побіч того село нищили податки. Ішли люди в жебри.

— Егзекутор забрав у Продана свиню.

— У Варенки останній покрорець, що ним накривалося троє дітей.

— Молодого Шибенюка заковали жардарми, бо побив нотаря.

— Васинчукові егзекутор забрав за податі останній міх бульби, що стояв в сінях. Єдиний маєток дев'ятичленної родини.

Біда в Бистрій. Біда на Верховині.

На Святу Марію було це.

Сплячі, зморені постаті, з твердими долонями та бедрами, сиділи — як кожний день — у корчмі Вайса. Сиділи при паленці, позіхали, кричали, сварилися в сутінках нафтової лампи, в хмарах диму. Сиділи тіні тих, що ними колись були. Не можна вже було добачити в них тієї сили, що зривалася до бою з кам'яними скелями, у бутинах, з великанськими столітніми смереками. Минулося. Два роки голодують. Червоні, грубі, поранені від вітру уста підспівували прості мельодії верховинських пісень.

— А в мене егзекутор учора з свічкою шукав, щоб міг забрати за податі, яку я ще їм не заплатив за минулий рік; і нічого сеґень не знайшов.

Гриґа казав те так байдужим тоном, неначе б то не в нього був егзекутор.

Інші знали Григу. На момент у корчмі затихло. Думали над долею Григи. В нього повмирили всі на тиф. Попростав він усе рухоме й нерухоме майно. Сьогодні як новонароджений. А пив на конто сусіди.

Старий Васинчук стукнув об стіл і вийшов на середину корчми та випростувався, як ніколи. Хотів не показати присутнім поломаний хребет. Його гуля під шиєю вже виросла на величину дині. Селяни твердо мовчали. З тупою резигнацією дивилися на двері, окуті бляхою, на стіни, на жидівку і на лампу, що навколо неї літали дві нетлі. Син Васинчука, Іван, дивувався, що його батько хоче говорити.

— Газдовія! — прорізав масивний сумерк корчми голос старого Васинчука. — Земля гнівається! З неба впала зараза. Наш цвинтар врізався ген-ген у людські царини. Опустіли хати. Газдовія, гинемо!!! Газдовія, ексекUTOR у мене забрав останній міх крumpлів. Надходить зима. Що їсти? Голод! Гинемо!

Васинчук відійшов на своє місце та сів.

Жидівка цокала склянками неначе б грала в оркестрі на цимбалах. Точила пиво, наливала паленку й вино. Рахувала склянки й чарки та писала довги. Крейдою на дверях і в маленьких зшитках. Там довги цілого села. Нічого не боїться жид. Це газди, що мають ще землю. Коб тільки по більше пили. Їй нічого до того, що говорив Васинчук. Хай говорить. Багато мудрого його голова не видумає в оту пінні паленкою.

Ніч надходила. Газдовія розходилися домів, з похиленими, важкими головами.

*

Тиф немилосердно забірав жертву за жертвою. Кожного дня, в супроводі священика, що ходив даром пішки з сусіднього села, ішов церковний провід і відправляв на останній спочинок того чи іншого мешканця Бистрої.

Васинчук, роздумуючи, вийшов повільно з своєї хати, підпираючися палицею, перейшов вздовж села, потім над Бистрим потоком і вийшов аж під верхов'янський ліс. Пристанов там, де був ліс розколений грубим щитом скелі і де цвіла між купами дрібного каменя гарна квітка — фізаліс.

Біля корча фізаліс присів на відривковій скелі старий дід Васинчук. Він найстарший чоловік у селі. До нього приходять люди радитися, що їм робити. В селі тиф. Люди чекають його поради. Він мусить її дати.

Дідо Васинчук думав. І згадав, як то він, будучи на проповідях єпископа, чув, про одного короля, славного на всі землі, що жив у давніх часах і запалив був місто, а сам радісно приглядався, як воно горить. Він тямить це. Всі проповіді єпископа тямить добре.

Дідо прибіг додому. Одягнув нову сорочку, до всіх членів родини підсміхнувся, як це робив тоді, коли був у його хаті добробут, і вийшов.

*

Над Бистрою настала ніч. В хатах не світили.

Дідо Васинчук дійшов до крайньої хати в селі від ліса. Жила там, викинена з сусідного села, вдова, що їй вийт подарував землянку; вона там проживала з двома малолітніми, нехрещеними дітьми. Дідо тихо підтягнув своє старече тіло під двері й приклав вухо до діри в стіні, де буває засува. З хати доходило хропіння. Васинчук пішов за хату, витягнув з кишені сірники та засвітивши, підніс сірник до стріхи. Зробив це саме під хатою Григи, і під своєю хатою з другого кінця села. А потім вийшов понад село та дивився, як огненні язики переганяли один одного та хапали бідні хати в свої обійми.

За хвилю знялися зойки, крики, плач.

А старий Васинчук, стодесятилітній дід, найстарший чоловік у селі дивився, як Нерон на палаючий Рим, і любувався полумінням рідного села Бистра.

— Не буде тифу! Завтра тиф відійде з огнем!

А з огнем відійде на той світ багато людей і забуде буденні клопоти.

Ліда Мак.

ДРУЗЬМ З КЕЛІ 73

Зроста' в нутрі обчовгана журба
І двигаю вантаж у сні задуми,
Коли сиджу понура і сама
І холодом тремким просякли думи.

Та враз, коли почую гострі кроки
Й наказ до маршу, в долі, на подвір'ї,
Тоді цей марш кида' на мене вроки!
Це Друзі йдуть маршовим темпом, мірно.

Стаю навшпиньки. Сторож не почує!
І Друзям шлю я юний сміх привіту,
А потім цілий день я кроки чую

Отих — що кров у них залізом рине, —
Що п'ють крізь ґрати жадно хвилю світла,
Бо їх в тюрму — за бій запроторили.

Станиславів, тюрма 1935.

Л. Мосендз.

З а с і в

XV.

Шарабан зупинився. Коні відсапуються від крутої гори. Мати й Гафія злізли з шарабану та пішли наперед. Візник Гаврило порається біля гальми, приправляючись до стрімкого спуску. Ніно з погордою думає, що „баби” бояться кручі. Він же, звичайно, з гори з'їде й уже скочив на козла, але як глянув довкола — аж дух йому заняло.

Такий безкрайній, прозоро-соняшний обрій розіп'яв перед ним свої обійми. Ніби запрошує притулитися, пригорнутися до нього, ласкавого й рідного. Ось здається тільки розпростати руки, тріпнути ними вгору, вгору... і знявся б і полинув плавкою дугою. Над сталевою смугою Дністра в далині, над чистими обрисами міста, над замаєними Гроницями й далекими оселями.

Відчуття лету таке безпосереднє й переконуюче, що на мить, одну блискавичну мить, дитині видається, що в дійсність ввівся „літаючий сон” діточих ночей.

Або дійсність сама стала на мить тим найулюбленишим сном, у якому одним зусиллям бажання підноситься вгору безтягарне тіло й плавко ширяє над землею.

— Гарно, Ніну, — обзивається дід з-за шарабана, бо бачить замовклу дитину з ясністю радості на усміхненому обличчі.

— Ой, діду, як же добре... протягує помалу хлопець. На запит про гарне він відповідає, що воно добре, ніби справді тільки дитяча душа знає, що краса й добре — це одне. Запит діда зрушив тихе напруження захоплення, і в слово „добре” вклада дитина й повноту краси й оп'яніння буттям. Для виявлення радості замало в нього слів, і хлопець раптом підскакує та починає вертатися на шарабані, вщерть повен несвідомим буянням життя, що впрост переливає вінці його маленької істоти. І так нагадує хлопчик мале цуценя, що в привалі молодого захоплення своїм власним існуванням, починає кружляти на одному місці, й само себе намагається вхопити за хвіст...

Не близька путь з міста до Глодави, але час подорожі пролітає Нінові миттю. Дід боком сидить на козлах, коні біжать підтопцем, туркіт коліс глухне в м'якому поросі, що густою кур'явою відноситься на придорожню траву. А Гаврило не встигає відповідати на Нінові запитання :

— Що то за село, діду? а хто поставив там той хрест, що аж по рамена встряг у землю? що то за горби серед поля, ніби велетенські могили? знаєте, діду? розкажіть, діду!...

Діда не треба припрошувати. Він і сам радий, що є перед ким поповідати. Він перелічує окружні села й пужал

ном указує на зелені цятки їхніх садків. Знає він що то за порослі мохом, похилені хрести, знає хто насипав горби-могили. Старий оповідає поволі, з повагою, мов обережно сукає нитку речень та уважно нанизує слово на слово як цінні перлини, що їх тількищо виняв із схованки своєї пам'яті. І думку завершує округлим рухом пужална.

А дитина впрост уп'ялася в дідове обличчя і здається, що стримує навіть голосне віддихування, щоб воно часом не перервало ретязи відій. Бо ось вколо повільного шарабана гарцює козацьке військо... мають коругви, гойдається ліс довгих списів... з яру виходять гайдамацькі загони... брянчать крила за плечима бундючних гусарів... з гиком і вереском мчать татарські ватаги... мов сарана суне зза Дністра турецька хвиля, як мак червоніючи фесками... йде хмарою москаль з далекої півночі на Волощину.

То не гурт подорожніх попасає коней одаль шляху, — то на полі насипає козацьке військо високу могилу над поляглими товаришами. А отаман озирає славне товариство з високо навантаженого воза. То не прочане сунуть повз шлях, то бранців женуть бусурмени у Волоську землю, в Турецький край, до далекого Царгороду... А парубки, що минає їх шарабан, ідуть на панщину, й не хочеться їм... і оглядаються вони й прислуховуються чи не кличуть їх з близького яру Кармелюкові друзі...

Навіть батьки, що здавалось цілком були заняті власними розмовами, й ті замовкли, заслухавшись діда.

— А звідки ви, Гаврило, все це знаєте, запитує Людкевич.

Дід обриває оповідання й поволі бліднуть дитячі візії. Й знов бачить він лише лани під толокою, смуги досягаючого соняшника, зелені пасма буряків та гуртки прочан, що теж прямують до Глодави. Але й самого Людкевича цікавить звідки дід знає стільки прекрасних річей.

Звідки? Та ж то все спомини споминів його батьків, дідів, прадідів. Усе те, що пережив чи був свідком його рід. Інстинкт племені заховав минуле як скарб нащадків, щоб ця луна відгремілих подій не давала заснути родовій пам'яті, щоб не висхло джерело племенної свідомості...

Мимохіть усвідомлює собі ці думки Людкевич, слухаючи відповідь візника й так занурюється в них, що навіть і не чує як той кінчає:

— Аж сюди, по Дністер, і навіть туди аж за Басарабію, сягала, кажуть, колись Україна, — завершує Гаврило. І знов закреслює пужалном коло, мов охоплює цим рухом увесь простір півзабутої батьківщини.

— Яка, діду, Україна? Що за Україна? — захоплюється хлопець. Нове, нечуване ще слово бренить всіма голосами й виграє безліччю барв тільки що живих візій. Він ти-

хенько повторює : Україна !... А дід знов говорить, і знов оточення оживає в повноті барвистої уяви, але пов'язане в цілість мелодією цієї вперше почутої дзінкості : Україна !

Мати з батьком дивляться на захопленого Ніна. Він боком умостився на козлах, щоб краще можна було стежити за дідовим обличчям. Людкевич слідкує як сходяться й розходяться синові брови в напрузі слідкування за рядом дідових думок. А в блискучих очах спалахує захоплення.

XVI.

Що для Людкевича Україна ? У самотньому слові щечується йому, „русской” людині, далекий наголос могутніх тонів. Тонів, що формували колись душу його предків, навіть і його торкнулися в ті далекі, ах далекі, дні юнацтва... Але як сталося, що довібрували, розпорошилися в просторі часу ? І як знов стає, що зміст того слова починає торкатися таким палким зворушенням душі його сина ? В той час як для батька тепер цей зміст є лише легендою, милою й привабливою, правда, але все ж легендою. Охоче приймає її слух, але байдуже вже свідомість дозрілої душі.

Та ні, мабуть не зовсім байдуже, бо не слухав би й він, вільний від усіх як йому, здається, оман минулого, сього дні діда майже так, як слухає малий син. Свідомість не байдужа, коли дивиться на дитяче захоплення з виразом зацікавлення й навіть... заздроси. • Що дитина нараз виявляє ту, забуту ним, дорослим сторону душі, яка так віддано відгукується на заглухлі племенні тони. Так думає Людкевич над візією родової легенди й сам себе питається : чом же справді залишилися тільки легенди ?...

Та вже близько ціль їзди, ще один крутий спуск у балку й кінець балачкам. Замислений хлопець злізає з козел та доганяє батька на вузькій польовій доріжці. Він ловить батькову руку, тулиться до неї — розпаленим обличчям і заглядає батькові в вічі. Буває це рідко й лише в ті хвилини внутрішньої надуми, коли дитяча душа мов би зупиняється в бігу за новими, все новими скарбами пізнання. Коли намагається розкласифікувати багатий поклад придбаного, знайти в нім найважливіше, надібати осередок, біля якого само скупчиться все другорядне...

Важка це праця й для дорослої людини, а що ж для малого ! І в такі як зараз хвилини тулиться хлопчик до батька, ніби в нього, у дорослої людини, міцної розумом і певної напрямком, шукає порозуміння й помочі.

Людкевич веде руку по їжачкові стриженій голові, й Нінові здається, що вони один одного розуміють :

— Що тобі, Ніно ?

— Тату, скажіть мені... правда це все, що розказував дід, — запитує син і зашпортується, бо йде задерши голо-

ву, щоб бачити батькове обличчя й з нього може вчитати те, чого не вистарчить у словах.

— Правда, все правда, — поволі відповідає батько. І голос його не глузливий як звичайно, не той голос удаваної суворости, яким він найчастіше розмовляє з сином, а лагідно — рівний.

— І ви теж знаєте все те, про що оповідав дід?

— Знаю.

— А чому ж ви ніколи не оповісте про це? В голосі Ніна чути жаль, а може й докір, як здається Людкевичеві. Він мовчить і, тільки посміхаючись, водить рукою по голові дитини.

— Куди ж поділася Україна, тату? чому її тепер немає? — і хлопець знов зашпортується, бо пильно слідкує за батьковим обличчям.

Що відповісти синові? Відповісти треба, але Людкевич сам не знає що й як... Про родову, відбренілу легенду, про славних богів, колись могутніх, а тепер знесилених і вже може мертвих, забутих. Боги не вічні. О, ні! Але місце їх не сміє зістати порожнім. На ньому богують уже інші, й їм, новим і загарбливим, треба служити... Марно!...

Йому, дорослій людині, це ясно, чи бодай мусить бути ясно. Але як скласти це оцій малій істоті, що хоче не марних слів жалю, співчуття чи ліричного суму, а простого й одвертого „або-або“, від якого він, Павло Людкевич, так старанно, й назавжди, відхилив своє життя.

Якими словами заговорити до цієї істоти, власної крові, в якій нараз, так палко, безпосередньо й чисто відзивається родове сумління й волає і кличе то голосніше й настирливіше, що довше мовчало.

Ні! Його треба приспати! Треба затерти, розвіяти, розкидати по нових, реальних ланах, щоб і луна лун не будила ніколи, вже цієї марної пристрасти. Україна!... Пощо?...

— Треба завчас, для його майбутнього добра вивіяти йому з голови ці шкідливі схили, — додумує Людкевич. Але заспокоює себе тим, що хлопець малий, й є на те час. Це відсунення рішення дає йому полекшу, бо нарешті відганяє від нього той тягар споминів, які іноді ще тривожать його душу. Він переходить з хлопцем на свій звичайний у розмові з сином жартівливо-суворий тон:

— Ой, швидко ж ти посивієш, синку! Дуже-бо цікавий! Скажи, — й він злегка відштовхує Ніна від себе.

І хлопець прискорює крок та поспішає наперед батька, незвичко замислений і немов вибитий з колії.

XVII.

Коли обтяжене сонцем поліття занадто довго затримається над Дністровою долиною, коли з палаючих днів піchnуть зроджуватися причаєно-мовчазні ночі, осяєні таємничими блискавицями, — тоді місто також причаюється й чогось очікує. У день кожному мляво обвисають руки, стукає в скронях і від усякої напруги червоні кола крутяться перед очима. Без шелесту стоять у нерухомих повітрі садки, кукурдзяні гони й навіть соняшники нижче схиляють свої золоті брилі. І вечір не приносить полекші. Хоч захід і палає грізним шарлатом, а сонце западає за синьо-чорну хмару, але духота немов густішає й аж прилипає до спітнілої шкіри.

Ніно також не може заснути в своїй кімнатці. Він неспокійно вертиться, вишукуючи на постілі прохолодні куточки, але від важких повік, немов присипаних гарячим приском, утікає бажаний сон. Він чує як зідхають у себе в спальні батько, як щось втомлено говорять мати, як хнюпає Тата й Гафійка марно виспівує їй про „сон-дрімоту“. Чує він, що не спить і Докія, бо ось знов виходить на ганок, довго стоїть там і починає проказувати пошепки молитви, а Бровко ліниво гупає своїм патлатим хвостом оббуду.

Просто в розчиненій кватирці спалахують далекі тихі блискавиці, й Нінові здається, що це ген-ген над Волощиною розкривається на менти всевидюче Боже око й озирає підвладну землю. Він пильно стежить за його тремітними саявами... і вже йому сниться могутній Сабаоф, що з розп'ятими руками ширяє під арками небозводу й грізно блискає на Україну своїми сивовійними очима.

Та нараз хлопець збуджується від гуркоту й свисту. Бо по кімнаті ходять прудкі, шелестливі подуви, фіранка тріпається й рветься, деь гупає об стіну відв'язана ляда, а садок повен свистом і гаміром. Вітер!

І Ніно притьмом вискакує з постелі. Вітер! Піводягненим стоїть хлопець на ганку й втягує повними грудьми запашну вогку прохолоду. Він вибігає аж на середину подвір'я й підставляє цим прудким подувам своє обличчя, розхристані груди, плечі. Він пеститься в цих рвучких обіймах, що тріпають за сорочку, куйовдять волосся й ще сам простягається до них, спираючись плечима, грудьми, долонями об їхню летючу незримість. Він увесь захоплений, мов спяний цією симфонією лету, розгону, прудкості, виру. Він знає, що це вітер кличе його, волає, зве за собою! Ген-ген поза місто, щоб там здогнати й ухопити щось прекрасне, сильне й дзвінке, що примчало дражнити його дитячу уяву.

І Ніно аж підскакує за вихреви́ми наско́ками, надлек-
шується до лету їхніми розмашними крилами... і бачить,
що й нащудений Бровко ви́п'явся проти вітру. Пес натяг-
нув ланцюга зусиллям напружених ніг, прищулив вуха й
шкірить свої вже жовтаві і́кли, ніби теж радісно вслуху-
ється в зови вітру, ніби ось-ось зареко́че назустріч цьому
буйному, галасливому, реготливому літуну́ві.

А вітер мчить. Десь на південному сході, над самим
Чорним морем, набрався він безудержного розгону й насяк-
нув солоною вогкістю його хвиль, з дунайських гирл виві-
яв увесь очеретовий шелест, з плаского Барагану видув-
тьмяні пахощі його сухих зел, розметав ватри волоських
чабанів і напоений всіма ароматами, шумами й акордами
свого шляху влітає розпатланий і ярий у Дністрові яри.

Одчайдушний паруб'яка, від віків молодий і буйний, він
співає ще й досі своїх стародавніх берладських пісень, що
перед сотками років навчився їх від руських воїв, запеклих
берладників — запорозьких предків. Забуті пісні! Усім чу-
жій й незнані. Лише дитячі душі відгукуються на їхній ритм
і бренять в унісон з ними... Вперед, уперед!... Туди, ку-
ди посвистом, співом і летом кличе могутній посол крові,
то могутніший, що несвідоміший дитячій душі.

А Ніно відчуває, що вже не втримається в хаті. Він на-
швидко відбуває сніданок і радісно спостерігає як вітер знов
привернув батьковим очам блиск, матері її всякденну бала-
кучість, Гафійці — дзвінкий сміх... Останній ковток і хло-
пець прожогом вилітає знову на двір.

Він не знає, що буде робити, але певен, що піде далеко,
за вітром, за вихром, щоб там-десь, чи ж не на його буйних
путях хоче відшукати він шляхи до забутої України? Але
ось він піде **сам один, сам**, лише з патлатим Бровком, яко-
му вітер теж нашепотів якихось таємничих обіцянок.

Ніно поволі відчіплює від ланцюга Бровкового нашій-
ника й прив'язує до нього мотузок, зашморгнутий собі за
ліву руку. Вуглястий Бровко тихенько скавулить від радо-
щів, сказано вимахує хвостом, лиже дитині руки й штов-
хає їй під пахву свою кудлату голову... і нараз вільні й
радісні, підштовхнені в спину прудким подувом, вибігають
змовники за ворота.

XVIII.

Куди податись? У поле, на левади, на горби? Ні, до
Дністра, до сіро-сталевої тепер річки, що мабуть кипить,
піниться й скаче на береги, які не пускають її навздогін за
вітром.

Нінові рішучо заборонено ходити самому на беріг Дні-
стра. Шлях веде через ціле місто, дитині бо-зна-що може
статися. Ще суворіше заборонено йому відв'язувати й бра-

ти з собою Бровка. Пес може стратитися, а від гицлів після можна дістати лише його шкуру. Ні, Бровко не дитячий компаньон...

Але Ніно найкраще знає, що Бровко то й є його найбільший друг, завжди слухняний і терпеливий, що розуміє, як ніхто, кожне пошептання йому до волохатого вуха слово. І хіба ж можна лишити на прив'язу, самотнього друга, коли попереду така приманчиво-несподівана путь.

Мандрівники швидко простують попід плотами передмістя. Бровко, натягуючи мотузок, нетерпляче рветься вперед, а нахилений проти вітру, витягнувши прив'язану руку, ледь поспіває за ним. Уже з бічної вулиці виходять вони на головну, як Ніна спиняють дзвінкі дитячі оклики й, озирнувшись назад, він дивиться з незадоволенням на здоганяючу їх дівчинку, що, побачивши могутнього Бровка, зупиняється одаль.

Це — Дарка, Левкова сестра, трохи старша від Ніна, чорнява дівчинка, без хустини, з розтріпаним вихром волоссям. Ніно не любить „дівок“, як зве їх його хлоп'ячий гурт, але Дарку він терпить і навіть ще більше: ставиться до неї як до рівної. Така зміна старих хлоп'ячих традицій сталася не легко. Одного разу, коли Дарка, захоплена веселощами хлопців самотня дівчинка, хотіла підійти до їхнього гурту й взяти участь у виграшках, Ніно різко відігнав її. Не дивлячись на згоду всіх хлопців з поступком Ніна, Дарка пішла знову. Тоді Ніно відштовхнув і так сильно й влучно, що вона покотилася по землі, під загальний регіт, гамір і одобрення цілого гурту. Ніно чекав з радістю крику, сліз, щоб можна було в кількадесять голосів почати прозиватися „дівці“. „Дарка—татарка, Дарка—татарка“... але не дочекався. Підскочивши як розлючена кицька, кинулася Дарка на Ніна й під дозором цілої юрби, що утворила біля них дивацьке коло, Ніно мусів прикласти всіх зусиль, щоб перемогти Дарку. Перемога далася йому тяжко: ліхтарь під оком, роздерта губа й подряпаний ніс — були наслідками його перемоги. Хоч потовчена Дарка мовчки втікла з бойовиська, але від цього часу їхня вулиця охоче приймала до гурту цю безстрашну дівчину, що ніколи не плакала, не скигліла, на стусан відповідала стусаном, на більше — втиналася зубами й пазурками де ворогові найбільш боліло й зміла плазувати по деревах не гірше від звинного брата Левка.

Ні, Дарка вже не була для Ніна „бабою“, але сьогодні дивився він на неї з незадоволенням. Навіщо йому сьогодні товариства? Він уже радів, що ніхто з приятелів його не бачив. За своєю пригодою він хоче йти сам, сам, лише з Бровком і не треба йому ані компаньонів ані свідків.

— Ти чого хочеш? — похмуро крикнув він.

— Я з тобою, — дзвінко й радісно відповіло дівча, тримаючись ще здаля.

— Куди?

— А ти куди?

— Я? далеко!... крутнув головою Ніно за вітром.

Дівчинка витягнула шию проти вітру так, що вихор аж нарівняв до позему її розтріпану кіску й подаючись ближче до хлопця крикнула своє рішення:

— Я теж піду з тобою!...

Ніно озлився й тупнув ногою.

— А я не хочу!

— А я піду!

— А я не хочу!

— А я піду, піду, піду... й Дарка аж присіла, кричачи проти вітру своє рішення.

Кумедно було дивитися на дві малі істоти, що на поважній віддалі так завзято сперечалися, а терпеливий Бровко вигідно розлягся біля Нінових ніг і миротворче гупав хвостом.

— А як ти полізеш за мною, то я на тебе пущу Бровка.

— А я твого Бровка не боюся, він мене не вкусить, він мене знає.

— Не знає!

— Знає!

— Так ось маєш! Бровку, кусь її, кусь, — показував роздратований хлопець на Дарку й рушив до неї з псом.

Та дівчинка лише з початку зробила рух ніби на утіч, але нараз стрималася й не зворухнулася з місця. Вона лише простягла руку до Бровка, ніби в обороні чи з бажанням погладити його й поблідла, але рішуча, кликала його тремітним голосом: Бровцю, Бровцю!...

І Бровко, ніби віддавна знаючи її, нап'яв міцніше свій мотузок, торкнувся носом її спідниці, крутнув хвостом і рішучо сів, зо здивованням і докором, здавалось, позираючи на злісного хлопця.

А Дарка миттю осмілила. Вона вже підійшла аж до самого Ніна, поклала Бровкові на голову руку, другу встромила за пазуху, витягла кусень хліба, відламала... і Бровко вмить проковтнув його, ще старанніше загупавши хвостом. Усе це сталося так швидко й докладно, що Ніно навіть не спам'ятався. Не було сумніву. Поразка була остаточною... Але ні! Є ще один шанс!...

— Ну, добре! То я від тебе втечу!

— А я дожену!...

І хлопець обернувся та помчав з Бровком по вулиці навздогін за вітром. Пробіг, здається, вже досить, на мить спинився, щоб подивитися де той репях — Дарка, але тая вже була за ним, добігаючи з закушеною нижньою губою,

притискаючи стиснуті п'ястуки до вишиваної сорочки. Добігла й знов зупинилася здаля, й знов Бровко загупав хвостом.

— А бач! дігнала!

Може як би вона підійшла ближче, то Ніно таки не втримався б і може навіть і почав би бійку, але те, що дівчинка стала одаль показало йому, що він від неї вже не втіче. І полагіднівши перед невідкличним, він нарешті змилювався.

— Ну, підемо разом! Від тебе не відкараськаєшся, — так не втримався він від сентенції, що мала захоронити його хлоп'ячий престиж.

— А не будеш битися?

— Ні, не буду! Ходім! — І вже взявшись за руки вганяли діти по головній вулиці до Дністра.

А рвучкий вітер розхитував старезні акації й засипав сухими стручечками цілу вулицю, шпурляв ними в обличчя перехожих, бряжчав крамничними шильдами і розтріпував на біржах хвости й гриви похнюплених візничих коняк. На вулиці було в цю пору дня мало ходців, і не помічений ніким зо знайомих перебрався Ніно аж на самий беріг і станув із Даркою під залізничним мостом.

XIX.

Сірі залізні бельки, посіяні гульочками нют, висіли над головами дітей як легке мережево, простягаючись своєю суворою перспективністю гентен до басарабського берега. Налітаючи на їхню непоршну сталевість звивався прудкий вихор між хрестовинням штаб і бляхи та затиснутий у вузькі переходи гукав і висвистував як несамовитий. Лише телеграфічні дроти гули одностайно й грізно, творячи фон вихрової ораторії.

А вигляд з-під мосту був несподівано сильний. Басарабія затерлася в теплій імлі, другий беріг. Дністра був за легким серпанком, а сама річка, запінена й розколочена, кидалася з плюскотом на обмурований беріг. Хвилі одностайно плигали на високе каміння, від раптового наскоку порскала піна аж на Ніна й Дарку й тоді, сміючись і обтрушуючись, діти міцніше стискали руки й відбігали назад, а Бровко незадоволено обтріпувався.

Так дразнячи сіро-сталевий Дністер відчував Ніно, що це не на воду наскакує він і не від мертвої стихії відплигує. А ця могутня Дантова річка намагається вхопити його й Дарку та відвезти як свій грабіжницький вантаж, а він не дається, борониться й перемагає.

Так бо вже було завжди з дитиною, що ніколи жадна гра не була йому лише безвиїмковим приводом до пустування і вигранки. Усі його гри і вчинки, ті, що чинив на власну відповідальність і з власної ініціативи, усі вони були

відповідальною чинністю його малого „я“, проти світу й силам, яким треба було не датися, яких треба було здолати й перемогти.

Захоплені грою, у супроводі Бровка, й не зустрічаючи на березі живої душі подалися діти берегом річки, туди, де береги крутіші, розгляд ширший і вітер могутніший. Вузькою стежкою дряпалися вони на стрімку кручу, під кущі глоду й червоніючого вже кизилу, звідкіля так прекрасно виглядає тендітна мережа мосту й стрункі, оточені піною бики.

На доріжці було вузько й хлопець ішов уперед, тягнучи за собою Бровка, який чомусь упирався і не хотів далі. Дарка йшла ззаду. Під ногами у них стрібала на береги річка. На горбі вітер уже впрост шалів, кидаючи на беріг хвилю за хвилею й дрібною, вогкою імлою звогчуючи схили. Діти спинилися. Дарка сіла, обнявши руками коліна, Ніно стояв грудьми проти вітру, вдивляючись у сірий імлистий обрій. Вітер шмагав йому обличчя й здирав одєжину, намагаючись перекинути дитину на схил. Але хлопець міцно розставив ноги й похилився вперед, щоб мати добрий опір проти вихревого розгону. Та враз сталося несподіване й страшне !

Під Ніновими ногами щось зворухнулось, зашелестіло, посипалося... і лише зойкнувши й мотнувши вільною, не прив'язаною до Бровка рукою, покотилися приторочені один до одного пес і дитина по урваному схилу долі. Це тривало лише мент, а клубок із пса, хлопця й землі скотився вже вниз, вдарився об схилений над самою водою мокрий куш глоду, розсипався і щось з криком і скавулінням бовтнуло в воду.

Скрикнувши від несподіванки припала Дарка до землі й гляділа вниз. Вона навіть не могла кричати й лише тяжко дишучи дивилася в долину. А там, заплутаний у криві газлуззя глоду скавучав, дряпався, кидався й душився Бровко, роздираючи боки об гострі кльючки, а по другий бік корча, уже у воді аж по шию тріпався Ніно.

Його витягнена ліва рука, прив'язана до Бровкового ошийника, затиснулася гострим мотуз'яним зашморгом та витягнулася аж до вивиху. Він намагався з початку намацати ногами дно, але дна не було ; він хапався рукою за беріг, але беріг лише обсипався йому на голову. Він хотів кричати, але хвиля за хвилею скакала йому через голову, сліпила очі й заливала уста. Він злякався. Але не кричав, зробив ще одне зусилля й підштовхнутий хвилею плигнув з витягнутою правицею, вхопився за кущик трави над головою й зачепився бородою за беріг. Як би тепер була вільною друга рука — він зараз би виліз, як би тепер ноги мали опору, він би був на березі, але ноги бовталися ще в мутній воді, а прив'язаний до лівої руки Бровко рвався за кущиком

глоду і розтягав руку. Поволі, перебираючи пальцями й заціпивши зуби, щоб борода міцніше трималася землі, посував мовчки Ніно правицю далі й далі. Але він вже відчував, що йому не вистарчить сили, що він не вилізе, а звисне наезд до бурхливої річки.

Та Дарка швидко спам'яталася. Озираючись довкола як загнане звірятко й не бачачи ні звідки помочі, вона швидко зсунулася з доріжки й почала задом лізти з кручі в долину. Вона втиналася нігтями рук і ніг у всі шпари ґрунту й крок за кроком посувалася вниз. Вона мовчала, бо сціплені зуби не давали спроби кричати й говорити, але їй чудилося, що вона голосно, голосно кличе: „Ніно, я йду, я йду!“ Кілька разів їй вже здавалося, що й вона злетить долі, але тоді вона міцніше втиналася в землю й спинялась. А потім знов лізла: мале людське рачення, що суне за другом по сипкому, небезпечному схилу між сірим небом і сірою річкою.

Бровко скавулить уже близько, ось куц, і вона стиснула його тонку галузку. Вона вже добре бачить на пару кроків від себе обмашену кров'ю й болотом Нінову голову з витріщеними очима. Вона хапає рукою за галузку й на животі сунеться долі, простягаючи другу в напрямку до Нінової голови.

Тепер вона вже шепче: „Ніну, Ніну“, але сухе горло випускає лише якесь зідхання, і Дарка з жахом бачить, що не досягне Нінової руки, хоч би як тягнулася. А пустити кущик не може, бо довкола сипкий, похилий беріг, нема їй за що інше вхопитися.

У Ніна вже губляться сили, він бачить, що нічого вже йому не допоможе, але ще робить зусилля й тепер уже кричить Дарці: „Тягни Бровка, тягни Бровка, тягни!...“

Дарка розуміє. Вона знов підтягається до куца й тепер лягає на спину. Упершись ногами в землю, заривши п'яти у коріння піввирваного куца, вона хапає руками за шию Бровка й починає його тягти на себе. Мабуть і пес розуміє чого хотять від нього, бо він скажено дряпається горі, прив'язаний до Ніна мотузок натягається ще більш. Дарка шукає п'ятами маленьких заглибинок у землі і підсувається догори. Вона обернена лицем горілиць, але не бачить ані неба, ані висолопленого Бровкового язика, що теліпається їй перед очима, не чує шуму Дністра й свисту вітру. Вона лише тягне до себе Бровкову шию, а той натягає мотузок, а на другім кінці крок за кроком коліними й пазурами втинається в беріг Ніно.

Надлєкшений у вазі він уже видряпався на беріг аж грудьми. Ще сяг, ще п'ядь і хлопець уже цілий лежить на березі, а роздратований Дністер лише порскає йому на ноги в

безсилій люті. Тепер він доповзає до куща й хапається за нього.

Відчувши полекшу встає Дарка й теж зсувається до кущика, а за нею суне й Бровко, сказано вимахуючи хвостом. Ніно лежить і важко відсапується. Ніс, підборіддя й губи має він роздряпані й ще свіжа кров виступає з ранок. Одіж його мокра, брудна й пошарпана, а обличчя й руки замазані ще болотом. Але радісний Бровко лиже йому руки, а Дарка лише обережно торкається його подряпаного підборіддя й допитує: „Болить, болить?“...

Так знесилені й несвідомо щасливі, лежать вони кілька хвилин, тримаючись один за одного й за кущик глоду, лежать, стративши відчуття часу й місця, повні лише певністю безпеки й буття.

Нараз Ніно щось згадує. Він великий ласун і сьогодні ранком одержав від мами плиточку чоколяди, яку любить над усі ласощі й якої нікому не дасть. Перед утіком з дому він стромив її за пазуху, щоб десь на далекому місці поласувати. Лише тепер він згадає про неї. Підмочену й поламану витягає він її тепер, обдирає брудний папірець на брудній долоні простягає Дарці: „Бери! Все!...“

Від пригоди до несподіванки, від несподіванки до небезпеки, від небезпеки до боротьби, героїства, самопожертви — відвічний шлях дітей до народів!...

XX.

Осінь прийшла раптово й несподівано, аж Ніно не спам'ятався. Але не в природі. Бо дні ще соняшні й гарячі, а вечори й ночі теплі; та залишили Ніна його приятелі, й усі, усі відійшли. Ще вчора ганяли як звичайно по схилах горбіз і не бракувало їм ані одної вигадки, яку б не виконали на честь відступаючого літа. Востаннє ніби хотіли вібрати в себе всю розкіш сонця й насолоду волі перед довгими місяцями послуху й обов'язку... Хоч ані одному з них не припало було на думку висловити це словами, або навіть і усвідомити, спинившись на мент у роз'яренні вигадок. Звичайно, затра — школа, вчитель, шкільні лави... але хіба ж варто думати про далеке завтра, коли довкола таке прекрасне сьогодні!

І тому коли тее „завтра“ все ж невідклично з'явилося, і ніхто з товаришів не привітав Ніна на горбах левади, — було хлопцеві ніяково. Цілий день тинявся він по дворі й садку, не знаючи за що вхопитися. Навіть і з товаришами, що повернулися над вечір з школи веселою юрбою, не пробув Ніно довго. Вже бо один цей день поклав між ними перепону... Вони хоч і знов навідалися до Ніна, але припадали йому як тії шпаки, що зібралися в далеку путь, хоч ще цілими хмарами підносились над городами й левадами.

Тому Ніно цілий день у задумі й навіть ліг зараня спати, без особливих нагадувань і припрошувань. Та йому не спиться. Двері з його кімнатки до ідальні не зовсім зачинені, й через вузьку щілину бачить Ніно смугу стола, над якою мигтять іноді батькові руки, й тоді чути шелест часописних аркушів.

Це рідкий вечір, коли батько не пішов до клубу, а залишився вдома. І Ніно знає, хоч не бачить, що поруч батька сидить з своїм безконечним гачкуванням радісно спокійна мати. Швиденько мотаючи коротеньким гачком, вона пильно стежить за дрібненькими очками, й час від часу білий клубочок ниток підскакує по столі, підтягнений маминою рукою. Так завжди в довгі вечори бачить Ніно маму й тому до дрібниць може собі уявити як вона випадає зараз. Він, здається, бачить і ті дрібні зморшки в куточках очей, що з'являються, коли мати придивляється до виконаної праці.

Коли батька немає, й вони сидять за столом удвох з Ніном, то мати ще має перед собою й книжку. Але при батькові працює без неї. Одрветься від праці, подивиться на батька, що завжди читає часопис, посміхнеться й знов гачкує. Так сидять вони іноді цілий вечір, тільки зрідка перекидуючись словами, тихими й рівними як спокійне світло лампи між ними на столі. Так і сьогодні. Але батько як завжди більше мовчить, і тільки мамин голос чувати час від часу. І задумливі звуки його мов би капки дрібного дощу, коли падають на металеве підвіконня.

Ніно добре чує, як мати з павзами (перераховує очка) кидає батькові:

— Так, Павле, вже ніби й осінь...

— Та ніби, — чути від батька; ізнов шелестить папір і велетенські тіні аркушів згортають і розгортають по стіні свої крила. Тиша.

— А чи не пора б, Павле, взятися нам за Ніна? Га? Як ти думаєш?

Від таємничого „взятися” в хлопцеві затаюється навіть дихання. Хвилику не чути жадної відповіді, й тільки шелестіння зростає, та видко по тіні як згортаються аркуші, й нарешті складений часопис лежить на видимій смузі стола. А на ній велетенська, здається, батькова рука з горбом печатного перстня на пальці.

— Ти кажеш взятися за Ніна?

— Звичайно. Досить уже йому байди бити. Великий уже. Пора й за книжку.

— Правда, — задумливо відповідає батько. Сім років минуло. Але ж до школи його ще й не приймуть. Ти ж знаєш, треба повних вісім років.

Як би ось зараз Ніна запитали чи хочеться йому до школи, він безперечно не знав би що й відповісти. Мабуть хочеться. Школа ж бо — це все таки майже цілий день бути з товаришами, а не самому одному в великому довгому домі серед неуважних дорослих. Школа — це ж не хатня одноманітність, коли в дощливу пору осені, серед напруженої тишини й самотності в чотирьох стінах, хочеться іноді кричати, кричати, щоб розбудити заспану байдужість оточення. Школа — це й можливість розумітися на тих книжках, що золотими літерами на рубах оправ — мов очима розглядають кімнату з-за скла шафи. На тих книжках, у яких сховані мабуть ще більші скарби безконечно цікавих, хвилюючих оповідань, ніж у розмовах Татарчучки й візника Гаврила... а ключ до тих книжок тільки в школі.

І Нінові хочеться до школи хоч би й зараз. Але він згадує, що школа — це також просиджування довгих годин під пильним доглядом учителя, писання паличок, рахування й читання букваря, в якому нічого цікавого, казали товариші, немає. Школа — це значить, кажуть хлопці, позбутися волі навіть і тоді, коли краще від усього на світі ековзання на замерзлому Дерлі, або загачування перших весняних струмків на похилих вулицях передмістя... Ні, краще до школи не йти...

Але все ж хлопець не знає чи йому радуватись, що ще цілий рік одділяє його від школи, чи шкодувати, що має залишитися вдома.

— Я знаю, що Нінові до школи ще не можна, — знов чути голос матері. — Але мені, по правді кажучи, й не хотілося б, щоб він ходив до школи.

— Як то? — й батькова рука починає припляцувати складений часопис.

— Не самої школи, а того товариства... тих, тих (голос матері трохи стихає й ніби переривається)... мужиченят...

— Але ж... чути трохи піднесений звук батьківського голосу, й видно як рука зникає з стола. Та раптом і голос матері робиться дзвінкішим, і вона починає швиденько, швиденько кидати слова, заплутуючись і повторюючись, немов боїться, що ось-ось її переб'є батько й не дасть вигорити до кінця всі накопичені думки.

— Ти, знаєш, що я давно про це говорю... і минулого й теперішнього літа... мені дуже не подобається, дуже його товариство... Ні, ні, не посміхайся... ти звернув увагу коли... як він говорить, як поводить ся; то ж на нім пізнати не можна, що він твій син, син Людкевича.

— Чув уже я це, — спокійно перебиває батько. — такий він твій син як і мій. Але далі.

— Кажу, не перебивай! Кажу... бо знаєш, що за господарством і взагалі... ти ж добре знаєш, що я не маю часу... а ти теж. Не кривись, а вислухай... ну, добре, добре, ми обоє винні, добре... але ж не можна так лишити, щоб з Ніна виросло мужичення... Правда ж...

— Так знайдемо йому гувернера француза і виплекаємо з нього принца, — чути так само спокійну батькову відповідь.

— Я так і знала, так і знала, що тобі все смішки, і... ти як не можеш і не хочеш сам над цим думати, то послухай мене... послухай, але тихо... От прийдуть до нас мати й сестра; хай би Марися залишилася в нас через зиму... Га? Бачиш... вона б і Ніна за цей час навчила читати й писати... вона вже велика, їй уже вісімнадцять... Вона б виховуюче впливала на Ніна... А то я боюся... Справді... мені вже зараз наганяє страху тее... його хлопоманство... Ні, ні, не кривися! Пам'ятаєш як він минулої неділі слухав візника, коли той розказував про гайдамаків... ні, я не хочу... це мені не подобається... і все тепер пристає... розкажи та розкажи йому про Україну. А я звідки знаю! От Марися, та могла б його зацікавити й іншими річами... Ну, та й їй краще було б провести зиму в місті, а не в тій волинській дірі. Правда ж, Павле!... Бо я подивлюся на Ніна й згадаю іноді твого молодшого брата... що заслали за тую Україну... ну, ну, вже не буду...

І мати як раптово почала говорити, так раптово й урвала. „Виговорилося” каже іноді жартовливо батько про такі виступи. Але часом мати замовкають і від занадто гострого погляду батька. От і тепер мабуть. Бо в ідальні напружена тиша, та й батько здається не поспішає з відповіддю. Нінові видко як батькові пальці швидко виграють по скатертині, ніби хотять утікати від могутньої п'ясти.

Нінові аж дух забивало під час маминої промови. Тут рішається його доля, дивне майбутнє пригнулося до скоку, і чатує на батьків крок. І хлопець в очікуванні відповіді не відриває очей від батькової руки, мов від неї жде рішення. А в голові пролітають спомини про нездійснений раніше приїзд бабуні, про бійку з товаришами за полячку, про... Але Нінові вже тепер не хочеться так сильно того приїзду... і навіть обіцяний приїзд його тітки, маминої сестри Марисі не робить на нього враження, яке зробив би раніше. Ніно цілком під враженням короткої маминої репліки, що батькового брата кудись за Україну заслали. Батькового брата, значить його, Нінового дядька. А він про це ніколи й не знав. І за Україну? Як же людину можна заслати? Як допис? Поштою?... І в голові дитини раптом цілий вулкан запитань. Так би й зірвався зараз з постелі й кинувся до батька... Але чи скажуть? Та поки

ці думки мчать через свідомість, чує Ніно як батько відсуває стілець і задумливим голосом відповідає матері:

— Ну, може ти й маєш рацію... авже ж маєш рацію. Добре. Пиши мамі хай скорше приїжджає й привозить з собою Марисю. А тепер спати. — І батько позіхає так, що ось, здається втягне в себе все довколишнє повітря.

Мати теж встає, зсовує стілець і як говорить, то в голо-сі її чути радість:

— От видиш, я ж казала... я так і думала, любий, що ти погодишся... я дуже рада... Ну, підемо спати, бери лямпу.

Ніно чує як батько зідхає мов великий ковальський міх; він бере з стола лямпу й обое відходять навшпиньках (щоб не розбудити його) через рипучі двері. І вже давно в їдальні невидь, а в домі тиша, але хлопець ще довго лежить з відкритими очима й навіть не ховає, як звичайно, зору від сірих тіней, що причаїлись по кутках кімнатки.

XXI.

А за тиждень уже справді бачить Ніно як в домі починаються приготування до приїзду гостей. З горища знов принесено постіль, і тепер Докія старанно витирає її металеву сітку. В сінях лежать в'язки запашного сіна для сінника, й Ніно наперекидався вже до схочу через зелені горбки. Та все вибігає він на ганок, виглядаючи візника, що має привезти бабу й тітку.

Дні ж стають усе більше тихими й прозорими, а ранки прокидаються в серпанку прозорої імлі. Блакить яснішає й ніби підноситься вище, немов чиясь старанна рука витерла запорошене влітку скло небозводу. Повітря тратить густі, тягучі запахи літньої доби, а щось тонке й гостре пропливає струмками через воздух, щось подібне до запахів стиглих грозен з далеких Глодавських виноградників.

Уже з самого ранку тепер мусить бути Ніно вдягнений і взутий, бо не сміє вже бігати по дворі босоніж. Та він і не протестує. Відколи немає з ним товаришів, перестав він робити великі мандрівки, при яких кожний зайвий кавалок одягу бував лише перешкодою. А самому хлопцеві не хочеться та й не цікаво братися за різні підприємства, проекти, які усе ж таки наповнюють його голову. Та й без товаришів тяжко виконати деякі з них...

Тому значно краще сидіти на ганку й стругати шаблю. Не таку звичайно як у мійських поліцаїв: рівну, коротку і взагалі непомітну. Не дурно ж ці поліцейські шаблюки звуть у місті „оселедцями”. Ні, шаблюку криву, як довідався колись Ніно, козацьку, з держалном навхрест. Таку шаблю можна зробити з довгої тонкої гонтини, держало по-чорнити чорнилом (у батьковому каламарі його досить).

прив'язати синенький мотузочок (є вже, припасений), — щоб носити через плече... Ах яка ж це буде шаблюка! тішитися хлопець, виглажуючи дерево рубом розбитої віконної шибки. Ніхто такої не матиме!

І Ніно посміхається сам до себе від блискучих перспектив товариського подиву, та ще сильніше натискує склом. Від напруги й захоплення працею він перекинує голову з сторони на сторону, й так само кінчик його рожевого язика мандрує з одного кутка уст до другого. Він нічого не чує й не бачить довкола себе, захоплений працею й уявою. Лише несподіваний виклик біля нього „мамо!“ відриває його від заглиблення до праці.

Ніно бачить як повторюючи цей оклик поспішають з ганку до воріт мати, поспішають до візника, що тільки-ось спинився біля воріт. Он і двоє жінок вже злізли і стоять поруч та показують візникові на пакунки. Та це ж бабуня й тітка! Ніно геройським рухом, вічним рухом боротьби й юнацтва, стискає шаблюку, виставляє її вперед і вже готовий бігти до воріт, щоб якимось диким військовим, власного винаходу кличем привітати приїзжих... але раптом спиняється й стоїть на ганку в нерішучості.

Через довге подвір'я поважно простує від воріт до ганку висока пані в чорному. Одною рукою вона обіймає маму, що тулиться до неї, а другою здвигає край довгої сукні. Бабуня! Перед ними швидко йде висока дівчина. Хіба це тітка? Вона буде його вчити? (Кінець буде).

М. Асканич.

ОДИСЕЙ НА ОХИГГІ

А. П.

*ἔνθα κ' ἔπειτα καὶ ἀθάνατος πρὸς ἐπελθὼν
δηρῶσαι ἰδὼν καὶ τερφθεῖν φρεσὶν ἦσαν*
Гомерова Іліада V. 73-74

І вільхи, і стрункі тополі, кипариси
Пахучії цвітуть; усякі птахи в лісі. —
Прекраснії струмки чотири біловоді.
В печері там співа, Каліпсо красноврода —
І все тремтить, живе і свіжий вітер віє.
Та він сидить сумний, і плаче без надії
На березі в піску. Глядить на небосхил
І проклина красу блакитно-свіжих хвиль.
Нащо йому любов богині, чи безсмертя, —
Він жде на поворот вже сьомий рік уперто
Й безклопітне життя він змінить радо в клопіт,
Щоби узріть хоч раз ще вірну Пенелопу.

М. Аксанич,

Л И С Т

*Satius est, otiosum esse quam nihil agere
C. Plinius Munitio Fundano suos.*

Мій друже ! Милий мій ! Втопившись до щенту,
Я кинув Рим старий, і оселився в Лавренті
І згадую що-дня, в веселій самоті,
Оті турботні дні, безглуздії оті —
І з жахом згадую ! — Навіщо стільки днів
Я непотрібними ділами заповнив ? !
А тут, на хуторі забув усе я горе
Тут всюди Музи є, на березі, чи в морі !
Я ж розмовляю лиш з собою чи з книжками.
Мій друже ! Й ти покинь, як зможеш, місто п'яне,
Прилинь на хутір цей пожить у тишині,
І Музам послужить допоможи мені.

Улас Самчук.

К У Л А К

Келія № 12.

Клаптик бляхи крейдяними цифрами заявляв, що їх там 58. Лев з висоти дивився на прищоватого свого старшого, який сягав йому ледве до борода. Ключник поравсь з замком, а за дверима такий розгулявся шарварок, що, здавалось, двері це лиш вічко бурно киплячого казана, в якому варяться 58 чортів.

— Струнко ! ... — прогремів потужний дубасий ключників рупор.

— Бий, бий ! Не звідти ! Лисий ! А мати ... П'ятою його ! От ! Стій ! Не до смерті ! — командував по середині дебелий, шпаковатий дядько в вузьких штанах, в яких одна штанина була червона, а друга синя. Зо дві дюжини людськ купою товклися коло поперечної стіни і збили неймовірних розмірів буревій курави, розбивши купу сінників, а по помості валялось безліч всякого дрантя.

Командуючий — єдиний тут „блат", автохтон, староста келії, який ось вже третій рік „щасливо" тут царствує... В своїм захопленні він не почув, що в його сірий гріб з таким лоскотом вірвалися нежданні і зовсім зайві гості. Аж звучна лайка старшого потермосила ним. Зобачивши на-

чальство, він так люто проревів „струнко!“, що, здавалось, ойкнуло вікно, а вся його кістячна команда умить, як стій, була на ногах.

— Ба-ба-па-па-не старший! Голошу послухно, келія № 12, люду 59, — всі в готівці! — тарабанив в задубілій своїй величності кольоровий володар.

— Що ж у вас там, трам-тара-рам, 58 насмаровано? А тут що за бурдель?

— Бреше, пане старший, таблиця. Це Ліхой прогавив одного, що вчора ввечері прибув. Ось він „на ліцо“... і показав на особливого вигляду людську руїну, що тремтіла коло параші. — Занадто він прілий, просто з пранцями, як я помічаю. — А це, продовжував, бачачи, що пан старший майже не помічає прілого, а більше цікавився внутрішніми справами його володінь, — це в нас щурі...

— Щурі? — здивувався старший і показав жовті свої власні й пару кованих, золотих зубів.

— Так, пане старший... Самі справжні, як бички... Видко, корою влазять, бо більше б нікудою... Мабуть підземним ходом з парні — пригадуєте минулого року, скільки їх там застукали? Га?... А тут... Ніч прийде — повинь від них... Армія моя веде з ними бій, але безуспішно... За он того — кивнув він бородою, (бо руки з розчепіреними пальцями тримав наструнко) на новоприбувшого, я не ручусь. Загризуть, пане старший, а потім всіх нас перетравлять.

— А я от чув, що пранця щурі якраз й не переносять. Підложить-но їм його на ніч... А це вам ще один. Стерти там те... 60 напишіть! Раз-два! Перуном...

— Пане старший! „блат“ розчепірював ще більше сухі пальчиська, тиснуци долоні до швів кольорових штанів і майже плакав. — А може б що напавду з тими щурами...

— Чого розковбасився? Будем холодець з них варити і советських горожан харчувати. Бач, скільки їх причухрало... Мусять же себе оплатити.

І усміхнувшись, задоволений блискучою відповіддю, він відійшов пруткими, нахабними кроками. Ввері зачинились. Лев опинився сам, ніби в могилі, начиненій оцими рухливими кістяками. За дверима чути, як лаявся Ліхой, накреслюючи нове 60. Кістячна братія розгвинтилась і бомбалась на п'ятьдесятдев'ять ладів. Гамір від того збивався кольосальний. І перше Лев зауважив вікно. Воно тут значно зменшило свої простори, а ґрати, свіжо пофарбовані, блищать мов сніг. Ще навіть фарба мабуть не застигла. Тахлі також вставлені, але вони явно підкреслювали свою зайвість. Теплоота могильна й тяжка, мов граніт, потребувала значно просторніших отворів, щоб тягарем своїм не потрощити остаточно цих кістяків. Стіни уявляли палету маляра, що

цілі віки малював лише одною червоною барвою. Від неї мовірної грубини груби, що урочисто, ніби невдала піраміда, вгніздилася в безпечному куті, відходили до прилежної стіни товстючої мотузи — сумлінного виробу павучні, на яких можна було розвішувати прану білизну. Та, за браком такої, вони все більше й більше оторочувались верствою куряви, тяжчали, все нижче звисали, часом рвались, але уважні їх господарі, пускаючись на велике ризико, щосили квапились надолужити втрати. Так і завітчалась уся стеля звисаючими торочками, а, вдобавок до цього, чорними острівцями; в тій фантастичній плутанині, кублились зігнані осінню мухи — разом, мовляв, і вмирати веселіше.

— Яма! — гаркнув барвистий велетень, що встиг уже розмерзнути від раптового переляку.

— Кому яма — провались у неї, відповів Лев.

— Аа, значить битий? — і зареготав. За ним і ще дехто не втримався.

— Битий не битий, а закони знає — витиснув через силу гість.

— Одначе одну задницю приніс. А приніс, так і сідай. Звідки?

— З сьомої.

— Одразу видно. О, брат! У нас нічого пику гнути. Криви не криви, а вошу й коросту не обминеш. І знов зареготав... — Що, втік? — звернувся він до всіх, бо за щура пригадав.

— Сучий пацюк. Я його зграбнув, а він як вцібить мене. А я його по маківці. А він верещить і гризе... Тут я його за карк, як здушу... Гегнув би, коли б не старший. — Ну, пропало — шкодував ловець. Всі, видимо, йому також співчували.

— А сто болів у його ма'... — лайнувся староста.

— І що за звичка? Все ма', та ма'... Москалі ми чи що?... — Запищав якийсь довгошийй дядько, без сорочки, видно латаючи її. Він сидів на нарах по-турецьки. Стряпки та нитки відкушував зубами. Коли старший був, усе своє кравецтво заховав під сінник.

— А ти там, коли маєш її чесну, мовчи. А то й у твою заїдем... — віддубасив без церемонії рябоногий, але його тверде, ніби цегла з череня, обличчя все таки виразно зніжувало. Та щоб затерти це, він нагородив щирим запотіликом чоловічка, що підштикульгав якраз до Льва.

— Аа, ти, комар пузатий! Дзеленьчить і дзеленьчить!...

— Гайда в кут!

Влучно означений мало носом не заорав і миттю пошкандибав в призначене для нього місце. Там він щось капогне герготав по-жидівськи і був страшно обурений.

— Гергочи — сказав блат. І звернувшись до Льва: — нюхає чорт... Цигарки не маєш? Лізтимо, гони... Це Со-рокоуст. Бач і прізвище йому приліпили... Шо день до лабораторії бігає... А без цигарки другий раз не заходь у гості. Де будеш спати?...

— Та це все одно... — махнув Лев рукою.

— Не. Це не все одно. У мене тут бач: — і показав нав-
круги... Є нари, є піднари, є й параша. Бачиш он, карти-
на стоїть. Положу тебе з нею, а тоді скажеш, чи все одно.

Черчіль, Черчіль букинїїст,

Продавати зуби ніс,

...затягав тоненьким голосочком, латаючи сорочку, дов-
гоший... Йому дехто своїх голосів підкинув і вийшла
пісня:

Ніс ув Матушку Москву,

А попав у Г. П. У.

— Ех, скаржився блат під звуки дивовижної „мельодії“,
яку лиш могли засушені мозки вичавити з своїх глибин, —
коли б це наш брат тут... А з цим що ти подієш?... Одна
кулачня! Ніякого тобі розуміння... Душать їх там і га-
разд роблять — ви вобразований, краще знаєте. Росія ко-
лись була, так кров смоктали. Піймаєшся було — знай, що
крижи насаджать, а тепер от... Скиглять... А тут тобі ні
жерт, ні курити. Я, брат, от третій рік над ними началь-
ствую. Тьмою перейшло їх через оцю могилу, а куди —
сам чорт не розбере. — І загикнувшись, він раптом, ніби ко-
ла між шпичі розгонного воза, вставляє:

— А передачі по п'ятницях дістаєш?

Лев знайшов потрібним навіть всміхнутися.

— Ні, Буває що й по понеділках.

Блат помітив усе... — Ну то сідай. От там... Пішов
геть, ти голопузий!... — гукнув він на молодика, що на
нарах сидів і бомбав звисненими ногами.

Лев уже давно встиг прицінитись до чистоти тих нар і не
ризиковав до них доторкнутись, ніби це гадина яка. Вони
здавались йому занадто липкими, так що і штани прилип-
нути можуть до них.

— Ні. Лишіть. Я залюбки походжу... — виговорив, але
занадто з виразом нехіті. Хлопець тим часом слиз, мов
умер. Блат лишень головою підкинув, мов кінь, що хоче
носом гедза на льоту розбити.

— О, у мене тут дисципліна... — сказав він не без по-
ваги до свого надзвичайного таланту.

А пісня тим часом, своїм понівеченим змістом, плаксиво
скаржилась на підземелля якихсь льохів, на довжелезну до-
рогу, що тоне в туманах, по якій нерозумний Черчіль, що
легковажив мрійливості свого хохлацького краю, рахує те-
пер віддаль від нього. Йому здається порою, що, поїзд, який

безупинно мчить днями й ночами, вже давно відірвався від землі, піднявся високо над нею, огорнувся хмарами і летить стрімголов назустріч сонцю. І от-от ця довжелезна сталева гадина буцнеться з клекочучою розжареною масою, пірне й розпуститься в ній, мов цукор в окропі. Але сонце все віддалялось і віддалялось. Неуявна безконечність, тумани, виповняли віддалення. Демонсько гремів залізний потвор і, в перемішку з громами, цілий світ корчився в могутніх ударах небувалої ще мельодії. І от нарешті поїзд кінчає свій гін. Щось тупе, замерзле, беззвучне, щось дике, злочинне, мов грімаса сатани, цупко обняло розжареного сталевого гостя. І далі пісня ховається в нетрах лісу, як вічність-жорстоких. У снігах, що вкривають собою ціле життя. В льодах, що непроникною бронею осіли на восі шалено вертючої землі, щоб не зірвалась вона й не розбилась об простір. І тоді для Черчіля приходить хвилина, яка більше ніколи не повернеться. Хтось злушив його, здушив немилосердно, так, що хруснув його череп. Він робить нічого не значучий рух руками, ніби спасається: — Брати! Що ви дієте? Отямтеся, брати! — Груба, глуха стіна і за нею клясична лайка московська. От і все.

І ввесь той час, поки квилала пісня, поки довгошій сцьобав довгими штихами свою невинно-паскудну латанину, Лев бомбав собою по просторах царства рябоногого володаря. Сам він видно ніяково почував себе перед Львом. Не знав, на яку ступити. Легко — не поступиш. Твердо — провалишся. Він слідкував за Львом і ніби важив його... А для видимости, сюди-туди накази роздавав: — Не плюй! Ти! Це тобі не Пинське болото! — Або: — Чого зуби вишкірив? Сховай! Хоч, щоб калатнув по них?

А отой зовсім і не міг їх сховати. Природа стільки їх натикала йому, що й рот не вміщав. Зубач одначе слухав начальство і силівсь догодити йому. Напинав уста і силкувався натягнути їх зручніше, без болі на свої дородні ікли.

Коло параші, мов кара яка, похнюпившись стояв той, хто був найбільючішим місцем у старости келії. Довгі його руки повисли на ключинах, ніби забуті нагаї. Ноги тонкі, високі. Штанята на них ідеально вузькі і ледве-ледве встигли сягнути за коліна, а далі їх бракнуло. Волосаті, з засохлими плямами болота, ноги закінчувались широкими і довгими ступнями, на яких пальці мали вигляд попечених бородавок. Обличчя його зсунулось і занавісило довгу тонку шию, ніби воно повішене в якійсь пергаментовій торбинці, примоцований до черепа. Очей же зовсім не було. Замість них, дві гнійкі ямки, оторочені рідкими натяками навії та брови.

Він стояв, як марабу, звівши своє пергаментове начиння і думав думу тяжку, мов вічність. Пісня довго тягнулась,

Лев довго бомбавсь по келії. Староста довго лаявся, а проклятий кістяк, усе стояв, розкарячившись і думав.

І раптом... Що йому приснилось, не відомо. Чи може то пригадався йому його сон першої своєї появи на світі й упевнившись, на скільки це була нісенітниця з боку його матері. Чи пригадав він, що в мовному лексиконі є такі привабливі, стрункі слова, як „любов“, „щастя“, „радість“, які ніколи вже не торкнуться його уст, ані навіть не лишать тріпотливого відзвуку для його серця... Чи може просто покірний настирливому своєму чортові, який сидить у кожній людській обволочці, і підюджує на все зле, але він раптом і галасливо, без ніяких особливих підготовок сплюнував просто на долівку, і то якраз у той мент, коли суворий погляд старости всею своєю потужністю, може в сотий раз, причавив його істоту майже до землі.

От тобі й маєш. Видно, це був нечуваний, якийсь протест. Це був той відрух протесту, який буває і п'ятьсотлітнього алігатора, якому триста років назад відкусив його сусід кінець хвоста... Триста років лежить він без руху, повний клеочучого гніву і аж на триста першому році йому раптом приходить на думку: помститись. Несподівано кидається він на свого ворога й відкушує йому також кінець хвоста, після чого знов цілі століття буде тішитись своїм вчинком.

Але в даному випадку протестуючому не прийшлося тішитись. Староста, якому видалось, що сплювок був направлений просто на нього й уявивши, що в ньому можуть бути мільярди смертоносних хижаків, відскочив на цілий крок назад і на одну коротесеньку хвилю ніби онімів від здивування. Очі його вилізли і пнулись зовсім відірватись від своїх законних місць. Брова одна затріпалась і термосилась. Цегляний вид розпікався й мінивсь, як сонце перед буревієм. Кашель, вдушливий і скрегочучий, стягував його голосові причандали й лише по розпачливих рухах його рук, можна було догадатись, які лайки миттю оформлювались у ньому й виривались через загарені проходи наружу. Ноги його люто тупотіли в нівчому невинний поміст і, видно не задовольнившись цим, прости волі свого пана, підкотили його наперед, в напрямку мовчазного злочинця. Тоді руки, боячись, що пан їх от-от буцнеться з отим міхом бациль, одначасно розмахнулися і просто рвались впитися пазурами в ту пергаментову, бездушну подобу обличчя. Одначе цього не сталося.

— Вкушу! — крикнув пергамент і голос його прогремів глухо і тупо, ніби знутри єгипетської піраміди.

— Сатана! На коліна! — вирвалось нарешті у старости. Але це не був голос людський, а скоріше якийсь рик звірячий, чи хто його знає... Сам він готовий схопити онту па-

рашу і хряснути нею по кусливій заразі. Це одразу помітив його противник і зробив неочікуваний крок наперед.

І дійсно це був сатана. Довгі його руки звились, схопили обидві плечі старости і тріпнули ними. Два ряди жовтих і дужих зубів, мов жала трійливого гада, вилупились з-під плінки, що хоронила їх від людського ока. Холодні очі, які десь вигулькнули з того болота, в якому загрузли, завертілись, заблимали, і здавалось прискали якоюсь їдкою рідиною. От-от вцібляться ікла його в ніс... В самий його м'ясистий синьо-бурий шпиль і переллють у кров його безліч заразливих бакциль...

— Ти! — вирвалось з уст сатани. Ти — потріпував він сторопілого старосту. — Лиши мене! Хочеш жити сам, не перешкоджай і другому...

Це він сказав, штовхнув взад старосту і відійшов на своє місце. Стан був для старости катастрофічний. На очах цілої келії паскудна руїна, гниль, хробак, якого він може розчавити своєю п'ятою, увесь час його володіння вперше осмілилась підняти на нього свою паскудну лапу. Це значило впасти, низько й соромно, плазом впасти в багно перед оцим кістяччям і дозволити їм топтатись по собі. Це значило, що копа онтих гадів має право хапати його плечі і термосити ними, ніби ганчірками! Його, що третій рік хоронить лад і порядок от цього загробового царства! Ні! Цього не буде! Він це на ділі доведе, що цього не буде. Він блат і йому начхати на чиєсь там життя. Нехотячи сціплюються його зуби, видобувають скрегіт, брови напинаються на очі і пальці курчаться у форму п'ястуків.

Ціла келія стурбовано і напружено очікує, що буде. Дехто навіть на ноги звівся, але все дарма. Староста обернувся і відійшов без слова на своє начальницьке місце, на нарах — там сів.

(Далі буде).

М. Асканич.

* * *

З усіх прозаїків найбільш я покохав
Не Цезаря писання задля слав,
Не Ціцеронові так ефектовні речі,
Не Плїнія писання молодечі,
Не тяжкість Лівія, не Тацїта аннали,
Не інших всіх, які латиною писали;
Бо на полиці там, між Рильським і Зеровим,
Поклав дві книжки я цілком не випадково
І кожний день собі перегортаю їх.
Там знайдеш ти про славу і про гріх,
Там по аматорськи забарвлені мораллю —
Салюста Кріспа два військові ідеали.

Я. Б.

Героїка козацького ренесансу*)

По світлих часах української могутности та великодержавности княжої доби наступив період упадку. Через внутрішні міжусобиці, крамолу та безнастанні напади сусідів Україна втратила свою власну державність і суверенність. Українська Нація знайшлася в межах сусідніх держав. Рівночасно втратила вона свою мілітарну потугу, через що підірвався її престиж та відпорність на зовнішні удари ворогів. Багаті українські землі, що приваблюють даліше воєнних сусідів, не мають хоробрих воїнів княжих, що своїми щитами та коп'ями поклали б край наругам і насилью. Україна переживає тяжке лихоліття.

Та скоро й у тих тяжких часах пробуджується приспана гордість і давний лицарський героїзм. Це доба козащини, ренесанс славної княжої доби. Український народ самочинно організується до оборони і творить знову свою власну силу. Ніщо не змогло вбити духа славних предків Русичів. На степах України, на хвилях Чорного моря, під брамами Царгороду з'являються новітні дружинники — козаки.

І оспівували козацьку славу козацькі трубадури.

І шановано цю „Славу нашу не тільки в части світа європейського приснославному, но і в отлеглих за Морем Чорним странах азиятицких доволно народам тамошним відомую...“, здобуту „прикладом славних і величних Русов, продків своїх"... (Універсал Хмельницького).

Козаки були свідомі того, що вони наслідники княжих комонників :

„Братія і молодці славного Запорозького Войска! Се прийде время, прийміте оружје і щит віри, імуци помощника Бога, не устрашайтєся кожей лямпартевих і пірев струсєвих устроєнних! Помянїте прежде бивших воїнов українських, еже аще і невірній бяху, но мужеством своїм всі страни обношаху страхом! Тогоже дерева есте вітви і хорьбрых воїнов синове, покажіте мужество! Вам напишуть на віки славу, а надежда на Бога не постидить ви!“

Спираючись на блискучій традиції княжих часів, воєнничість народу dorостає до імперіялізму, як пише кошовий Сірко до Хана :

„Бо ежели одважній кавалери і мужественній прешлій Войска Запорозького вожди, предки і славній антецессори наші здавна на Крим і на царство турецкое морем і землею

*) Читано як реферат на Літературній Маніфестації „Аполло Мілітанс України“, влаштованій студ. т - вом „Зарево“ в Празі в березні 1933 року.

воевали... А що найхвалебнійше і найголовнійше, же тіж і древніші славно імениті вожди наші козацкі і скифославянскі не тільки Царгороду, но і всему царству греческому первішим од інших сусідственних народів били страхом, ...то нам, їх наслідникам, хто заборонить тимже хвалебним воїнським предков наших іти торем?"

Жаліючи передчасної смерті Сагайдачного, так говорить Сакович:

„...потомним вікам **слава**
Вічная по Тобі зостала,
Котроїсь набил своїм мензством
Із славним запорожським рицerstвом,
Котрогось вождом бил **славним**,
Неприятельом ойчизни страшним”.

Давнім біблійним стилем славить Прокопович неустрашимого Мазепу:

Другаго же воїнску вижду бронь носяща,
Всего пламенна, всего **хвалимим** горяща
Гнівом. І вижду купно, како полки многі
Вражія устрашаєть і ломить ім роги.
Вижду і се: вражія **Магомета гради**

Трясуться перед ним, падають не чають отради”.

Справжню філософію лицарського героїзму дає невідомий автор „Милости Божої” в „Похвалі залізу” українського Кромвеля Хмельницького.

А ось інші слова, що їх вкладає войовнича муза України в уста того ж Хмельницького, що мовляв:

„От двоїх єдино восхоті іміти:
Или умерти, или врага побідити”.

І в певности своєї правди просить у Бога для Мазепи:

„... Дажь і многоденствіє, даждь ко всякому ділу
Поспіх благополучний, бронь всегда побідну!
Дажь **здравіє, державу**, тишину безбідну
Первішому вождю Йоанну!”

А Яким Єрлич звеличує перемогу Хмельницького, перемогу тої ж національної правди:

Честь Богу, хвала, на віки слава войску Дніпровому,
Же з Божей ласки загнали Ляшки ку порту Вислянному,
А род проклятий жидівський стятий, чиста Вкраїна,
А віра святая вцале зостала, добрая новина.
А ти, Чигирине, місто вкраїнне, неменшую славу
Тепер в собі маєш, коли оглядаєш в руках булаву
Зацного Богдана, мудрого гетьмана, доброго молодця
Хмельницького Чигиринського, давнього Запорожця,
Бог его вказал і войску подал, аби їм справовал,
А жеби покорних од рук отих гордих моцно обваровал.
Вчиниш Боже всім нам гоже, аби булавою
Войсько тое славно всему світу явно за его головою!”

Один шлях вказують вожді „шляхетському, савроматійському, козакс-руському з давних літ одвагами і мужественними ратобсєрєними ділами своїми, не тільки у всій Європі, но і в далних странах азіятицких прославившемся народові” (Величко). Це шлях зброї. Єдино-правильний шлях, що на нього закликає козацьких старшин гетьман Мазепа :

„...Ей, панове енерали,
Чсмуж есте так оспалі ?
І ви, панство полковники,
Без жадної політики !
Озмітеся всі за руки,
Не допустіть горкой муки
Матці своєї більш терпіти !
Нуте врагов, нуте бити !
Самопали набивайте,
Острих шабель добувайте,
А за віру хоч умріте,
І вольностей бороніте !
Нехай вічна буде слава,
Же през шаблі маєм права !”

Козацька войовнича доба залишила свої нестерті сліди у народній творчості. Народ жив долею і недолею козаків, оспівував і тишився їхніми чинами. У піснях закликається до боротьби, витревалости та помсти.

„Ой не будемо проклятим
Не будем коритись !
Єсть у нас ясне оружа,
Будем боронитись”.

„Ведмедівська попівна
Голос учинила —
Сімсот Турків-яничарів
З коней повалила”.

„Гей котрії козаченьки будуть в світі жити,
Не забудьте козацької слави відомстити”.

Понад усе козакові зброя, бій і слава,

„Гей нум хлопці до зброї, на герць погуляти,
Слави добувати !

Нам поможе святий Юрій і Пречиста Мати
Турка воювати.

Ой чи пан, чи пропав : двічі не вмірати !
Гей нум, хлопці, до зброї !”

У бою козаки безоглядні і жорстокі :

„От тодіжто козаки, друзі молодці добре дбали,
Руський отченаш читали,
На лядські табори наїзджали,
Лядські табори на три части розбивали,
Ляхів мостивих панів у пень рубали,

Кров їх лядську в полі з жовтим піском мішали,
Віри своєї християнської у наругу
На вічні часи не подали”.

Козак тужить за боем :

„Благослови ти мене, пане Хвилоне, на доброго коня сідати,
З Кримцями, Нагайцями на поединку погуляти”.

У піснях народ залюбки оспівує козацьку перемогу :

Та ходить Швачка та по Хвастові,
Та у жовтих чоботях,
Ой вивішав ляхів, ой вивішав жидів
Та на панських воротах”.

„А віхали в Богуслав у середу вранці
Накидали ляхів, жидів повнісенські шанці”.

„Як я маю козак Нечай звідси утікати
Свою славу козацькою під ноги топтати ?
Сідлай мені буланого, собі вороного
Гей виріжем вражих ляхів геть що до одного.
Ой не встигнув козак Нечай на коника спасти
Взяв ляхами, як снопами, по два ряди класти,
Повернувся козак Нечай на лівее плече,
А вже з ляхків, вражих синів, кров річками тече,
Повернувся козак Нечай на правую руку
Не вискочить Нечаїв кінь із лядського труп”.

По геройській смерті — належна слава :

„Ой сховаймо Нечаєву головоньку, де церква Варвара,
Щоб розійшлася по світу Нечаєва слава”.

Спокій, мирне життя негідне козака ; полковник Хвилон
скликає хлопців :

„Годі вам по винницях горілок курити,
По броварнях пив варити, по лазнях лазень топити,
Годі вам по грубах, по запічках валятись,
Товстим видом мух годувати,
Очей своїх молодецьких димом викурятти,
Своїми плечима молодецькими сажі витирати !
Ходить з Хвилоном, Корсунським полковником,
На Черкасів-долину в охоче військо гуляти !”

А ось як співається про зарзяття іншого козацького ва-
тажка :

„А в нашого Морозенка червона стрічка.
Де пріде Морозенко — крівава річка.
Ой виїхав Морозенко за Келебердою,
Ой зустрівся Морозенко з вражою ордою.
Ой бється він три дні, три дні та щей три години,
Лежить трупу, лежить орди на чотири милі”.

Як героські були вчинки, така була й смерть :

„Посадили Морозенка на біле ряденце
Та й виймали з Морозенка крівавее серце”.

Український батько не відмовляє сина від війська, а дає йому коня й говорить :

„Ой на, сину, коника, не гайся,
Щоб ти того війська не зостався.
Військо йде, короговки мають,
Попереду музиченьки грають”.

А мати говорить :

„Нехай беться, рубається,
„Він у тому кохається...”

Народ розуміє козаків. Він помагає їм та молить Бога, щоб їм щастило :

„Дайже, Боже, щоб козаки пили та гуляли,
Хорошіі мислі мали,
Од мене більшу здобич мали
І ворогів під ноги топтали !”

А по наставленні Юрася Хмельниченка народ просить :
„Дайже Боже за гетьмана молодого жити, як за старого,
Хліба, соли його вживати, городи турецькоїі пюндрувати,
Слави лицарства козацькому війську добувати”.

Коло деяких козацьких постатей творяться навіть легенди про їх надприродню силу :

„Ой там гуляв, гуляв козак Голота,
Не боїться ні огня, ні меча, ні третього болота,
Ой став Татарин ік ньому приїжджати,
Став тугого лука напинати,
Сердешного козака Голоту стріляти, рубати.
Та козак Голота нагайкою стріли одбиває...”

В обличчі московської переваги звертаються козаки одчайдушно до свого отамана :

„Позволь, батьку отамане, нам на башти стати,
Не одному генералу з плеч головку зняти.
Москва стане лагерьями, а ми курінями,
Москва стане із штиками, а ми з кулаками.
Ой щоб слава не пропала та між козаками”.

Ніяк не хочуть козаки віддати своєї Січи :

„Ой заступайтесь, хлопці, славні Запорожці,
Плече повз плече !
Та не даймо хлопці, славні Запорожці,
Москалеві Січи !”

Січ Москва знищила, та не знищила козацької слави, не знищила лицарського духа Української Нації, що вів колись козаків у геройські бої. Він відродився в поезії Шевченка і створив візію нової України.

О. К.

Войовнича неоклясика*)

„Криця, Кріс!... Щоб поруч Лаври станув Капітолій!“
 *Ось зміст і спрямованість сучасної української поезії. Мілітаризм — характеристична її риса. Коли передтим батальними образами часто послуговувалися як вдячною формою для висловлення зовсім мирних ідей, культурної праці, тощо, а в кращому випадку вкладали в неї зміст соціальний, то сучасна поезія прийняла сам мілітаризм і зміст її відповідає формі. Навіть ряд визначних поетів передреволюційної генерації залучив боеві фанфари до свого, вже давно готового ідейного арсеналу. Та тут іде про певну поетичну школу, пройняту мілітаризмом органічно, однородну своїм духовим наставленням.

Револуція зробила іспит українській нації, а тим й її мистецтву. Вона відкрила самі основи життя й одну правду збагнули одночасно по обидва боки барикад. „Нема неба, нема! єсть боротьба“. (Хвильовий).

І диво, це зрозуміли навіть ті, що недавно ще тонули в туманах символістичної безнадії:

„Вільніш дихнуло передмістя,
 Аж у палатах оддає
 Це так безумно й урочисто
 Гармата з-за узлісся б'є. (Терещенко).
 То ж —
 Лезами слів
 Значіте скарби.
 Воля і гнів
 Голос Доби. (Филипович).

А коли так, то:

„Благословен еси час мій!
 О, Жорстокий! І ввесь в крові...
 Це нічого, що я мов гній
 Під засіви твої нові. (Плужник).

Так мужньо прийняла дійсність Радянщина. Зрозуміло, що молодий дух нації мусів протиставити запальній казці комунізму — патос державної ідеї. Почалося з пробудження історичної пам'яті; адже —

„Давно забули ми про славні Жовті Води,
 І Конотопа вже не пригадати нам,
 Бо ми ж росли в ярмі, без світла і свободи,
 Ярмо готуючи на спадщину синам.

(Жабко-Потапович).

*) Читано як реферат на Літературній Маніфестації „Аполло Мідітанс України“, влаштованій студ. т-вом „Зарево“ в Празі в березні 1933 року.

Та прийшла Українська Революція й болюче однаково повторилася історія :

Співає степ, ширяє вітер древній,
Свистить стрілою половецький простір.
Мов тіні, надбігають Печеніги
І в сутінках не видно, хто владає,
Чи князь, чи каган, хан чи базилевс. (Маланюк).

І навіть у Бажана :

Зарошено тіла вкраїнських ясних бранок
І рот розтерзано, і проросте на ранок
В дівочих черевах їдкий монгольський плід.

А як так, то чи дивно шукати на історичну недугу історичного ліку ?

Повстань, як древле ! Панцир з міді
Замінить лахи й ганчірки.

І знов дівоча стать Обиди
Звитяжно гляне у віки. (Маланюк).

Над розтерзаною Україною стала маревом велич княжої антики. Коли поети попередньої доби кохалися в демократично-волелюбній стороні козащини, то войовнича неокласика українська свідомо звернулася до перводжерела нашої духової сили — дружинного лицарства, з його світовідчуттям, життєвою філософією та чеснотами.

У мужність переконаного чину,
В одважну непохитність дзвінких слів —
Вкладати серця власного частину ! (Мосендз).

Тяжкий був шлях повороту до давних олтарів :
Ось вийшли ми високо. Кожний диха важко,
І мужність кожному в життю єдиний щит. (Липа).

Національно — державна ідея, що стала вартістю абсолютною, встановила свою систему цінностей. Відродилися давні забуті гасла розітнулись дивні слова : Честь і месть зове з оков. (невід. автор).

Оте князівське „честь свою взяти” чи Ізяславове, „аби здоров'я а месть буде !”

На саму смерть дивляться з нового становища, і це в наш час, коли, мовляв, людина — тільки організм, а нація — сума організмів !

Життя — для завзятих !
В погорді до смерті
Є сила народу ! (незнаний автор).

Подолання смерті, віднайдення цінностей, що виходить поза межі шлунку, поза межі життя одиниці й покоління — ось здобуток останньої доби.

Я смертю вирізбив ; ти стань і прочитай, —
Одно святе на світі, — кров людей хоробрих,
Одні живуть могили — вірних батьківщині. (Липа).
Нема сумнівів, все ясне, тому —

У світлі білому цвіте мій гордий спокій. (він же).
А раз усе вирішене, то :

Прийму життя, як слід приймать борцям,
Із пісню свій бій жорстокий, лютий.
Коби вперед, на шанці, щоб здобути
Й накинати закон свій ворогам. (Бабій).

Бо :

Нехай усе тобі вороже,
Нехай жорстоким буде бій, —
Негоже, лицарю, негоже
Замислюватись тобі.

— — — — —
Твоя дорога тільки проста,
Лиш просту лицар вибіра. (Стефанович).

Тому пісню гордого лицарства несе Війовничий Апольон
Новій Україні.

За глум — не сльози, тільки кров ! (Ромен).
На залізо — відкликнись залізом ! (Левченко).

І...

Хай на нашому прапорі
Кровавий знак меча — хреста,
Як Божий перст, зове нас вгору
Назустріч нашого Христа. (Дажбожич).

А в боротьбі :

Ряди, ряди тісніше друзі,
Ще довго буде буря ця.
Назустріч кинемо нарузі
Всю велич справжнього борця. (невід. автор).

і до кінця —

Витривать, витривать брате,
У боротьбі !
Чотирі гранати для ката
А п'ята — собі. (Стефанович).

Бо новий іспит гряде :

Ще сальви не було, не заревли гармати,
Та ви вже на ногах, і ми в останній раз
Все, що дає життя, іскристе і багате,
Мов медодайний сік збираємо для вас. (Теліга).

А іспиту цього хочуть і не бояться :

Кривавим листом стелить Падоллист,
І серце прагне знов далеких візій,
Щоби над нами знову пронеслись
Бої одважні і залізні. (Кравців).

Хочуть і, як княжі войовники, не бояться „суда божого”,
бо знають, що до нього морально готові.

Дуже знаменно віродився у нас образ святого Юрія,
патрона українських князів і запорожських загонів ; не дур-
но благають його :

О, візьми і мене, святий Юрію,
У бої, на пригоди бучні! (Кравців).

Не дурно, бо він вертає до свого народу і Божим ім'ям
обіцяє хоробрим небесне царство.

Вірю я, Боже, ватаги Богданові
Поруч з тобою у сонні архангелів.

Вірую Господи, вірую! Вірую
Тілом усім перейнятим уявою!
Кожен увійде, хто ляже офірою
В царство пресвітлеє, золотоголавєє. (А. М.)

А коли Бог, як перше, з нами, коли —
Непримиримість — Бог наш,
Ми ж є божим валом. (Липа).

то — Рвіть усі хрести з землі!
Поробить із них шаблі!
Бог на небі це простить,
Як зашумимо вогнями
Як задзвонимо шаблями
Бог нас поблагословить. (Безіменний автор).

І тому величчя є кожна жертва й благословен, хто її
приносить: Сподобися, земле, причастя,
Сподобися, земле, нас. (Липа).

У надхненому горінню
Дайже Боже і нам даром
Так умерти, як ті під Базаром. (Чирський).
Чужинче! Йди скажи Вкраїні,
Що ми готові на приказ. (Янів).

А хто готовий на все, хто є божим валом, той безгляд-
ний з ворогом — Я взяв собі за знак — немилосердя,
Що надо мною — втіленим драконом. (Липа).

За наші села пропавші,
За наші могили розриті,
Хай месть нам груди розірве,
(Груди в полатаній свиті). (незнаний автор).

Бо ж сам Бог — Він розкрив над нами небо,
Наказав володіть землею. (Липа).

А тому:

До незнаних країв! На коня! Острогів! І до бою,
До нового підбою все далі, все далі, все далі,
Завойовники в творчому шалі, — вперед, Українці!
(він же).

Мілітаризм доступає форми ідперіялізму. І близький час,
коли — Здрігнеться Київська земля

І понесе сто тисяч війська
Під стіни білого Кремля. (Лівицька—Холодна).

І вийдеш ти в огні кривавих шат
За дикий мур старих твоїх Карпат,

Мов божий гнів, надхненню і криваво,
 І інший клич, нове незнане право
 Почує світ в огні твоїх гармат, —
 Щоб ті краї, засніжені, понурі,
 Морозний світ північної зорі,
 Почули вперш на власній шкурі
 Твої страшні юнацькі пазурі.
 І, схилена під Господа наказом,
 Ти рушиш в даль і в бурі сніговій
 Над золотим задуманим Кавказом
 Метнеш до зір побідний прапор свій,
 А з тих верхів, далеке і суворе
 Побачиш ти незнане інше море,
 І вдарять знов пощерблені шаблі
 І станеш ти ногою в темнім морі,
 І по новім незайманім просторі
 Пройдуть твої побідні кораблі. (Криптонім).

Вже бо : Орел золотий побіди
 Пролітає над моїм краєм. —
 Щож ви плачете, сильні діти
 Над голодом, неврожаєм ? (Липа).
 Ви ж сильні ! Чуєте ? Сильні !!

Читає.

Літературні нариси

Х. БОГДАН КРАВЦІВ.

Кравців, з початку поет пласту і юнацтва, тепер, по довгих роках в'язниці й Берези, став поетом тюремних „Сонетів і строф”. Його творчість відіграла цілком виняткову роль тому, що він був перший у Галичині, хто рішучо і сміло приєднався до сучасної позагалицької української поезії, і цим, без перебільшення, зламав той цілком штучний обруч, який від повоєнного п'ятнадцятиліття, тісним колом огортав львівських поетів, що виробили для свого тіснішого гурту свої спеціальні поетичні чи версифікаційні звички. Явище ніби й дрібне, але тим не менше в наслідках своїх шкідливе, бо цілком зайво творило в межах одної нації штучний кордон: для киянина чи одесита зрозуміти вірші переважної більшості львовян було майже неможливо. Це явище було тим прикріше, що нарід по обидва боки чи то Збруча, чи то „сокальського кордону” говорить цілком однаково, лише дальші місцевості можуть принести свої менш зрозумілі особливості. Цьому неприродному явищу поклав край перший же виступ Кравцева на поетичну арену, бо це було доказом того, що не так уже тяжко вживати загально-українську літературну мову навіть львовянинові. За цим першим при-

кладом пішли й інші молодші; сподіваємося, що в майбутнім ітимуть і всі слідувачі. Не можна робити так, як це робить Липинський з націотворчого процесу з призирством виключає такі поважні чинники, як поезія і взагалі література. Під впливом фальшивих доктрин автора „Листів до любезних земляків” чи пак до т. зв. „хліборобів”, які спеціально в тім, що стосувалося до літератури напечуд гармонізували з поглядами міщансько-бюрократичної черні, що густопсовою паразитарною масою обсіла всі краєві й еміграційні українські установи, не виключаючи і культурних, кожен, особливо початкуючий і талановитий письменник і поет міг себе цілком певно почувати, яко виключений з суспільства і нації. Не було меж кпинам, тупим і злобним, насмішкам та знущанням... Це „нездорове” явище здається, починає вже минати. Стає ясним всім, що не варто відмовлятися від такої зброї як мистецтво і слово! В процесі об'єднання, в яким львівська поезія років 1914—1929 (рік появи „Дороги” Кравцева) майже не брала участі, „зреформована” західноукраїнська поезія зможе відігравати визначну роль.

Майже всюди, і на галицькій Поділлі, і в горах, навіть на далекій Веречанщині і Мараморощині наш нарід говорить такою дивовижно чистою та добірною мовою, незвичайно близькою до літературної, а тут раптом львівський літературні каварні всупереч природі і самій звичайній доцільності виплекують екстрамову. Декому, зокрема деяким особам з гурту „12” це іще й досі незвичайно подобається, але тепер, по виступі Кравцева і багатьох молодших, з яких майже ніхто ще не має власної збірки поезій, ця мила звичка вживати цю зманеризовану говірку, видається вже жалюгідним анахроністичним дивацтвом...

Але вернімось до творчості того, хто доконав чуда — приєднання Львова до загально-українських традицій та звиків віршування. У першій вірші збірки „Дорога” поет проголошує:

Я незнакому в зустріч зряжаю у-день кораблі —
 Лопотять так весело, мов крила, їх паруси білі
 І до них розсипаються сонцем і гомоном хвилі —
 І несуть їх одважні вітри до чужої землі.

А як дні погасають й самотні ідуть вечори —
 Я не жду кораблів, що далеко-далеко на морі,
 Що без впину пливуть, поринають в безкраїм просторі
 І незнакому взустріч везуть молодії дари.

Цікаво зазначити, що морські теми взагалі частіше спіткає у Кравцева, якого разом з Влизьком можна вважати також одним з перших, хто в сучасній українській поезії став звертатися до морської тематики. У „Кораблях” Кравцева читаємо:

Вже сирени на одїзд гучний затрубili ·
 — Золотий, буйний стяг піднесіте !
 Беться серце і рветься у парусах білих
 Як вітер...

— Хто сказав, що залізні оці кораблі
 Се не наші човни паперові —
 Ті колишні, що їх ми зряжали , малі
 На потоки під бурю і повинь.

Ті колишні, що з сіл ми проводили їх
 Повні віри, нестримні, невтомні
 В буйний світ образків, невідкриті краї
 На далекі моря невідомі !

— Хто говорить, що мрії не сповнились смілі —
 Наша фльота іде в океани !
 Беться серце і рветься у парусах білих
 В незнане !

У „Мандрівних піснях” Кравців накреслює такі відвічні
 і неминучі настрої ранньої молодости :

У саді журливо шелестіла липа,
 Вікнами з просоння надив супокій,
 Скрипом при криниці журавель захлипав, —
 Як відходив ранком я в простір дзвінкий.

Не спинились очі... і пішов шляхами,
 Не спитавши себе, ні в когось : куди ?...
 Я і світ широкий — й небо понад нами
 Сине і глибоке, як плеса води.

У просторах : вітер і зелені герці,
 Чимсь забутим квітне жовтий молочій,
 Я і світ широкий і ще туга в серці —
 Туга, як гаряча тьмяна далечинь.

У „Волошках” сільська дівчина з синіми очима приковує
 увагу поета :

Чорний поїзд у зоряній ночі,
 Хмари іскор — полум'яний дим. —
 У вагоні волошкові очі
 Із куточка вогнем молодим.

Мале личко загорнене в хустку
 І карміном розцвілі уста —
 Наші очі зустрілися хутко
 Її була мить, як стріла золота.

Хтось заснув при віконному канті,
 Наче зморений сном селянин,
 Та головки селяночки Катрі
 Не всипляє колисанка шин.

Ось кондуктор іде по вагоні
Світить прості газові ляпки
І з дзвінкого захоплення доні
Усміхається мати мовчки...

— І хотів би каскадами сяйва
Тобі місто моє розвести,
Щоб устало казкове, мов з'ява,
І раділа — сміялася ти.

Щоби слухали діти й потруги
В тебе в ночі прозорі, ясні
Про те місто, мов в світ якийсь другий
Зачарований в зорі й вогні.

Наведемо ще й другу частину цього твору Кравцева —

— Та чом притулила ти щічки
До темних, холодних вікон?
... Там стяжка сріблястої річки
І блудний далекий огонь.

Майнули задумані статі
Волинських соснових лісів —
І знов болота й сіножаті
І світла розсипаних сіл...

І вже не вважаєш, дитино,
Що парою зимні шибки!
... Далеко село і хатина,
Де з лісу тікають піски.

Там ввечорі й ночі за полем
Стіною таємною ліс,
Щось плаче край хати навколо —
І тягнеться скрипом коліс.

Хтось плаче у комині хати,
Убогий каганчик тремтить,
Казки розснуває багаті
В куточках захована мить...

Другу свою збірку поезій, „Промінь”, Кравців закінчує таким „Замість епілогу” п. н. „Сонце й чорні смуги”, присвяченим всім, що сиділи в тюремній келії 2 на Яхovichа:

Сонце мережить стіни суворі
В сяйва і злоті квадрати —
Ой, відбиваються в серці й навколо
Чорними смугами крати...

Там — в синім небі льоти пташині
Піснею волі й пориву, —
Шляхом проміння линуць за ними
Думи у далеч незриму.

Наче здається : знов я в дорозі —
 Знов верховини зелені, —
 В келії моїй дуже просторо ;
 Сонцем п'яніють легені.

Бір смерековий внизу під мною
 Буйно шумить верховіттям,
 Ген — у долинах міняються води
 Срібною стяжкою світла.

Гордее серце в небі високім,
 Мов крик вірлиний ! —
 В доли далекі, безкрає поле
 Покликом лине.

Хилиться сонце, в заграві гори...
 Й небо в віконці мойому. —
 З сонцем відходить, — йде мій товариш —
 Тінь моя в ніч невідому.

У циклі „За муром” (з тюремних строф) Кравців стрима-
 но і гостро креслить, як в очах тюремного в'язня, яким сам
 він був довший ряд років, минає здалека бурхливе і мінли-
 ве життя ; проминають у своїй змінності різні пори року :

I.

За муром одцвіли каштани
 І вільний вітер залюбки
 До мене в келію заносить
 Останні білі пелюстки.

Дивлюся, друзі, — і снується,
 Верзеться радісно мені,
 Що може так і вам хтось кине
 Колись за ґрати ці пісні.

II.

Спалився, витлів юний липень
 І серпень вигорів до тла,
 І літо бабине снується
 Тендітним прядивом срібла.

Померкли раптом дні веселі,
 Померли літошні квітки —
 І вже на ґратах і в волоссі
 Біліють срібні ниточки.

III.

Вже крильми осінь має, плине,
 Десь мабуть в золоті гаї —
 І знов ячання журавлине
 Об ґрати вдарило мої

Та в мене дні закуті стуга —
 Не вирвуся, не полину,
 І тільки гостра, рвуча туга
 За ними лине в далину.

IV.

Над містом ніч і шум і гомін
 І снігом біла заметіль,
 І вже санковими дзвінками
 Доносить молодість відтіль.
 — Ти чуєш, Юрку? — „Чую, друже...
 Бували ж лепські гулянки...
 Мені ще двадцять зим в'язничних
 От так дзвонитимуть дзвінки”.

V.

Колись, як будні серце здавлять
 І зрадить волю друг і брат —
 Я знаю: буду сумувати
 За днями, що в плетінці грат.
 За ночами суворих келій,
 Налитих померками вщерть,
 Де йдуть юнацькі роки друзям,
 Де з усміхом стрічали смерть.

У своїм „Слові від молодих” (Дажбог, 1934, ч. 7), незвичайно цікавим для характеристики сучасних наших літературних обставин, Кравців м. і. каже: „Міркувати в сьогоднішній час про літературу, про творчість мистецьку — то неохотно ви спотикнетеся об сучасну дійсність. На весь зріст в цілій своїй гостроті й актуальності стануть перед вами всі проблеми, що ворушать (чи краще: повинні б ворушити) наше громадське життя. В усій своїй заплутаності відкриваються перед вами нетрі й закамарки тієї закутини землі, що її прозвали галицько-волинським загумінком.

„Життя наше не вбоге. Воно багате на проблеми, на теми й сюжети й на екзотику як може рідко в якій країні світу. Вбога наша література, що не вміє бачити цього життя, підглядіти всієї різноманітної й різнобарвної краси його. Наша літературна творчість не намагається навіть відбити, замкнути в слові проявів цього життя, не кажучи вже про те, щоб йти в авангарді сучасности, творити життя, вказувати йому нові дороги й обрії.

„І коли у нас тіснота й задуха, то тісно й задушно від тієї атмосфери, що створила її т. зв. галицька література, чи пак паламарщина, як назвав її хтось, і галицька суспільна преса, що намагається заступити цю літературу.

„Десь у світі письменники з життя замкнених ґетт, невеличких закутків землі, чи в'язничних келій вміють виводити

твори, що зачаровують читача інтенсивністю внутрішнього переживання й віковичними проблемами людського духа. В нас же не вмюють навіть вловити своїх переживань і дошукатися якоїсь простої, коли вже не незвичайної проблеми. В найкращім випадку галицькі письменники творять картини, нариси, або списують спогади з „недавнього минулого”.

„Хочемо звернути увагу на два моменти, що кажуть вірити, що зміна прийде, що в річищах нашого загумінку за бурлять нові, свіжі течії літературної творчости.

„Перше це те, що сьогоднішня молодь незадоволена сучасною літературною продукцією. Що вона шукає в неї відповіди на всі настирливі питання й справи життя і не знаходить їх. Що не знаходить здебільшого навіть у т. зв. новій літературі відбиття своїх змагань, поривів й упадків. Одним словом помічається в тієї молоді бажання, інколи навіть ясно сформульоване домагання нових, надиханих поривом сучасности літературних творів.

„По друге — саме із середовища і з рядів тієї молоді зможуть вийти і вийдуть нові письменники. Ця ж молодь переживає багато, куди більше за своїх батьків. Річевіше і поважніше за старше покоління вона дивиться на життя. Куди більше проблем — ставить воно перед нею. Дійсности не вбирає ніякими прикрасами й ілюзіями, бере її такою, якою вона є. І вкінці молодь пройнята гарячою любов'ю до своїх ідей і змагань.

„Тільки ця молода генерація, виховувана в почутті суворой дисципліни життя й готовости служити нації стане творцем нової літератури багатої на нові ідеї, проблеми, сюжети. Для письменників-поетів, повістярів чи драматургів, що прийдуть, літературна творчість не буде самоціллю. Вони писатимуть для того, щоб жити, щоб виявляти снагу й багатство життя, щоб творити й формувати його.

„І тому ставимо собі сьогодні завдання: бути авангардом тієї нової літературної генерації і кличемо молодих — іти з нами”.

ХІ. О. ОЛЬЖИЧ.

До творчости Ольжича надавалися б замість епіграфа чи мотта такі рядки з „Суворости” Юрія Липи:

О, віку активності, будь еси привітан

Тисячами розбуджених людських воль!...

Все повстало: гріх, пімста, відвага і святість,

Жадоба розкоші і той крик, де — ненависть і любов...

День і ніч я чую над собою навісні мотори самолётів,
День і ніч проходить кавалерія дзвінкими брукми...

Зриваються, зриваються ошукані народи,

Їхні розмови завзяті, то — гармати, гармати:

Хто смів нас присилити, загнати, звязати ?

О прекрасні атаки наглої відваги !

Привид війни, що вічно блукає по світі, то в Нікарагуа,
то в Хіні, то десь ближче, зовсім не лякає Ольжича :

Десь Ти ходиш, Діво невпинна,

Десь цвітуть огнями сади.

Нікарагуа, Мексико, Хина...

І все ближче, ближче сюди.

О, Ти прийдеш, прийдеш, Багряна,

Надаремне квилів Ремарк !

Для цих днів, як відкрита рана, —

Не Мадонна, а Жанна д' Арк

Досить їх, молодих, здорових,

Що чекають, прагнут літа,

Що заплатять річками крові

За Твої палючі уста.

В одній вірші поет просить, щоб йому було післано :
„в шинелі сірій вмерти від шрапнелі” і загалом нав'язуючи
до невивгаслих традицій половецького походу князя Ігоря і
битви на Каялі (року 1185), він пише :

Давнім трунком, терпкістю Каялі —

Ці і кров і смерть.

Небо — княжі, київські емалі.

Небо знову — твердь.

Знов не вгору несміливим зором —

В безкраї степів.

Жити повно, широко і скоро

І урвать, як спів.

Як колись, горіти і п'яніти,

Шоломом тучи,

І життя на опашку носити

На одній плечі.

В іншій його речі (На полі бою) читаємо :

На полях сторожкого Сьогодні

Ми — міцні і глибокі резерви,

Цигарки в нас і ми неголодні

Та болюче напружені — нерви.

Там десь злякано сальва лунає...

(Не бої, а обійми б їм братні !...)

Та не так неохоче стріляє

Той, хто виріс під реви гарматні !

Ми — резерви. Та ось вже без ляку

Ми, з світанком піднімемось сивим

І шалена це буде атака !

І скінчиться, звичайно — проривом.

Відкликаючись на рядки П. Филиповича, „гострозоре, мужне покоління уже росте на молодій землі”, Ольжич проголошує :

Воно зросло, з шукання і розпуки,
Безжурно мужне, повне буйних сил,
Закохане в свої тугії луки
І в бронзу власних мускулястих тіл.
Так солодко, в передчуванні бою,
Не знаючи вагання і квилінь,
Покірну землю чути під ногою
І пити зором синю далечінь.

Сучасній генерації найкраще було б обрати своїм гимном такі строфи Ольжича :

Ми вийдем жорстоке зустріти,
Заховане в ранковій млі,
І стануть не луки не квіти, —
Каміння саме на землі.
І будуть не сонце, не обрій,
А сірість похмурого дня,
(На сірім граніті хоробрі
Різблять своє мужне імя).

Шляхи, велитенські гадюки...
Невгнутий, розмірений крок...
Діла і змагання сторуки
І смерть як найвищий вінок.

Спустошена й зогиджена сучасність викликає в поета спгади про початки старого Риму ; що теж повставав по руїнах і спустошенні :

Дванадцять літ кривавилась земля
І зціпеніла, ствердла на каміння.
І застелило спалені поля.
Непокориме покоління.

До перс заляклих, просячи тепла,
Тулили марно немовлята лица.
Проте їм чорне лоно віддала
Доба жорстока, як вовчиця.

Тепер — дощі холодні і вітри,
Кудлаті хмари, каламутні ріки,
Але ростуть у присмерку нори
Брати суворі і великі.

В циклю „Бронза”, одним з численних археологічних циклів віршів Ольжича, знаходимо такий вірш, який варто було б охрестити „Походом”, відірвавши його від неолітичної бронзи :

Долини падають і туляться до ніг,
Звивають завої, відсахуючись, гори.

Наш пружний крок тверда земля доріг
Стриває стогоном покори.

Чи ж не підібем, не зірвемо ми
І обрій цей і хмари ці рожеві ?
І вогкий вітер дужими грудьми
Співає на моім мечеві.

Десь в якихось інших археологічних циклях Ольжича
Зізнайте і такий ще цілком не археологічний вірш :

Все бурхливіші крила негоди
І тривожніші все я, ждучи :
Вік героїв величний надходить
І що ночі на небі мечі.

І що ночі за обрієм чорним
Стогнуть кроки — залізо і мідь.
Смертоносні ! Тверді ! Необорні !
Дорогі до безтями ! Прийдіть !

Ольжичева „Археологія” і „Геологія”, наслідок довго-
літньої від першого семестру університету, щоденної втрати
більшої кількості годин часу. „Геологія” надхнула поета
на такі образи і думки :

Із книжки грубої в твердих палітурках,
З гірських пластів за вікнами вагону
Пливе на нас симфонія пянка
Одвічного, натхненого закону.

Котились води, дихала земля.
На сірий намул падало проміння.
Родились і лишали світло дня
Нечувані, потворні сотворіння

О, скільки зелені, о, скільки душних злив,
У грудочці блискучій антрациту !

Яке намисто золотавих днів

В одній краплині бурштину укрито !

Не порошок хіба твоє життя
В цьому потоці соняшних сторіччів ?
Але земля — одвічне воріття
І переходять вічно річі в річі.

В саду тінистому, в нескошеній траві
Дзвінким дівчатам, хлопцям ясночолим
Читати буде солодко нові
Книжки, що нам не розгорнуть ніколи.

Зрештою, касуємо вище звернені на адресу цього твору
явно несправедливі жарти, поетові ввижається все це під
час подорожі залізницею в прозорий літній день, і юні роки
загублені в льохах музеїв тут майже ні при чому.

Тепер перед нами на черзі Ольжичева „Археологія” :

Поважна мова врочистих вітрин.

Уривчасто-скупі її аннали.

„Ми — жали хліб. Ми — вигадали млин.

Ми — знали мідь. Ми — вічно воювали”.

„Мене забито в чесному бою,

Поховано дбайливою сімєю”.

Як не стояти так, як я стою,

В просторій залі мудрого музею ?

Так виразно ввижається мені

Болючими безсонними ночами :

Я жив колись в простому курені

Над озером з ясними берегами.

Варто співставити цей останній твір Ольжича з відгомном, який він збудив у творчості Мосендза (поетичні турніри — така нечувано рідка справа у нашій сучасній українській поетичній практиці, що слід відзначити таку рідку подію). На Ольжичеву тему „Ми — жали хліб, ми — вигадали млин, ми — знали мідь, ми — вічно воювали” — Мосендз снує таке мережево :

„Ми всім були колись”... блукає зір

По жменьках попелу в німім музеї...

А там за склом вітрин життєвий вир

Кипить життя й в життєвім апогеї.

Але без нас. Лишився тільки жаль.

Захований у сірій попільниці...

Яка ж мала минулих діб віддаль,

Коли досить вузької їм полиці !

Лише шляхи майбутні без границь !

І як би все минуле ми забули, —

Прийдешній вік нас будить силоміць :

„Ми будемо, хоч би і ніколи не були !”

Тему Ольжича „Мене убито в чесному бою, поховано дбайливою рукою” розгортає Мосендз так :

У сні, під киреєю віку

Вдивляюся в дійсність свою :

О, скільки ! без краю, без ліку

Поляглим я був у бою.

В Суботові мав я могилу,

Дрімаю у фінській землі,

Мене Ярополче труїло,

Нас — кодняські вбили палі.

В Галаці лежу над Дунаєм,

Прийшла нам в Базарі черга,

Нам вічную пам'ять співає
Дбайлива сибірська пурга.

У сні, під киреєю віку
Вдивляюсь в прийдешність свою :
Ми встанемо, встанем без ліку,
Щоб в чесному вмерти бою !

Від археології Ольжич по закону контрасту, протилежності, дуже часто звертається до есхатології, цебто до прозріння майбутнього перетворення світу. От його „Страшний Суд” :

Посеред лісів, степу
Ловіте тугу труб !
Двигтять і земля і небо.
Надходить Страшний Суд.
Роздайте одежі гарні
І коні й воли всі :
Достаток лише марність.
І щастя — сліпий гріх.

Забудьте жінки й діти,
Невільні звільніть серця,
Легкі і ясні йдіте
Узріти лице Отця.

І небо й земля в хмарі.
Нечуваний вітер дме.
Господнє ім'я — Кара,
Господня хвала — Меч.

От ще одна своїми настроями дуже близька до цього річ:

І жили у розкошах, слабі і блудливі,
І не вірили в велич Кінця.
Та колись у ночі, в блискавицях і зливі,
Він злетів у порожні серця.

Вранці вийшли з домів виногради зрівняти
І зрубати оливні гаї.
І безумна пустеля натхненим, як мати,
Смаглі груди розкрила свої.

Грізний Боже суворих і гордо убогих,
Купино фанатичних пустель !
Ми Тобі покладем суходоли під ноги
І запалимо свічі осель.

Майстерно опановує Ольжич іронію у своїй „Молитві” (домініканській):

Ігумен встав. Брати Домінікани
Двома рядами вийшли з-за столів
І серце храму — пройняли органи.
І морок сам зайнявсь і задзвенів.

Ось брат один. Страховище іконам.
 Руде волосся і велмежий стань.
 Він був би десь розбійницьким бароном
 На смерть своїх би катував селян.

Велика міць твоя, Ісусе Христе,
 Коли й цього до тебе привела !
 Він молиться. І ніжно променисте
 Щось світиться з-під дикого чола.

В раннім віці залишена поетом Україна не лишила глибших безпосередніх спогадів. Українські краєвиди київського Полісся можна відгадати хібащо в його „Полісі“, хоч найвоно у поета відноситься до якихось прадавніх доб :

На осяяних схилах сон-зілля уже голубіє.
 Вигинається небо над шумом соснових корон
 Ці бори золоті і ці шуми, що скліплюють вії,
 Ці замріяні люде, що слова не чули : Закон !

Тут земля тільки пестить, пянить, вагітніє і родить,
 Кожну гілочку млостью налив охмілілий тетрюк.
 А далеко-далеко проходять трівожні народи
 І стрівається бурею зброя у тисячах рук.

Мое тіло струнке, мов посріблений гін осокуру,
 Рівно дихають груди і кров тяжкоплинна як мед,
 Доки кинуть і нас у степи, у мінливі простори,
 Спрага моря, брокатів і збуджений порив : вперед !
 (Кінець буде.)

Дерев'яна церковна архітектура Закарпаття

Стародавні дерев'яні церкви, що їх ще біля 150 збереглося на території Закарпаття та східної Словаччини представляють незвичайно цікаву й цінну, але разом з тим, дуже мало досліджену галузь нашої архітектури. Її дослідження ускладнює брак історичних дат будівництва та колосальна різноманітність форм і стилів, яка пояснюється тим, що Закарпаття було віддавна місцем схрещення впливів сходу і заходу, півночі та півдня.

Якраз ця комплікованість архітектонічних форм та безліч стилевих комбінацій різнить закарпатські церкви від сільських костелів південно-західної Словаччини та Морави, які єднає більш одноманітний характер і релятивна чистота стилю. Найближчого по конструкції, декорації та архітектонічному деталю закарпатським дерев'яним церквам є архітектура східної Галичини та Наддніпрянщини. Особливо їх споріднює той специфічний характер інтимної затишності та шляхетності, що є властивий для української архітектури. — Дерев'яна церква незвичайно достосовується до стилю закарпатського села. Вона ніби органічно зв'язана з крає-

видом та іншими будовами, а творить з оточенням природно-гармонійну цілість. Про це найліпше пересвідчимось, коли порівняємо її з якоюсь мурованою церквою, які тепер залюбки будують в наших селах. Грубість і невідповідність цього чужого елемента часто псує вигляд і остаточно розбиває стиль села, а в краєвид вносить рішучий дисонанс.

Найстарші дерев'яні церкви Закарпаття походять з другої половини XVII. віку. Більшість їх, одначе, належить XVIII. та початку XIX. вв. Всі стилі від готики до ампіру знайдемо, якщо не в конструкції та планах, що мало підлягали змінам, то в зовнішній декорації та деталях. Теорії вчених, щодо походження поодиноких типів форм церков та їх залежність від мурованої монументальної архітектури — досить складні, непевні й мало переконуючі. Класифікація, з огляду на різноманітність матеріалу досягає неймовірного числа типів. Власне, кожну поодинокую церкву можна було б розглядати, як окремий тип, стільки має кожна з них своїх рідних рисів.

Загально ділиться церковне будівництво Закарпаття на чотирі головні групи, що локально відповідають і носять назву племен, які заселяють ці землі. Найдалі на захід висунена т. зв. група лемківська, що поширена на східній Словаччині. По старій українській традиції це є трьохзрубна церква, при чому зруби тягнуться в довжину один за другим і кожен здається самостійним, механічно притуленим до другого. Самостійність зрубів акцентують їх бані, що мають здебільшого барокову цибулясту форму. Передня частина церкви найвища, на горі переходить в дзвінницю, друга нижча, а третя алтарна — найнижча і найменша. На Лемківщині збереглося коло 60 церков. Найбільш відома Лядимирова, Крайня Бистра, Кружльова, Бодружаль, Никльова і т. д.

Бойківський тип церков розповсюджений у басейні горішнього Ужу стилєво найрозвинутіший і найоднотайніший. Так само трикватратні або прямокутні зруби, закінчені шатровим перекриттям, кілька разів відступленим. З бань, найвища — середня, над головним церковним простором, кругом церкву окружає опасань на різьблених стовпках, що при виході робить ніби ганочок. Характерним прикладом бойківського типу є церква в Ужоку.

План гуцульських церков, репрезентований обома церквами в Ясіні, комплікується двома зрубами, притуленими по обидва боки середнього зрубу, так що церква дістає форму центральну, ніби з грецьким хрестом в основі. Центральний план спонукував деяких вчених шукати тут впливів візантійських; хоч багато правдоподібніше вбачати в п'ятизрубній церкві — дальший розвиток трьохзрубною. Такий самий розвиток можна простежити у різних фазах на архітектурі українській.

Четвертий тип дерев'яних церков знаходимо в долині Тиси та на південному скоті Верховини. В першому випадку церкви носять виразно готицький характер зо сильною вертикальною тенденцією. Яскравим прикладом є церкви в Салдобоші та Дольній Апші, незвичайно легкі та елегантні, зо стрункими, високими вежами, насадженими при фасаді на стрімку, двоєкратну стріху. Просто дивугідна імітація кам'яної готики в дереві і уміння з яким майстер наслідує всі вимоги цього вибагливого стилю.

Барокові верховинські церкви мають декоративні бані та відступлене шатрове перекриття. Вежа подібна як на гуцульщині, не виконує завдань дзвіниці. Дзвони висять в низькій дерев'яній дзвіничці, поставленій скремо від церкви.

Розуміється, що в середині цих чотирьох загальних груп існує велика різноманітність. Власне кожна церква має так сильно розвинену індивідуальну своєрідність, що тяжко знайти дві подібні будівлі. Кожна церква є унікум і разом з художніми предметами, що в них зберігаються, як то: іконостаси, образи, фрески, рукописи, різьблені хрести і т. д. мають велику мистецько-історичну вартість взагалі, а зокрема, як вияв локально естетичного змісту населення. Безперечно самі церкви та внутрішня оздоба робилися місцевими сільськими майстрами, що хоч і підлягали пануючим стилям, але перетворювали їх згідно зо своїм смаком та традиціями. Тому являються вони творами чисто народнього мистецтва і прекрасними документами нашої давнини. На жаль останніми часами великій кількості церков **гро- зить** небезпека занепаду. Чи то від старости, через нетривкість будівельного матеріалу, чи від невмілої реставрації, чи й просто через бурення, для заміни буцім то „старої церкви — новою, мурованою. Треба було б, щоб наше населення зрозуміло, що обов'язком кожної культурної людини є охорона старинних пам'яток перед нищенням. І що ніколи найбагатша нова церква не дорівняє красою й мистецьким значінням, найбільшій старій. Нехай нам будуть наукою слова французького вченого, що зачарований красою одної з закарпатських церков, казав, що ніколи не бачив нічого прекраснішого, і назвав її „казкою з дерева“.

Марина Антонович.

Михайло Бажанський.

На могилах борців за волю

Сьогодні прийшли ми відвідати дорогі та любі нам, наші національні святощі — українські могили. Бо от над Україною цілою запада темрява і могили воїнів найкращих, лицарів непереможних присідає оранжова мурава, хрести гниють і прибрати нікому. А коли дівчата українські землею

пригортають, травою засівають та уквітчують китицями квітів — за це відповідають перед судом, як злочинці проти державні, гайдамаки збунтовані.

В цей, святочний день зібрались ми от тут, де нам ніхто не заборонить пригадати над гробами вигнанців політичних, про день, в якому Україна офірувала тисячі, сотні тисяч могил по цілій галицькій землі, по широких степах України га по нинішній день залишає могилу за могилою в холодній чужині.

Чому на чужині?

Перед нами характеристичний цикл історичної дії.

1848 рік.

Рік знесення панщини триклятої. Прекрасно Іваном Франком оспіваний. У своєму, геніяльному надхненні вивів нам поет людину, яка безмежно радіє знесенням панщини. Куди їй іти висловити свою радість. Йде над гріб свого батька:

„А там старий дідуган
В селі найстарший чоловік
На давню, ледве помітну,
Могилку аж грудьми приник,
І обніма дернину,
Й кричить, щосили: Тату, тату!
Ми вольні! Тату озовись!
Та ж ти цілих сто літ кляту
Неволю двигав, — і вмірати
Не хотів, а волі ждав! Дивись,
Ми вольні! Бідний, ти дождати
Не міг, — аж нам той промінь блис,
Вже моїх внуків, пан в палату
Так, як мене не забере!
Возьміть мене до себе, тату!
Ваш син свободним вже умре”.

Хоч ці слова поета не відносяться до листопадових дій, проте як годяться вони, щоб їх ось тут пригадати. Цей образ належить до весняного походу народу на гроби. — Як бачимо, то вже культ почитання могил у нас існував давно. Культ, шанування могил починається на світанку української нації. Ці могили уквітчують квіттям та шанують, очевидно гідних такої шани — предків.

А у вирі Визвольних Змагань стрілецькі поети на прощання своїм, поляглим товаришам складають незабутні пісні. Померші воїни — це несказано чутливі журавлі, що відлітають у вирій, на відпочинок до Нирвани.

І для Австрії ми дали могили. Як правдиво віддана жажлива епопея у Степана Чарнецького:

„Іване без роду, Іване без долі,
Куди не ходив ти, чого не видав;

У спеку і стужу, у лісі й в полі

Ти гинув, — славу сусід добру взяв.

На сербських зарінках клалась твоя сила

На волинській млаці твій гріб вже присів.

! серед поділля сіріє могила,

Де впало від кулі двох рідних братів.

Подільські берези і покутські тополі

Шумлять все по тобі, що марно ти впав —

Іване без роду, Іване без долі,

Ти гинув, — а славу сусід добрий взяв.

Твій батько на гилі повис в літню днину

Ти гинув інакше: „Für Kaiser und Land“,

Та всім вам однаку дали домовину

Й печаттю вам символ: „Name unbekannt“.

Іван — це символ українського жовніра неustraшеного, що гинути вмів за чужі ідеали, за чужі держави. Та однаково добре вмів воювати й за рідний терем і за рідний терем гинути. На прощання їм залишається знаменна пісня:

„Спіть хлопці, спіть,

Про долю, волю тихо сніть,

Про долю, волю Вітчизни

Чи ж можуть бути кращі сні ?”

Так прощали учасників листопадових подій. І від того часу 1. листопад — це величне свято могил.

Перший листопад!

Це світлий день, який золотими буквами записаний на скрижалях народніх, на прапорах жовто-блакитних, в серцях юначих, в чорноземі українському.

Він з'явився на галицькій землі золотим цвітом із хаосу тих, визвольних боїв — України, що тягнуться з епохи князів завзятих, яким бажалося шоломом води з Дону напиться. І снуються безпереривною, яскравою ниткою від Сагайдачного Конашевича, Хмельницького геройського подвигу, що виріс, як на закликання часу і поставив залізні полки проти ляха і потопив у Жовтих Водах, під Корсунем і Плявцями на той світ післав.

І 1 листопад з'явився, як визов непереможної жажди, помсти за Кумейки, Лубні, Полтаву, за зраду під Зборовом, за Батурин, за Берестечко, за замучення Наливайка, за ліські палі, за руйнування Запорізької Січи, за Унію, за нарід поцтивий, православний. За панщину прокляту, Потоцьких знущання.

Він за одним, збройним махом вивів Україну на нові рейки і показав шлях туди, куди нарід повний жагучої туги гнався колись з воїнами Володимира Великого, Святослава Завойовника, Мазепи старого, Орлика непохитного, гайдамаків дії, Залізняка чини, Гонти зусилля.

Творці його, лицарі листопадові довершили діл титанічних. Вони не станули на половині дороги, вони не хиталися то в цей, то в той бік, вони не хитрували, не йшли на компроміси, на чорні кави, чи на *posiedzenia* до воєвод — вони йшли із готовим рішенням: Держава або смерть! Це девіз вояка залізного. Держава або смерть! Це гасло Дмитра Вітовського, міністра військового, Республіки Української, полковника славного, Пластуна першого.

Переломові хвилі котяться грізно, як океан, непереможними течіями плывуть і на віки-вічні записуються в історичне життя народів. Зриваються вони бурунами від століть до століть. Великими буквами креслить їх Геній людства на мармурних плитах вселюдського Пантеону. Несказаними словами малює поет балляду, — Таким і був 1 листопад. І тому 1 листопад удостоївся так знаменного місця в народньому збереженні.

Піснями оспіваний, легендами окутаний, кров'ю охрещений, святом народнім окликаний.

І 1 листопад залишив нам на спомин, на вічну згадку і як значуче мemento — свої могили, які промовляють до нас німою, але зате могутньою мовою. Хоч попіл руїни прикрив акти суверенної волі українського народу, зате німими їхніми свідками остали похилі хрести і порозкидані на рідних і чужих землях, мохом порослі — могили. І цей лучник героїчної традиції найрідніший, найтісніший. Спочиває в цих могилах кривава слава нації, пробудженої в огні й бурі землетрусів державних, світового перелому.

І сьогодні, може скриваючись від ока скаженого ляха, як змисники будуть йти люди на цвинтарі велелюдні. Багато, багато їх. Старі й діти. Жінки і матері. Сестри і брати. Всі в чорних одіннях нестимуть хризантеми пахучі, вінки тернові й кластимуть з великою набожністю на гроби й у мовчазній молитві розмовлятимуть з холодною землею, яка тулить тіло борців за волю України, що лягли в обороні краю, 1 листопада 1918 року. Так само залопотять свічки й на гробах тих, що силою невимовних обставин змушені були покинути Рідні Землі й підняті недолею емігрантського життя похоронені по цілій Європі, по американських преріях, та по цілому глобі. І до сьогодні тих могил багато, багато. І кожний день, на чужині вони будуть безчисленно рости, аж поки на їхніх ділах не повстане своя Держава.

Чи треба зупинятися над подіями 1918 року? Вони всім нам відомі. Не може бути людини, яка б не знала того дня, коли на Ратвіші та Намісництві у Львові замаяли жовто-блакитні прапори. Не може бути людини, яка б не знала, що 1 листопада залунав радісний гімн перемоги Українського Січового Стрілецтва у Львів-городі. І хоч як далеко відходить

в історію ця знаменна подія, ще тим виразніше перед нами виринають постаті, які стали на чолі листопадового чину героїського. І сама подія стає могутнішою, величавішою. Бо що далі відходить вона від нас, то стає світлою легендою, що животною силою насичуватиме грядучі покоління. І не здолати нікому традиції, спомину світлого, про 1 листопад. Бо дорого заплаченого за його. Гори трупів. Тому й заслужено повстала легенда Днів Великих. Зродилася вона на одчайдушних полях битви, в окопах смертельних, свідками вірними чого — могили вояцькі. Хай ляхи розкопують їх. Збещують. Та не здолати їм. Ворожі затії тільки більше поглиблюють у народі жажду героїської помсти, тільки прискіпують вибух революційної пожежі. І ті розкопані могили в Поморянах, Козовій, Потуторах та в інших місцях — це знак вандалізму, сліпої некультурності, це знак страху перед костями героїв, — що в глибокій землі. І ми ще більше їх цінитимемо! Це знак, що вороги знають звідкіля чекати їм помсти. — Ми, кінчатимемо — діло їхнє.

І які зміни по 17 роках, Там, де перед 17 роками лунали побідні гимни, де дзвін волі голосив — радісно — відродження нації, відродження міту, де український, державницький прапор вів армію до бою, — чути нині зойки катованих і стогін конаючих в тюрмах та Березах Каргузьких.

Знову збільшилось число могил. Та нічого не допоможуть каторги, дики, розбещені розбої лаські, пацифікації гунські. Ми сміло можемо сказати, за словами поета Яніва, що тепер в Березі Каргузькій:

Сповнилося! Вже знайдено дорогу
І манівцями більше не йти,
Нам шлях ясний в борні за перемогу.
Покажуть могили і хрести.*)

*) Промова виголошена на пам'яті за поляглих, на Ольшанському цвинтарі у Празі 1. XI ц. р.

С В Я Т І Ш И Б Е Н И Ц І

Слово в 3 роковини смерті Д. Данилишина й В. Біласа
(23. XII. 1932. — 23. XII. 1935.)

„... Високий Суде! В Данилишина й Біласа з хвилиною, коли вони найшлися в рядах української революційної організації, родиться лиш одне бажання — бажання спалитися на вівтарі, на жертвеннику Ідеї, на службу якій пішли...“

З промови д-ра В. Старосольського.

Во істину:

Яка одноразовість, яка трагедія визвольного подвигу двох молодих революціонерів!

Нехай, що трагічних сторінок в історії останніх змагань України за волю й власну державу — багато. Починаючи від перших днів світової війни аж ген до лясських пацифікацій та адів голоду на Україні, тут предовгий ряд картин, від яких у тебе холодне серце й ціленіє з жаху кров. Судьба селян, невинно вивішуваних мадярськими гунами за инимую зраду Австрії. Караття воєнних виселенців по колишніх емігрантських таборах у Гміндах і Вольфебергах з їх безмилосердним бідуванням, з доптанням людської гідності у збігців та з тим масовим вимиранням українських дітей, малюнки якого потрясають вами ще сьогодні в нарисах Катрії Гриневичевої. То знову глава: Талергоф. А далі вся та Голгофта визвольної боротьби України, з поривом 1918 р. враз з її Києвами, Львовами, Збручами, Крутами й Базарами, з трикутниками й чотирикутниками смерті, з безоднями геройських страждань і безмірами геройських зусиль, з епопеями нерівної боротьби і трагедіями званнях і незваннях провідників народу, Голгофта, на якій поета прийдеться нам ждати мабуть ще дуже довго. У кінці ж нечуване пекло — революційна боротьба останніх років: боротьба на життя і смерть з лясськими й московськими наїздниками. Боротьба одчайдушних сміливців, непримирима й не здушена ні в потоках української крові, що її розілляли лясські пацифікатори, ні смертельними грозами голоду, накликаними на бунтарську Україну по волі Іванів і Петрів червоної Москви.

Як сказано:

Трагічних сторінок в історії останніх змагань України за волю і власну державу — багато.

Та проте — яка ж гостра окремішність, яка сказати б, геніяльна одноразовість у трагедії подвигу Дмитра Данилишина й Василя Біласа! Яким чітким і чудно преображенням рел'єфом відрізняються їх шибениці навіть на фоні безконечних ешафотів, хрестів, і могил української Голгофти досі!

Хотілося б зідхнути:

Святі шибениці.

В чині тих революціонерів, що з них один шевчук, а другий крамничний послугач, із найнижчою освітою дітей із суспільних низів, є несхитність і нестримність розмаху вистріленої револьверової кулі. І коли в нашій свідомості існує зображення хвилястої лінії тремтючих сумнівів як символу тривожного, спершу нерішучого поступовання Гамлета, то чин Данилишина й Біласа повинен нам стати праобразом чогось саме протилежного до духовости всякого роду Гамлетів: тобто праобразом грандіозної стихійности чину. Із цього погляду наші революціонери покищо найвидатніші, найбільш переконуючі й найбільш вражаючі виразники епохи нової активності в народі. Тієї епохи, що не знає

слів, тільки чин. Не важить наміру, тільки думає про його виконання. І проти всіх можливих перепон видвигає тільки одно :

Свій непереможний мус чину.

Так.

Після чину Данилишина й Біласа вся духовість песимістично-десперативного напрямку з її типами хитких і нерішучих, бувших, непотрібних і нещасних людей, стає нікчемною, брехливою макулятурою. Всі ті, головню московською культурою й московськими письменниками — від Достоевського й Тургенева аж ген до Чехова й Горького — продукують типи безвольних невдачників і десператів стають для нас нині кумедними чудовищами, коли живий приклад живих людей міри Данилишина й Біласа вчить нас того, до якої експанзії чину може довести активність навіть дуже молоді людини, коли вона зважиться добути всіх потуг своєї волі та свого хотіння. Ви дивіться лиш на ряд фактів, що складаються на цілість чину наших революціонерів, починаючи від пополудня д. 27. XI. у Трускавці, аж до 1. XII. у Верині.

Хіба ж тут не одна-одинок, просто ідеально рівна лінія щонайдоцільнішої активності боеків по одержаному наказу? У 2 год. пополудня вони дістали повідому явитися на мості у Дрогобичі, щоб одержати наказ. І от на 5 год. вони вже в Дрогобичі, після чого вертають до Трускавця, а вже на другий день, д. 28. XI. в 4 год. рано, вони з Дрогобича виїжджають до Львова, одержавши на дорогу — всього два американські долари. Це всі гроші в них. В них, які своїм чином мають здобути для Організації тисячі золотих. Але вони не тривожні Гамлети, й не Рудіни, ні Базарови. І хіба легко воно таким бідолахам як вони, виправдати вдома перед ріднею чого їм раптом їхати до Львова? Їм, шевським і крамарським попелюхам у заглухлім Трускавці, де кожного видно й де всі дивляться на них?

Але їх жене мус чину.

І не інакше є й у Львові, куди вони прибувають, не знаючи ще точно свого властивого завдання, і де вони за весь харч їдять — порцію мішанини, що їй враз з боханцем хліба приносить заговорщикам Березинський. Вони ж після двократного маршу Трускавець—Дрогобич учора й після того, як досвіта нині виїхали до Львова, страшенно втомлені, бо ж це молоді хлопці, а тут кінець холодного листопада. Але ці хлопці ніби не знають утоми. Вони ще нині виїжджають до Глиної Наварії, де в темну ніч, машируючи полем і лісом, ідуть зо своїм провідником до чужої стодоли й тут скриваються, та мусять уважати при тім, щоб не побачив їх господар. А потім ще один день і ще одна ніч. Ніч доживання оконечної хвилі наказаного наступу на ляску пошту в Городку. Доживання, що вже само про себе в даних об-

ставинах, де тих 11 хлопців має зважитися кинутися на державну установу, де повно людей, це і для старшої людини з душею й з нервами — тортюра. Та про те ніщо тих молодих хлопців не ломить, не бентежить і не відстрашує. Певною рукою розділяє між них провідник револьвери й маски, певною рукою вони беруть їх. І певно, неустрашимо та з нечуваною посвятою наступають вони д. 30. XI. у 3 год. з полудня на городецьку пошту, де завдяки безпримірній сміливості наступу в першій хвилі вдається все, бо персонал пошти зо страху — просто спараліжований.

Але коли вже всі ті моменти надають чинові наших революціонерів яскравої одноразовості, то найсильніше ображує вона фінал городецької трагедії, що її героями вже тільки Данилишин і Білас після того, як Березинський і Старик лягли буйними головами.

Справді — які мужі !

Свідомі всієї досягlosti свого чину, вони зберігають холодний спокій й до самого кінця ворожої погоні за ними. І саме в найтяжчих хвилях їх утечі перед нею, вони оберігають один одного, мов два люблячі брати. Мов у тій казці про втікаючих перед змием-чарівником, вони обвантажено грішми, біжать крізь поля, крізь ліси, і бродять крізь всі ріки, а притім стріляють до постерункових, бо, як казав Данилишин — „ми не могли, маючи револьвери, датися зловити без нічого“. Ні — адже вони всеціло й совершенно лицарі революції. А коли їх уже досягає погоня, Данилишин не хоче чинити по просьбі Біласа, не хоче вбивати ні себе, ні його. Ні! Він і тепер не лякається лютого змія, ляського ворога. Він мусить сповнити призначену йому часту горя до дна. А й тоді, — коли їх у Верині власні люди ловлять і б'ють до крові — ще заки їх дістали у свої руки польські кати — й тоді не плаче й не нарікає з них ніхто. Вони лиш, ніби свідомі свого страшного сирітства, в даний мент, між власними людьми, вони тихо обіймають один одного і скривавленими від побоїв устами цілуються цілунком самотних Христів на Голгофті. І це їх уся розвага.

І не було сльози в їх очах до самого кінця, і перед катми, що їх вішали — ні.

Тільки у хвилию, як о. Кіндій, зізнаючи перед судом, оповідав про те, як їх свої катували в Верині, Данилишин, закусюючи зуби й затискаючи кулаки, вибухнув плачем, що потряс усіми слухачами, усім судом, і Львовом, і всією Україною. Але при тім, Україно, при тім Він, Дмитро Данилишин, труськавецький шевчик сказав слова:

„Не думайте, що я за себе плакав!...“

М. М.

До сили і краси

(Старогрецькі Олімпійські Грища та XI. Олімпіада 1936 р. в Берліні.)

У мальовничій південній Гредії, на Заході Пелопонезу, простагалася від 580 року перед Хр. маленька держава Еліда, що своєю олімпійською традицією залишилася раз на завжди одним із першоджерел культурного розвитку Європи. Власне на тому трикутнику, де зливалися річки Альфей та Кладей, попід горою Кронос, виплекана була олімпійська ідея, що в сучасній добі захоплює щораз ширші круги серед народів цілого світу.

Оце священне для греків місце, скоріше заповідник, а не місто, уже навіть своїм краєвидом вповні задовольняло високо розвинені естетичні почування старих греків. Оливовий гай — Альтіс, ніжні кипариси та хащовиті пінії, постійна блакить небосхилу й лагідне південногрецьке підсоння — заохочували людину до плекання краси.

Гай Альтіс пишався від половини V. віку перед Хр. храмом Зевса, храмом, що для тогочасних греків був одним із найдорожчих усегрецьких скарбів. Уже сама його будова мала величезну мистецьку вартість. Але в ньому серед інших високомистецьких творів знаходився був також пам'ятник олімпійському Зевсові, твір славетного Фідія, — цілий з слоновини й щирого золота. Справжньою коморою з дорогоцінностями був там ще храм Гери, славний своїми мармуровими різьбами (зокрема Праксителевим Гермесом) і, як подає легенда, — закопаним у ньому текстом договору між спартанським володарем Лікургом та елідським — Іфітом, договору, що був спеціально підписаний в справі Олімпійських Грищ.

Попід невисокою горою Кронос знаходилися дванадцять будов із подарунками, зброєю та іншими скарбами, що струмками плили сюди по сімох шляхах із цілої Геляди та її колоній для вшанування бога Зевса. Крім „екседри“ (цебто центрального олімпійського басейну) були там також різноманітні красотвори старогрецької архітектури: галя, що прославилася своєю семиразовою луною, вівтарі та пам'ятники, тунель від Альтісу до стадіону та інші, не згадуючи вже про властиві олімпійсько-здвигові будови і площі, як стадіон (який вміщував до 50.000 глядачів), гіпнодром, гімназійон (для бігу), палестра (для дужання, боксу, скоків та ін.), пританейон (де відбувалися банкети для олімпійських переможців) і т. д. Трохи оподалік підносилася елідська ратуша, в якій перед змаганнями складали впрочишту олімпійську присягу змагуни, їх учителі та тренери і

зрештою — змагові судді. В одній з найбільших будов — у „леонідайоні” — приймалися звичайно гості елідців.

Кожного четвертого року, вже за декілька місяців перед Олімпійськими Грищами, — оповіщували елідські посли по цілій Греції завішення зброї, що для роз'єднаних і взаємно ворогуючих грецьких міст — держав було більш, ніж найвищим законом. Цей внутрішньогрецький мир тривав звичайно того місяця, в якому мали відбутися Олімпійські Грища, і не тривав більше трьох місяців. За яких 1000 років були всього три випадки порушення цього „завішення зброї”. Наслідком цього три відповідні Олімпіади були протоколярно визнані недійсними.

Культ Олімпійських Грищ відносить легенда аж до доорійсько-ахайського героя-бога Геракла, що для старих греків був символом надзвичайної сили й мужеських чеснот. Крім цього згідно легенди вважався протектором Олімпійських Грищ і мітичний спартанський володар Лікурґ. Старогрецькі змагання найздатніших юнаків і мужів оспівують античні твори — Іліяда та Одисея. В Іліяді змальовані, наприклад, військові грища і змагання (біг, перегони, на двоколісних возах, мет ратищем та ін.), які Ахілл влаштував з нагоди похорону свого побратима Патрокля. Першопочатки старогрецьких змагань відносяться буцімто аж до VIII. віку (776 року) перед Хр. Так принаймні подає це легенда, створена у зв'язку з заведенням старогрецького календаря.

Причину повстання традиції старогрецьких змагань слід шукати в чисто військових потребах малочисленного, але здатного до поширення — грецького народу. Окружені воюючими сусідами, греки мусіли плекати постійне військове поготів'я. Розбиті на взаємно ворогуючі свої власні „тісніші батьківщини”, вони найбільше завзяття виявляли звичайно тоді, коли мали нагоду взаємно конкурувати щодо тілесної здатності й душевного сприту. З чисто військових пописів розвивалися руханково-спортові змагання. Виростаючи з льокальних пописів на всенародні здвиги, такі змагання були тісно сполучені з вшануванням богів і предків. Всенародне значення мали чотири грища: немейські, пітійські, (які відбувалися попід Парнасом у честь Аполлона), істмійські (в честь Посейдона на Коринті) та олімпійські в Еліді. Найславнішими й найбільше поширеними були власне останні. Врочисті релігійні акти на вівтарі Зевса були їх неодмінною частиною. Первісно провід над Олімпійськими Грищами мала Спарта, потім (від доби Солона) — Аteni. Спартанці довго були звичайно головними переможцями при змаганнях. Провідна засада їх виховання доросту — оборона батьківщини — вможливлювала вишколення твердих тіл, міцних п'ястуків, скорих ніг і відважних голів.

Підставою олімпійського культу була для старих греків ідея „калокагатії“, — того виховного ідеалу, що досконалість людини малював, як гармонійне сполучення морального добра й тілесної краси. А ці дві прикметі не можуть розвиватися без сили й фізичної здатності.

Первісно „міська“ старогрецька держава („поліс“) мала приблизно розміри сучасної політичної округи. Зріст грецьких держав розпочався в добі переселення населення на південь та особливо — у зв'язку з поширенням малоазійської колонізації. Держава в житті одиниці мала тоді рішальне значення. Одиниця була насамперед громадянином, а потім уже — людиною. Державні закони шанувалися греками з величезним пієтетом. Вистачить тут пригадати пошану до атенських законів, яку виявив у в'язниці Сократ, (відмовляючися втікти від несправедливої смертної кари), або відомий напис, що був присвячений тернопільським героям. Справедливість і законність у споминах Ксенофонта впрост утотоженні. Державне життя в старій Греції було тісно зв'язане з релігійним культом. Релігійні врочистості були в першу чергу державно-політичними актами. Духовні особи були передусім державними урядовцями. Підставою славної „атенської амфіктіонії“, міждержавної воєнно-політичної спілки, була спільна дельфійська святина. Її вапнякові печери коло джерела — Касталія — попід Парнасом були місцем найвищого всегрецького трибуналу. Лише в устах дельфійського оракула набрали були закони Спарти понадприродного й понадлюдського значення. Дельфійська святина забороняла часом занадто бурхливі вияви поширеної серед грецьких племен кривавої помсти, інспірувала релігійні переживання й оформлювала моральні засади та в неменшій мірі впливала на розвиток мистецтва, поезії, музики й навіть — на поширення політично-господарської колонізації. Дельфійський бог Феб-Аполлон піклувався не тільки овечими отарами, шляхами й мореплавцями й був не лише богом світла. Під його божеською охороною була молодь з цілим її душевнотілесним вихованням і вишколом.

Родинне життя в старій Греції оцінювалося з становища державного інтересу й тому насамперед мало політичне значення. Родина була державною інституцією, а подружжя служило лише засобом для забезпечення держави доростом.

Гідними для грецького громадянина заняттями були звичайно лише політика, мистецтво, наука й руханка (спорт). Старі греки могли це собі дозволяти, маючи тисячі рабів. У самих Атенах часом бувало їх — цілковито безправних — понад 250.000. Грецький демократизм діяв лише серед вільних громадян, цебто властиво серед родової аристократії. Раби людьми не вважалися. Вони були тільки „знаряддями“, як учило грецьке розуміння. Геленістичний естетизм зви-

чайню довершувався призириливим відношенням до фізичної праці. Проте старі греки мали спортову пристрасть і високо розвинений спортовий „смак”. Вони були в стані малювати навіть своїх богів, як руховиків — спортсменів. Бронзовий Зевс у Національному Музею в Атенах представляє собою бородатого атлета, що кидає спис. Грецькі філософи, як Сократ, Платон або Аристотель нерідко зупинялися в своїх ученнях над справами фізичного виховання й вишколу. Платон викладав навіть про вправи для вагітних жінок, щоб певними вправами досягнути найдосконалішого тілесного розвитку майбутньої людини. Аристотель, що сам активно займався руханкою і спортом та перемогав при змаганнях, прищепив велику охоту до тілесних вправ і своєму славному учневі Олександрові Македонському. Еврипид виразно остерігав, напр., перед професіоналізмом у спорті. Остання справа мала свою глибоку причину.

Після пелопонезької війни атенці почали були оминати навіть військове заняття, наймаючи до війська пелопонезьких волоцюгів. Коли в V. віці перед Хр. Олімпійські Грища досягли були найбільшого розквіту, то ця доба стала для них і початком занепаду. Метою грищ поволі перестала бути лицарськість змагань. На її місце прийшла жадаба рекордів і стремління до зиску. „Слава або зиск”. почало заступати колишню засаду „Ні слава, ані зиск”. Для досягнення мети стали можливими всі засоби. Місце спортсменів-аматорів почали поступово займати спортсменів-професіоналів. Все більше й більше почали виступати при змаганнях наняті змагуни-чужинці. Останнім відомим переможцем на старогрецьких Олімпійських Грищах напр. був вірменин.

Проте, не вважаючи на пізніше понівечення олімпійського ідеалу, коло V. віку перед Хр. була олімпійська традиція цілковито оформлена. З легендарного оповідання Геродота можемо ми чи не найкраще зрозуміти провідну олімпійську ідею.

В 480 р. перед Хр. перський володар Ксеркс захопив був цілу північну Грецію. Його величезне та войовниче військо було тоді пострахом для всіх перських сусідів. У тій же добі на вільних від перської навали теренах Греції робилися величаві приготування до чергової Олімпіади. Довідавшись про це від грецьких „зміновихів”, Ксеркс і його головний військовий начальник Мардоній розпитували про ті нагороди, які одержують олімпійські переможці. Почувши, що нагородою служить лише звичайний оливковий вінок, вони не могли збагнути підстави для такого значного й масового захоплення Олімпійськими Грищами з боку греків. Але один із високих перських достойників сказав до Мардонія: „Ой, лихо, Мардонію, ти нас повів проти мужів, які змагаються не за золото або срібло, але за мужеські чесноти!” Оця ко-

ротка характеристика властивого олімпійського духа маркантно передає цілу істоту „олімпійського” виховання старих греків. Не даремно ж тебанський поет Піндар у своїх олімпійських одах називав стремління до зиску — смертю для олімпійського духа.

Отже олімпійська ідея — ідеалістична. Не „за золото або срібло”, не „для лакомства нещасного”, не „для посадки становищ” і не за „земельку” чи „восьмигодинову добу праці” або под. — змагалися вправлені учасники Олімпійських Грищ, але прагнули досягнення найбільш можливої досконалости повної людини: творця, воїна й борця.

Цю ідею в сучасних наших умовах чимало земляків не в стані зрозуміти. Тому то так мало серед українського загалу „олімпійського” наставлення, так мало розуміння щодо плекання ідеї „морального добра” (**характерности**) і особливо мало — охоти до плекання тілесної здатности рідного народу, цебто охоти до плянної руханки й систематичного спорту.

Але вернімося до старих греків.

Коли кремезні, відважні та войовничі, хоч і „розумово малорозвинені” македонці, притиснули були до мура превчених і розледащилих грецьких „культурників”, то останні без особливо кривавого спротиву легко згодилися на самообмеження грецької місії на полі культурництва. Олімпійські змагання повільно перетворилися в „просвітянсько-парохіяльні” варстати музейної слави, як що вільно до них ужити типового українського виразу. Дбаючи головню про накопичування музейних пам’яток про минуле, старі греки в добах свого національно-державного розкладу почали цілковито занедбувати справу виховання доросту. Купуючи й наймаючи чужинецьких атлетів, вони нівечили основу олімпійської ідеї й нехтували навіть дальшим розробленням системи вишколу наступних поколінь. Нарешті для космополітичних старогрецьких „драгоманивців”, що тоді називалися софістами, — національні й етичні цінності були ознакою „примітивности” й тому влане провадили вони свою розкладову акцію, щоб знищити підвалини: всегрецького національного міту, національної самопошани й гордості та релігійно-героїчного культу морального аристократизму. Гамуючи „культурництвом” у своїх власних співгромадян природний гін до самооборони, грецькі „культурники” полекшили македонському Пилипові II. досягнути жорстокої хайронеїської поразки греків а зчерги підбиття грецьких земель римлянами, отже самі допомогли до заникну грецької самостійности взагалі. Олімпійські Грища, втративши вже перед тим своє етичне значення, залишилися спорохнявілою спадщиною, що не викликала вже ні надхнення, ні ширшої самопосвяти, ані охоти до творчости. Занепад зна-

чення Олімпійських Грищ почав поступати власне тоді, коли все далі й далі зменшувалося їх релігійне значення.

В 393 р. після Хр. фанатичний цісар Византії Теодосій I заборонив Олімпійські Грища цілковито. Так поволі зачмерла широка олімпійська околиця, спорохнявіли і прикрилися землею величаві будови, поросли буряном майдани і шляхи. Вівці та кози почали отарами розкошувати на тих ланах, де довгими століттями перед тим збиралися і шляхотно змагалися найкращі з-поміж найздатніших із цілої Греції. В 551 і 552 р. після Хр. землетрус понівечив вигляд священного Альтіса, а нанесене річками багно покрило на довгі віки чудові пам'ятки античної слави.

Зацікавлення Олімпійськими Грищами виринуло знову лише в новітній добі. В XVIII віці один французький бенедиктин (**Bernard de Monfaucon**) звернув був увагу на справу дослідження олімпійської старовини. Та найбільшу заслугу в цьому напрямку придбав собі властивий основник історії старовинного мистецтва — німецький археолог Йоган Йозахім Вінкельман. Лихо хотіло, щоб він по дорозі до Олімпії був у 1768 році замордований в Триєсті грабіжниками.

Реальне зацікавлення дослідями олімпійської старовини на самому місці придбало ґрунт аж у зв'язку з визволенням Греції з-під турецького ярма. Лорд Байрон своє захоплення грецькою антикою заплатив, як відомо, власним життям. Після знищення турецької флотії під Наварином (у 1827 р.) французькі відділи заняли Пелопонез і цим уможливили збагачення **паризького Лувра** деякими олімпійськими пам'ятками. В 1829 році олімпійські румовища досліджувалися деякий час спеціальною французькою експедицією (**de Morée.**)

Заміри Вінкельмана пощастило здійснити в 1875—1881 роках другому німцеві Ернстові Курціюсові. З доручення й на засоби німецької держави (її субвенція виносила 800.000 нім. марок) ти при співучасті грецької влади виконав Курціюс із своїми помічниками археологічні розкопи цілого олімпійського терену і спромігся створити для нащадків реальний образ колишньої Олімпії, образ, який літературно накреслений був у II. віці після Хр. Періепетомом Павзанієм.

Після винайдення олімпійської спадщини німецькими археологами, французький прихильник олімпійської ідеї барон Пер де Кубертен (**Pièrre de Coubertin**) зумів поширити змодернізований олімпійський культ. Його перші заходи люди здебільшого зустрічали усмішками. Для них він був лише фантастом, що кохався в „наївних забаганках”. Презвчені інтелігенти були не в стані зрозуміти таке зацікавлення руханкою і спортом, поскільки воно не приносить „ні золота, ані срібла”.

Сам Кубертен з'ясував провідну думку модерних Олімпійських Грищ приблизно ось як: „Рішальне значення Олім-

пійських Грищ не в перемозі, але в участі. Найважливішою є не сама боротьба, але лицарське поступовання”.

Кубертен, що сьогодні має 71 рік, студіював ув Англії, де захопився студіями виховно-спортової діяльності д-ра Томаса Арнольда, і був пізніше французькою владою післаний на студії до Америки. Зрозумівши, що піднесення французького спорту в значній мірі залежить від можливості виступів французьких спортсменів на міжнародному спортовому форумі, Кубертен уже в 1892 р. виступив (на ювілейному святі французького легкоатлетичного Союзу) з пропозицією щодо відновлення Олімпійських Грищ. Висміяний, він усе ж не зрезигнував і вже в 1894 р. скликав з своїми однодумцями міжнародний спортовий конгрес у Парижі, що мав активно виступити проти професіоналізму в спорті. Сім точок порядку нарад цього конгресу були присвячені справі аматорського спорту й лише восьма й остання точка зачеплювала справу „можливості відновлення Олімпійських Грищ”.

У 1896 р. (5.—13. IV.) були влаштовані перші модерні Олімпійські Змагання. Не дивно, що їх місцем були Афи — столиця новітньої Греції. Немов для підкреслення того факту, що для нових починів потрібна приватна ініціатива, збудував атенець Аверов своїм коштом (двох мільйонів драхмів) чудовий на ті часи — марморовий стадіон. Олімпійські Грища 1896 р. спричинилися надзвичайно до піднесення національної свідомості серед греків. Тому вони спробували на власну руку влаштувати в 1906 р. ще раз свої окремішні Олімпійські Грища, дарма що таке урядження в міжнародному масштабі відбувалося перед тим у 1900 р. (в Парижі) і в 1904 р. (в Сан-Люї). Після цього випадку справа влаштування Олімпійських Грищ опинилася виключно в руках спеціального Міжнародного Олімпійського Комітету.

Щасливе сполучення античного змісту й модерньої форми вможливило поширення олімпійської ідеї по цілому світі.

В міс. травні та червні минулого року відбулося в Афинах урочисте міжнародне свято з нагоди 40-ліття відновлення олімпійської традиції.

Участь в модерніх Олімпійських Грищах приймають самі держави, що надсилають свої репрезентаційні руханково-спортові дружини. Самі Грища мають відбуватися щорічного року. Дотепер відбулося вже десять таких Олімпіад. XI Олімпіада відбудеться в 1936 р. в Берліні. Слідуюча за нею, XII-а зчєрги, має відбутися в 1940 р. в Токіо або в Римі.

Кубертен дав модерньому олімпійському рухові гасло й символічний знак. Гасло коротке: „*citius, altius, fortius*“, цебто „швидше, вище, міцніше“. Символічний знак у формі п'яти різнобарвних (синій, жовтий, чорний, зелений і черво-

ний) кружків, взаємно сполучених, — має представляти п'ять частин світу : Європу, Азію, Африку, Австралію і Америку.

Учасники Олімпійських Грищ мусять складати перед змаганнями слідууючу урочисту обітницю : „присягаємо, що виявимо себе, як чесні борці, та шануватимемо приписи. Наша участь повинна відбуватися в лицарському дусі — для чести нашої батьківщини та для слави спорту”.

А провідник нової Німеччини, державний канцлер Адольф Гітлер, визначив був (з нагоди майбутньої XI. Олімпіади в 1936 р. в Берліні) роль олімпійської ідеї ось як : „Спортова, лицарська боротьба пробуджує найліпші людські прикмети. Вона противників не роз'єднує, але з'єднує у взаємному розумінні та взаємній пошані. Вона (боротьба) допомагає також нав'язувати зв'язки поміж народами. Тому хай не вгасає олімпійське полум'я”.

Змістом античних Олімпійських Грищ були : молодечий гимн ідеалістичного піднесення, врочисте засвідчення вірності народові та батьківщині і складення офіри для виявлення вдячності богам.

Бачимо тут, що модерні Олімпіади позбулися лише поганської форми старогрецьких Олімпіад, — ув інших відношеннях олімпійський дух залишився однаковий.

У II. віці після Хр. письменник Лукян зробив був (у діалозі поміж геленцем Солоном і скитом Анархарзісом) цікаву характеристику значення Олімпійських Грищ. Підкреслюючи, що молодь повинна вправляти й гартувати своє тіло не для самих публичних змагань і нагород, — хоч вони мають також своє корисне значення, — геленець з'ясував, що такі Грища стремляють до загальних змагань усіх співгромадян. Нагородою в таких змаганнях служить навіть не самий олівовий вінок, але свобода кожного громадянина й його батьківщини, добробут й слава, радісна насолода патріотичним здвигом, втримання родини й родинного щастя, коротко — найліпше, чого собі може людина сподіватися від богів.

Щоб символічно зв'язати модерню Олімпіаду з античним світом, впорядки XI. Олімпіади в Берліні готують врочистий акт перенесення з Олімпу священного вогня. Опівночі 21. липня 1936 р. вибіжить з Олімпії з смолоскипом у руці перший учасник смолоскипової штафети. Чергуючися приблизно після кожного кілометра, 3000 бігунів перенесуть олімпійський вогонь від Олімпу до Берліну, що віддалені від себе приблизно на 3000 кілометрів. Олімпійські бігуни перенесуть цей вогонь через Грецію, Болгарію, Югославію, Мадярщину, Австрію, Чехословаччину та Німеччину. По обіді 1. серпня 1936 р. смолоскип запалить олімпійський вогонь на стадіоні в Берліні. Для цієї мети зроблені приготування й з боку модерної техніки. Олімпійський вогонь підтримуватиметься горінням спеціального палива „пропан”, що

даватиме ясне червоножовте полум'я. Канделябр із оцим вогнем буде на висоті приблизно 30 метрів понад площею стадіону, Висота полум'я виноситиме коло 7 метрів і шири-на коло 2 метрів. З огляду на те, що стадіон у Берліні є приблизно на 30 метрів вище від пересічної висоти міста, бу-де можливо бачити олімпійський вогонь з усіх кінців ні-мецької столиці.

На 70 метрів високій вежі підноситиметься над стадіоном олімпійський дзвін, що має м. ін. напис „Кличу молодь сві-ту” (*Ich rufe die Jugend der Welt*) Це гасло в сучасній Німеч-чині стало могутнім пропагандійним засобом для поширення зацікавлення руханкою й спортом серед німецької молоді. Сотні тисяч нових членів і членок руханково-спортових гова-риств у Німеччині напружено вправляють свої фізичні здат-ності, щоб дорівняти вишколеним руховикам. У берлін-ській Олімпіяді в 1936 р. візьмуть участь найкращі вибранці з руханково-спортових товариств більш, ніж 50 націй світа. Німецька держава при цій нагоді запросила від кожної на-ціональної олімпійської групи по 30 юнаків (дівчат), що підчас Олімпіяди будуть гостями Організаційного Комітету.

Серед густого лісу коло Деберітцу (*Döberitz*), на віддалі 13 кілометрів від стадіону, збудоване спеціальне „олімпій-ське село”, що займає площу 55 гектарів і має 140 однопо-верхових будинків. Там мешкатимуть (по двійці в одній кім-наті) під час XI. Олімпіяди 3000 закордонних гостей. Це бу-де справжнє „село без жінок”, бо в ньому будуть заборонені не лише жіночі відвідини, але й увесь технічний і службовий персонал (самих кухарів і кельнерів понад 400) складати-меться виключно з мужчин. Крім „Галі Націй” (для святоч-них уряджень), поштового уряду, банку, п'яти крамниць, ресторації та декількох адміністраційних, господарських і санітарних будов, матиме це село також 38 їдалень (і 38 відокремлених кухонь), щоб представники кожної нації могли їсти свої національні страви в окремій їдальні. Ні-мецький державний міністер війни, як найвищий господар, „олімпійського села”, дає до диспозиції кожній нації, за-ступлений у цьому селі, по одному німецькому старшині, який володітиме відповідною чужою мовою й служитиме для чужинців дорадником і помічником.

Властиві XI. Олімпійські Грища відбудуться між 1—16 серпня 1936 р., в Берліні, але вже між 6—16 лютия 1936 р. будуть у Гарміш-Партенкірхені (в Баварії) IV. Олімпійські Зимові Грища. До цих величавих уряджень готується вже довгі місяці дослівно ціла Німеччина. На просторих ланах прискорено докінчується розбудова німецького „Держ. Спор-тов. Майдану”, а поруч із ним розростаються будови і спорто-ві площі „Високої Школи Тілесних Вправ”. Цією школою під-несеться Німеччина понад усі досягнення в цілому світі,

що дотепер були зроблені в оцій галузі. Величезна олімпійська виставка, що представляє розвиток олімпійської думки й чину аж до останніх днів, мандрує в сучасній добі по цілій Німеччині. З нагоди XI. Олімпіади почала раптово зростати видавнича діяльність в Німеччині щодо „олімпійських” і взагалі — руханково-спортових видань. Велику пропагандійну службу для розвитку спорту в Німеччині провадить масова організація „Сила в радості” *Kraft durch Freude*) Ідеалом для кожного здорового й фізично міцного німця (і німкині) є в сучасній добі справа здобуття спортової відзнаки. Така відзнака (після 40 року життя — золота !) видається тим, що виконають з встановленим успіхом приписані вправи (змагання) в різних галузях спорту. Цікаво, що таку спортову відзнаку вже здобув м. ін. один берлінський українець — єдиний український власник такої відзнаки в цілій Німеччині.

У рямках XI. Олімпіади в Берліні відбудеться в 1936 році рівно ж і спортивно-педагогічний конгрес, в якому візьмуть участь визначніші теоретики руханки і спорту з цілого світу.

Згідно з античною традицією Олімпійських Грищ, у яких звичайно почесне місце займав також „п'ятизмаг муз”, цебто змагання в мистецтві, — буде м. ін. підчас XI. Олімпіади переведений конкурс на найкращі мистецькі твори в різних галузях.

У суботу 1. серпня 1936 на олімпійському стадіоні в Берліні представлена буде (після офіційного відкриття Олімпійських Грищ німецьким державним канцлером Гітлером) масова святочна гра „Олімпійська Молодь”, яку склали Вернер Егк і Карл Орфф. Під проводом режисера д-ра Нідекена-Гебгардта виступлять в цій грі м. ін. кращі німецькі балетні школи і визначніші сольові танцюристки, а крім цього масові організації німецької молоді („Гітлерова Молодь”, „Союз німецьких дівчат” та ін.), руханково-спортові товариства, члени німецької армії, славна гімнастична школа Медау та чимало інших учасників.

Коли старогрецькі Олімпійські Грища тривали в V. віці перед Хр. пересічно 6 днів, то модерня XI. Олімпіада триватиме 16 днів. Відповідно до того поширилася також її руханково-спортова програма.

В старій Греції перший день Олімпійських Грищ звичайно присвячений був складенню присяги учасниками змагань і суддями та релігійним актам. У дальших днях відбувалися змагання (біги, дужання, боротьба п'ястуками, дужання з боксом, перегони возами з чотирма кіньми, п'ятизмаг і легкоатлетичні змагання), а в останньому дні роздавалися нагороди переможцям. Основною частиною змагань був біг на 192 метри довгому стадіоні, який при пізніших Олімпіадах мірявся подвійно.

Програма руханково-спортових змагань під час XI. Олімпіади охоплює 20 найважливіших галузів руханки і спорту. Крім цього Німеччина при цій нагоді влаштує змагання своїх найкращих летунів на безмоторових аеропланах, а чужинецькі дружини змагатимуться позачергово також в ставці („бейзбол”), що вважається національною грою американців. У рямках XI. Олімпіади виступають у Берліні з масовими вправами вільноруч також німецькі турнери, шведські гімнасти і чехословацькі соколи. Поважну частину олімпійських змагань займатимуть руханкові вправи на приладах, що відбуватимуться національними дружинами по 8 учасників. Висліди оцінюватимуться точками від 0 до 10. Окремий руховик може щонайбільше здобути (при 12 різних вправах) 120 точок, а ціла дружина (для якої рішальними будуть вправи її шости найкращих руховиків) — 720 точок. Всі руханкові прилади на XI. Олімпіаді мусять відповідати приписам Міжнароднього Руханкового Союзу.

Німецькі впорядчики XI. Олімпіади використовують цю для них найсприятливішу нагоду, щоб поширити й поглибити серед німецького народу зацікавлення руханкою і спортом. За минулорічною статистикою коло десяти відсотків усього населення брали організовану й активну участь у руханці та спорті передовсім у таких країнах, як Німеччина, Чехословаччина, Франція, Мадярщина та ін. В біжучому році скількість організованих учасників руханково-спортової діяльності в Німеччині значно зросла. Зокрема за останній рік зросла участь у руханково-спортових вправах з боку старшого покоління, однаково мужчин і жінок. Червневий (22-ий з черги) З'їзд „Німецької Руханкової Організації” (*Deutsche Turnerschaft*) в Кобурзі відбувся під знаком зосередження в межах цілої держави й організаційного устійнення всіх галузів руханки і спорту. Цей з'їзд м. ін. врочисто вшанував 75-ту річницю першого німецького руханкового здигу в 1860 р. в Кобурзі. В сучасній добі напружено розбудовується „Німецький Державний Союз для вправ тіла”, єдина центральна організація того роду на цілу Німеччину. Вона підпорядкована без застережень державному провідникові для тілесних вправ. Окрема увага звернена особливо на плекання легкої атлетики і плавання. Військово-спортова німецька школа у Вінсдорфі (*Windsdorf*) коло Берліну розвинула в останній добі рівно ж особливо інтензивну діяльність. Започаткована приблизно перед двома роками величава й далекосягла реорганізація національної системи вправ тіла в Німеччині має бути докінчена в 1936 р.

В сучасній добі в Міжнародньому Олімпійському Комітеті заступлені 55 націй. 27 визнаних міжнародніх руханково-спортових союзів репрезентують сьогодні вправи тіла на цілому світі. Кожний більший та культурніший нарід має сьо-

годні свої центральні руханково-спортові організації, що об'єднують різноманітні вужчі або льокальні товариства в цій галузі.

З повищого бачимо, що олімпійська ідея й організація — в національному масштабі — вправ тіла стали в житті модерних націй однією з найважливіших ділянок розвитку. Питоме вже для самого поняття людини стремління до сили й краси приймає сьогодні на цілому світі пляновий та організований характер. Старогрецька ідея „калокагатії“ відновилася знову в модерній формі.

Прагнення сили й краси є символом живучості й життя. Тому вперед — до сили й краси!

О Г Л Я Д И

Літературний блокнот

У „Пресовім фільмі“ в одній з останніх книжок львівського „Вістника“ знаходимо цілком правильні зауваження з приводу того, що „галицькі часописи повні заміток і статей на тему „Трагедії родини Крушельницьких“. Цинізм тих заміток і статей досягає такого щабля, що треба проти того рішуче застеретися. Дійшло до того, що активний оборонець усіх страхіть російського режиму на Україні — Антін Крушельницький і активний чекіст Петро Дідушок, на якого сумнінні певно не одна українська людська жертва — звеличуються як „жертви на всеукраїнським мученицьким вівтарі“, жертви, яких прівівнюють до лицарів з полку Ігоря і до Усусусів (Діло, 31 VII). Проти такого обłudного помішання понять треба рішуче застеретися. Що пані Слободівна-Крушельницька — „вірила в щирість і добру волю керманівців комуністичного ладу на Україні“, що Антін Крушельницький теж діяв „найліпшій вірі“, — то виссаний із пальця і цілковито неправдивий здогаду — Родина Крушельницьких їхала на Україну — не з вірою в щастя української нації, а з надією зайняти там почесне і добре місце серед московської пануючої кліки, що гнобить наш нарід; не як противники режиму, а як приятелі і помічники Постишевих і Кагановичів. Як пише Діло (21 IX), пані Марія Крушельницька говорила, що антиукраїнські репресії більшовиків — були „необхідні в боротьбі з агентами капіталістичного імперіялізму і національної демагогії“. Тим самим вона виправдувала політику масових розстрілів, політику Чека на Україні... І за те маємо величати її як українську патріотку?? — Всякому абсурдові є границя!“ — Але поруч з органом Василя Панейка і Михайла Рудницького і навіть далеко випереджуючи його вихвалює крушельниччину і двохтижневик безідейної й безпринципової галицького буржуазного жіноцтва „Нова Хата“, яка про Крушельницьких виписує таку поезію в прозі: „сказали собі „Contra spem spero“ і понесли новій батьківщині свої спосібні голови й роботащі руки“. А з нагоди драми Олеся сюжетом якої взяті події в цій самій родині, редакція „Нової Хати“ виносить свій протест: „Думаємо, що заповіджена вистава драми Олеся — це якесь прикре непорозуміння“. Що торкається нас, то ми думаємо, що зрештою кожна нація може мати своїх Драгоманових і Крушельницьких, але дійсно прикрас непорозумінням є той культ драгоманівщини і крушельниччини, який розпановився серед стократ нещасливі української нації.

Поза тим „Вістник“ торкається ще одної справи: „З приводу А. Крушельницького годиться згадати й Мих. Грушевського. В календарі Дніпро на 1936 рік читаємо, що шлях М. Грушевського — це був „шлях Многогрішного, Самойловича, Полуботка, Кальнишевського... Лише без пересад! Многогрішний... Самойлович... нехай, але Полуботок, Кальнишевський були ягтивними противниками Москви. Грушевський — ні. Навпаки, знов — „щоб баламут-

ство не ширилося" — поминаючи короткий період Центральної Ради — в усіх своїх писаннях і ділах Грушевський усе обстоював політику федерації й порозуміння з Росією — все одно якою: раз царською, раз більшовицькою. Календар **Дні** про багато місця уділяє С. Петлюрі. Отже, коли Петлюра стояв на чолі уряду української республіки, Мих. Грушевський в паризькій Нипаптіє протестував проти того уряду, підтримуючи цілим своїм професорським авторитетом тезу, що правдивим українським урядом є самозванчий московсько-більшовицький „уряд“ у Харкові, який з урядом Петлюри провадив війну... Отже люди, що стояли в двох ворожих собі таборах — обидва були Кальнішевськими?? Так як з Драгомановом, радять нам тепер йти в мандрівку століть з печаттю духа Грушевського. Якого? — питаємо. Ученого, політика? Бо Грушевський політик — повторіємо — це завзятий і витрепаний апостол порозуміння й федерації з Росією. З тим „духом“ теперішнє покоління в свою мандрівку не піде“.

Останніми часами по часописах, переважно в львівським „Новім Часі“, друкувалися чи друкуються досить цікаві спогади: Будвиновського про умови політично національного формування української галицької молоді кінця 80-тих років минулого століття Галини Журби — про літературний передвоєнний Київ Карманського — про літературно-журнально-каварняне життя передвоєнного Львова, небіжки О'Коннор-Віліської про літературно-музичну династію Старицьких та Лисенків, Бориса Лазаревського — про життя буття на полтавських хуторах в околицях Києва в далекіх уже від нас часах — наприкінці минулого століття. Всі ці спогади належать визначним літераторам, прекрасним здебільшого стилістам і дуже прикро, що дотичні редакції ніколи не можуть зрозуміти, що видавши окремим виданням ці спогади, вони зроблять велику прислугу українському читаючому загалові — Натомість про спогади, які вийшли окремими багатьма томовими виданнями — ми маємо на увазі трьохтомові „Сторінки минулого“ Лотоцького та двохтомові „З Трускавця в світ хмародерів“ о Пристая — то про них на півеликий жаль як раз не можна сказати, щоб вони були написані визначними літераторами і добрими стилістами. У Лотоцького замість спогадів часто зустрінемо дуже розволіклий професорський виклад про речі дуже добре знані і без цих спогадів, не визначаються стилістично і спогади о. Пристая. Дещо вище від них стоять видані також окремим виданням спогади колишнього визначного політичного вождя Галичини Євгена Олесницького. Натомість дуже мало приносять спогади великого організатора торгівлі і промислу в Галичині Нагірного — бо і він дає мало особистих вражень, але намагається викладати, що не є завданням мемуариста.

Р—т.

Т.

З музичної політики Москви на Україні

В процесі безоглядного нищення українського національного життя, більшовицький імперіялізм не спинився на сфері політично-господарській, стараючись підпорядкувати собі й сферу культурну — одинокі поле, на якому під час політичного занепаду могла б у той чи інший спосіб виявитись вільна національна думка й національне почуття.

І як раз ця ділянка була для червоного режиму такою можливою, бо керуючи нею, совітська влада могла в мертвоті своєї утопістичної „доктрини“ „перевиховувати“ живу нащадкову душу і разом з тим славити свої епохальні „осягнення“. „щасливе, радісне і вільне“ життя „соціалістичної людини“.

Так, у літературі виходять у світ кадри поетів і письменників, які мусять з великим „патосом” оспівувати „геніального тов. Сталіна” й вихваляти „героїчну совітську дійсність”.

Це саме бачимо в музиці.

Створення музичної культури на Україні приписує совітська влада взагалі тільки собі, твердячи, що музичної освіти передреволюційна Україна не знала. Твори ж українських композиторів з перших часів панування Совітів, коли кризові роки визвольної боротьби ще жили в уяві української нації, родючи нову завзятість до дальших змагань, радянська музична критика осуджує за малу придатність для процесу розбудови соціалістичної культури. „Цей могутній процес старались використати для своїх цілей і класово ворожі елементи (шовіністи різного роду), приносячи під маскою „національного розвитку” націоналістичні ідеї.¹⁾”

„В перших роках революції, коли Україна переходила з рук до рук, коли українські контрреволюційні сили, які діяли на її території, розвивали люту демагогію довкруги ідеї національного відродження, українська мистецька думка була наскрізь пронизана отруєю шовінізму...”²⁾ Такі і подібні вирски над українською музикою згаданої доби диктує Наркомпрос України своїм „діячам”. Ледве чи знайдемо на Україні композитора, якого початкова діяльність не була б „тенденційно буржуазною”, як це там означають всякий прояв національної думки. Композитор Б. Латошинський пише про свого товариша з фаху Л. Ревуцького, що його початкова творчість несе прикмети „аполітичності і невідчуженості” — „прикмети, що мали маскувати негативне ставлення композитора до соціальної дійсності нашої доби”³⁾. Цікаво, що закид в „аполітичності й невідчуженості” — „гасел... обмеженого дрібно-буржуазного напрямку”, робить і в характеристиці цього самого Латошинського Ігор Белза!

Доба першої і другої п'ятирічки, яка до кожної ділянки суспільного життя приносила далекосяглі пляни, сформувала також завдання музики — стиль „совєтського реалізму”. „Одною з питомених рис совєтського стилю є конкретність музичних образів... В основу змісту творів мають увійти ті ідеї, ті емоції, якими живе наша (цеб то радянська Т.) дійсність”⁴⁾.

¹⁾ А. Бабій: „Музична освіта на Україні після жовтня”, „Советская Музыка”. 1935 р., I ч., 31 ст.

²⁾ А. Альшван: „Творчість П. Козидького”, „Сов. Муз.” 1934 р., VI ч., 5 ст.

³⁾ Б. Латошинський: „Л. Ревуцький і його друга симфонія”, „Сов. Муз.” 1935 р. I ч. 17 ст.

⁴⁾ Дм. Кабалецький: „Про совєтську тематику, стиль і музичну критику”, „Сов. Муз.” 1934 р., V ч. 3 ст.

Аж досі звучить цей програм привабливоче, але тематика, якої вимагається від композитора, пригадує нам зразу ж „творчу свободу” й „горде почуття власної гідности радянського мистця.” „Всі етапи революційної боротьби до жовтневої революції, горожанська війна, доба розбудови, зріст колективізації, червона армія, новий побут, нарешті безліч поодиноких героїв нового життя — це все є дуже багатий матеріал найконкретніших ідей і емоцій, які можуть і мають годувати нашу дійсність”⁵). Керуючись цим програмом, виготовили 1924 року члени музичного товариства ім. Леонтовича історичну декларацію під гаслом „жовтень у музику”. „Декларація „жовтень у музику” була одним з важливіших документів, які свідчили про щире бажання перебудуватися згідно з вимогами советського загалу і відвернутися від націоналістичних настроїв...”⁶).

З цієї хвилини починає більшовицький терор через Вищу музичну раду при Наркомпросі України (головою „Ради” — а одночасно заступником голови Союзу советських композиторів України — є П. Козицький) поневолювати українську музику. В творах старших композиторів советська критика старається відшукати прикмети їхньої „перебудови”. Так Латошинський бачить у „бадьорому, оптимістичному настрою II. симфонії Л. Ревуцького, що збудована є на мотивах українських народніх пісень, прикмети, які значно по-сунули вперед справу вирішення проблеми советського симфонізму”⁷).

Багато з композиторів силою обставин стало на службу советській владі; в цьому їх „підтримують” і „заохочують” конкурси, нагороди, а головне... накази уряду. Так з наказу Наркомпросу пише Б. Латошинський, повну українських народніх мотивів, оперу „Золотий обруч”. Опера є зложена на лібрето Мамонтова на основі повісти Ів. Франка: „Захар Беркут”, що своїми колективістичними тенденціями була мабуть до вподоби советським керманичам „українського” мистецтва „національного формою — соціалістичного змістом”. Ревуцький, що komponував пісні про героїчну давнину України, тепер пише... пісні піонерські й комсомольські. Козицький, Шутенко і Коляда одержали на конкурсі Наркомпросу перші нагороди за більшовицькі партизанські пісні. Харківські музики — як з тріумфом зазначає тогобічна преса — написали 7 масових пісень, 10 хорів, 5 п'єс для голосу і фортеп'яну, тощо „на пам'ять тов. Кірова, що загинув з рук контрреволюціонерів-зінов'євців”⁸).

⁵) Там же.

⁶) А. Альшван: „Творчість П. Козицького”, „Сов. Муз.” 1934 р. XII ч. 10 стор.

⁷) Б. Латошинський: „Ревуцький і його друга симфонія”, „Сов. Муз.” 1935 р. I ч. 24 ст.

⁸) „Сов. Муз.” 1935 р. IV ч. 98 ст.

За зразок радянського композитора ставить влада Козицького, кажучи, що „його дорога є вказівкою для українського мистецтва”⁹⁾ йому уділяють поради велику шану, бо він „значно скоріше за багатьох інших українських мистців чесно (! Т.) і безкомпромісово (! Т.) став на твердий ґрунт советської ідеології в штуці”¹⁰⁾. Вже саме суспільне положення Козицького — голови Вищої музичної ради при Наркомпросі України — свідчить про його „надійну” ідеологію; те саме побачимо коли придивимось до його творів, особливо написаних після 1924 року, коли Козицький „почав боротися за пролетарську соціалістичну тематику”¹¹⁾. Він komponує чимало масових пісень як „Ріємо, ріємо”, „Наша Спілка”, „Голод” і „Дивна фльота” на слова Тичини, де подає „образ пролетарського свята мас — свята советської повітряної фльоти”¹²⁾. Його романси „Руки”, „Баллада про кат”, „Авіаційний мітинг” — зложені на текст революційних віршів Терещенка; він далі komponує музику до таких драм, як — „Комсомольці”, „Диктатура”, а над усе — оперу „Невідомі салдати” на сюжет жидівського поета Первомайського. В цій опері на тлі боротьби невідомих воїнів міжнародного пролетаріату за советську владу зображена „лірично-героїчна” трагедія комсомолки й французького матроса. Як бачимо, замість героїчних подій з рідної історії українські композитори оспівують боротьбу чужого „пролетаріату” за советську владу!

Свою руку накладає Москва й на найбільш національну творчість України — на її народню пісню. Дізнаємось зі словіщення Наркомпросу, що готується велике видання збірки українських народніх пісень, в яку увійдуть „найліпші пісні, що в них відбиваються революційні повстання, пісні „бедняцкие й батрацкие” (незаможницькі й наймитські), антирелігійні, рекрутські та побутові”¹³⁾ як і творами українських композиторів „советського реалістичного стилю”, так і цією тенденційно добраною збіркою народніх пісень советська влада репрезентує перед світом „здобутки” своєї „культури” на Україні.

Такий в коротких рисах є образ сучасного музичного життя на Україні. Під натиском найбільшого насилля, яке Україна коли небудь зазнала, мусять українські композитори давати твори з духом цілком чужим української нації й своїй власній мистецькій інтуїції. Однак національна свідомість і непереможна потреба рідної культури, для якої укра-

9) А. Альшванов: „Творчість П. Козицького”, „Сов. Муз.” 1934 р. XII ч. 18 стор.

10) Там же.

11) Там же ст. 10.

12) Там же ст. 12.

13) „Музична Хроніка”, „Сов. Муз.” 1934 р. V ч. 52 ст.

їнське мистецтво принесло не одну вже жертву, є безпечною запорукою, що „совєтська“ українська музика є „совєтською“ лише на зовні, що під накиненою терором маскою „соціалістичної“ продукції — жевріють іскри правдивої національної творчості, яка, очистившись в муках від усього чужого, штучно прищепленого, зродить нарешті вічні вартості живої української і лише українською музики.

Рецензії

Оркестральний концерт совєтської музики в Празі

Мистецька Прага є в останнім часі під враженням „Тижня совєтської культури“ (3—10 XI) Уладжувало його Товариство для культурних і господарських зносин з ССРСР. Це практичний вислід великого чеського радіофільства. — Здається найцікавішим вечором у „тижні“ був „Оркестральний концерт совєтської музики“. Про офіційний характер свідчив протекторат чеського міністра закордонних справ Бенеша та сов. надзвичайного посла й уповноваженого міністра ССРСР Александровського. Виконавцями були: оркестра праської радієвої стації в дирігентом К. Б. Їраком на чолі. Крім неї в останній частині співав хор праських учительок і „Типографія“ (мужеський робітничий хор). Цілий концерт передавало радіо.

Українців концерт дещо заворушив, бо серед творів совєтських композиторів мали грати II симфонію визначного представника Української музики на Радянщині — Рєвцького. За цю симфонію він дістав на одному з конкурсів совєтської музики першу нагороду. Та його симфонію знято з програми й таким чином совєтську музику репрезентували 4 москалі та 1 жид! Іронією здалися слова з вступної доповіді проф. Неєдлого, коли він пояснював, що Союз Радянських Республік, це не давня Росія й навіть не Радянська Росія (оба терміни чехи радо й майже постійно вживають), а Союз зложений з багатьох народів, де кожний бере чинну участь у культурно-господарській розбудові цілості! Він згадав про Рєвцького, яко представника українців, але ж тільки згадав.

Ввагалі характеристичним є те, що при всіх без винятку продукціях радянської музики тут не стрічаємося з жадним українським іменням. Граються чи співаються композиції білоруські, грузинські, молдавські, татарські і Бог зна ще які, але тільки не українські, хоч знаємо, в якій пропорції, як чисельно так культурно, стоїмо супроти тамтих народів. Знаємо ще більше: композитори на Східніх українських землях є творцями талановитими й модерними. Їх оцінюють навіть самі москалі (Гл. Советская Музыка 1935).

Подібно із пересилкою нот. До Праги приходять масово московські ноти й книжки про музику. Але зате тяжко діждатися українських нот, не дивлячись на те, що вони є в каталогах. Відповідь звичайно звучить: вичерпано. Так пропагують Совети „союзну“ музику.

Та вернімся до концерту.

Почався він твором Мосолова (оп. 19), який реально малював фабричний гамір — рев і свист машин. Це відділ вилування заліза стоїть у програмі! Звук машина схоплений надзвичайно живо Імпонує барвистістю звуків, захопленням відповідного кольору інструментів для створення монументального звукового малюнку. Ми звикли бачити при всякім наслідуванні природи чи подій ще й людину, яка б висловлювала свої почування, свої рефлексії. В цім випадку нам бракувало людини. Сама мертва фабрика.

Це доля всіх подібних спроб із самим наслідуванням звуком подій чи річей. Такі композиції довго не вдержувались (Жаннсен). Бо чи ж музика є лише на те, щоб вірно змалювувати реальність і більш нічого?

Друге число: А. Вепрік: Сумний спів. Автор — жид з Лодзі. Тому зустрічаємо в композиції сумні синагогальні мотиви. Твір модерний, виписаджений всякими технічними штучками, але не цікавий. Куди ліпший Л. А. Половінкін. Це дійсно талановитий представник молодшої генерації. Його „Сутта“ з балету: „Я — мало, ми — сила“ старанно випрацьована. Інструментація то делікатна, вишукана, то знову добірно могутня („Зустріч з ворогом“). Його танці повні живої ритміки. А вже найчарівніший є валець. Танок цей, хоч, як знаємо, наскрізь „буржуазний“, дістав і в цій комуністичній музиці повну шліхетність, аристократизм.

Про композицію Половінкіна далось би багато сказати, бо це найвартівніший і найцікавіший твір із цілого вечора. Що однак нас найбільше вражає, це те, що не видно жадної різниці між новою музикою західноєвропейською і новою більшовицькою. Візьмім такого Стравінського, Прокофєва (московські емігранти), Берга чи Мартіну, і поставмо з другого боку Половінкіна — не чуємо якоїсь засадничої різниці, яка б нам доказувала, що ми дійсно в іншій „небуржуазній“ світі.

Мясковського серенада для малої оркестри (ор. 21) річ старого стилю. Нагадує місцями Чайковського, не приносить нічого нового.

Концерт закінчила III симфонія Шостаковича „1 травень“ (ор. 20). Очікувано чогось великого. Саме ім'я Шостаковича є тепер відоме в музичнім світі. Це здібний, молодий композитор, якого 10. симфонію прийнято минулого року в Празі з ентузіазмом. Цим разом ми розчарувалися. Його „1. май“ нудний, довгий. Бракує йому поважності й захоплення, яке мусіло б мати зображення одного з найбільших свят на Радянщині. І хор багато не допоміг, ані маршеві сигнали чи ритми. Сама річ модерна, скомплікована. Інструментація багата. Зате цілість слаба. Ще й до того виконання не було належне. Радієва оркестра, що вміє так гарно скінчувати, цим разом „недописала“. Особливо разила фальшива гра (1. скрипка, дуті інструменти). Треба було більше часу присвятити для такої складної композиції. Якщо б мали нам заграти Ревуцького, то краще, що взагалі не грали. Буковинець.

Хроніка

Література

Накладом Б. Кравцева вийшла у Львові перша збірка поезій О. Ольжича: „Рінь“.

Видавництво „Варяг“ (Варшава) видало дві збірки віршів: Святослава Гордійського „Буруни“ та Ярослава Дригинича „Різьблю віддаль“.

В-во „Загальна Книгозбірня“ видало обсяглу збірку поезій старої поетки Уляни Кравченко (Шнайдер) Caritas.

В-во „Пробоем“ (Прага) видало четверту збірку поезій Ю. Боршоша-Кум'ятського: „В Карпатах світає“.

У Львові вийшов переспів старожидівської „Пісні пісень“, зроблений Б. Кравцевим.

9 листопада в салях Національного Музею у Львові відбувся вечір „наддніпрянської“ української поезії 1917—1935 р.р. Після вступної доповіді, виголошеної Е. Ю. Пеленським, численна аудиторія була безпосередньо ознайомлена з кращими зразками творчості П. Тичини, Рильського, Бажана, Влизька та інших поетів СУЗ.

Василь Гренджа-Донський пише роман з життя недавно знищеного волівського опришка Ілька Липця.

З серії останніх видань львівської Просвіти, більшість яких на превеликий жаль залишає дуже багато до побажання, як під оглядом літературним так і науковим, слід вирізнити історичне оповідання Богдана Лепкого „Каяла“, про похід князя Ігоря року 1185

проти половців, але знову так ми звертаємо увагу на влучно вибрану тему більше ніж на виконання її.

Андрій Ворон (Севлюш) у спілці з новозаснованим товариством українських письменників і журналістів Закарпаття лаштує видання альманаху закарпатських авторів.

В Луцьку на Волині почав виходити ілюстрований невеличкий „Наш Світ“, який протягом чотирьох літ виходив у Варшаві. Натомість у Мукачеві припинив своє існування освітньо-господарський часопис „Світло“, який виходив від початку 1933 до середини літа 1935. Літературного матеріалу містив мало і рідко. Все ж варто згадати оповідання покійної Марусі Тимканичівни „Мати“, про злу матір-селянку, яка нізачо не хоче пустити свого сина до школи; інколи були в „Світі“ також не позбавлені спостережливості фейлетони Кейленка Віллі про типових для Закарпаття спантелених мадяроно-москвофілами затурканих й дезорієнтованих селян.

У Львові польська влада закрила такі часописи: двотижневик „Дажбог“, тижневик „Рідний Грунт“ і місячник для дітей „Юні Друзі“.

В Новім Йорку (Америка) Союз Українських Організацій видав в англійській мові збірку нарисів різних авторів про українську історію, літературу п. н. „Дух України. Український вклад до світової культури“.

Знаний видавець „Нового Часу“, „Нашого Пропору“ і інших часописів у Львові Іван Тиктор закінчив друк багато ілюстрованої „Великої Історії України“ і приступив до видання рівнож великої й ясно ілюстрованої історії українського війська, яка так само як і попередня виходитиме як місячний додаток до щоденника „Новий Час“.

Історії стародавнього княжого міста Володимира на Волині присвячена популярна публікація Олекси Цинкаловського: „Княжий город Володимир“ (видання фонду „Учітеся, брати мої“).

Вийшла брошура того ж автора: „Волаські дерев'яні церкви XVII—XVIII століть“.

В-во „Українська Культура“ (Львів) видало книжку подорожніх вражень Романа Антоновича „Бурлацьким пляхом“. В ній автор передає свої враження з передчасно перерваної мандрівки навколо світа. Найцікавіші сторінки присвячені Корсиці і марсейському портові, де автор довгий час заробляв як принагідний портовий робітник. В українську порівнює не велику мандрівку літературу ця книга є досить оригінальним вкладом.

В Брюсселі ген. Омелянович-Павленко має видавати український військовий часопис „Вояк“.

„Стільос“ (Прага) видало спомини ген. Омеляновича-Павленка (старшого) п. н. „На Україні 1917—1918“ давніше друковані у львівським ЛНВ.

В-во „Наша Слава“ (Коломия) видало першу частину воєнно-історичного нариса Зенона Стефаніва: „Українські збройні сили в 1917—1921“.

Інститут Т. Г. Шевченка в Харкові придбав з архіву дніпропетровського історичного музею мало кому відомі листи Шевченка до Козачковського. В листах, які написані у 1853—1860 рр., оповідає поет про своє життя на засланнях.

У видавництві „Радянська Література“ за редакції С. Щупака вийшла збірка статей працівників ВУАМЯН у Шабловського, Б. Коваленка, Юрченка тощо: „Проти націоналізму в українській літературі“.

У держ. вид. Айзербаджану в перекладі видатних місцевих поетів вийшов на тюрській мові однотомник Шевченкового „Кобзаря“.

Держ. вид. Грузії готує до видання антологію сучасної української поезії. Про характер і зміст цієї антології свідчить найкраще її склад: до збірки мають увійти твори П. Тичини, М. Ба-

жана, Л. Первомайського, П. Усенка, І. Кулика, М. Рильського, М. Терещенка і інших того самого зразку „гордых“ співців „радісної української дійсності“.

Харківський кабінет робітничого автора, де як консультанти працюють І. Кириленко, Г. Коцюба, Ю. Смолич, Х. Гільдін, В. Кузьміч, Ю. Яновський та ін., переконався, що літстудії на практиці не виправдали себе і тому утворює навколо журналів авторські колективи, а для керівників літгуртків влаштовує спеціальний семінар Цікаво, що ще нового вигадає створити кабінет, як пересвідчитися, що й „авторські колективи“ та „спеціальні семінари“ не в змозі здійснити своє завдання.

Донецький обком партії урядив обласну конференцію літгуртків з таким програмом: радянська література після з'їзду сучасна українська література, як працювати літгурткові. Влаштовано теж виставу літсторінок та книг літгуртківців.

Міжрадгосина олімпіада самодіяльного мистецтва відбулася в зернараді „Шахтар“ (Донецька область). В олімпіаді взяло участь близько 40 робітників та членів їх родин. Такі олімпіади є характеристичні для більшовицької боротьби за пролетарського мистця.

Дитвидав і Центральна дитяча бібліотека при харківському „палаці“ піонерів влаштовують зустрічі дитячих письменників зі своїми читачами та бібліотечними робітниками. Письменниці Н. Забілова, О. Іванченкова та інші відбули такі побачення. Підготовляються теж зустрічі з дітьми мистців, що працюють у галузі оформлення дитячої книги. Це є новий доказ, що „діти в Країні Рад оточені на кожному кроці (! ред.), скрізь і всюди (! ред.) виключною увагою, нечуваним ніде (! ред.) теплом і піклуванням“, бо тільки за радянської влади є повна можливість... для прищеплення... любови до пролетарської вітчизни та відданости справі соціалізму“ й тільки за радянської влади дитина має можливість бути щасливою і здоровою...“ („Літер. Газ.“ ч. 24 1935 р.)

„Маси „безпрізорики“ можуть бути зрештою так само не поганою ілюстрацією наведених вище слів про виключні умови зростання совєтської дитини.

Удїлення цьогорічної нобелівської літературної нагороди відкладено на рік наступний.

Останніми роками у скандинавських землях, зокрема серед шведського студентства, поширюється у формі релігійного руху гостра реакція на деструктивні впливи матеріалістичних і лібералістичних ідей.

У Данії проти „чистого мистецтва“ виступив пастор Енгберг, закликаючи прикладати до мистецьких творів строгі цензурні вимоги

З численних шведських бібліотек були усунуті твори молодих письменників, що поза своєю „мистецькою“ вартістю не задовольняли етичних потреб часу.

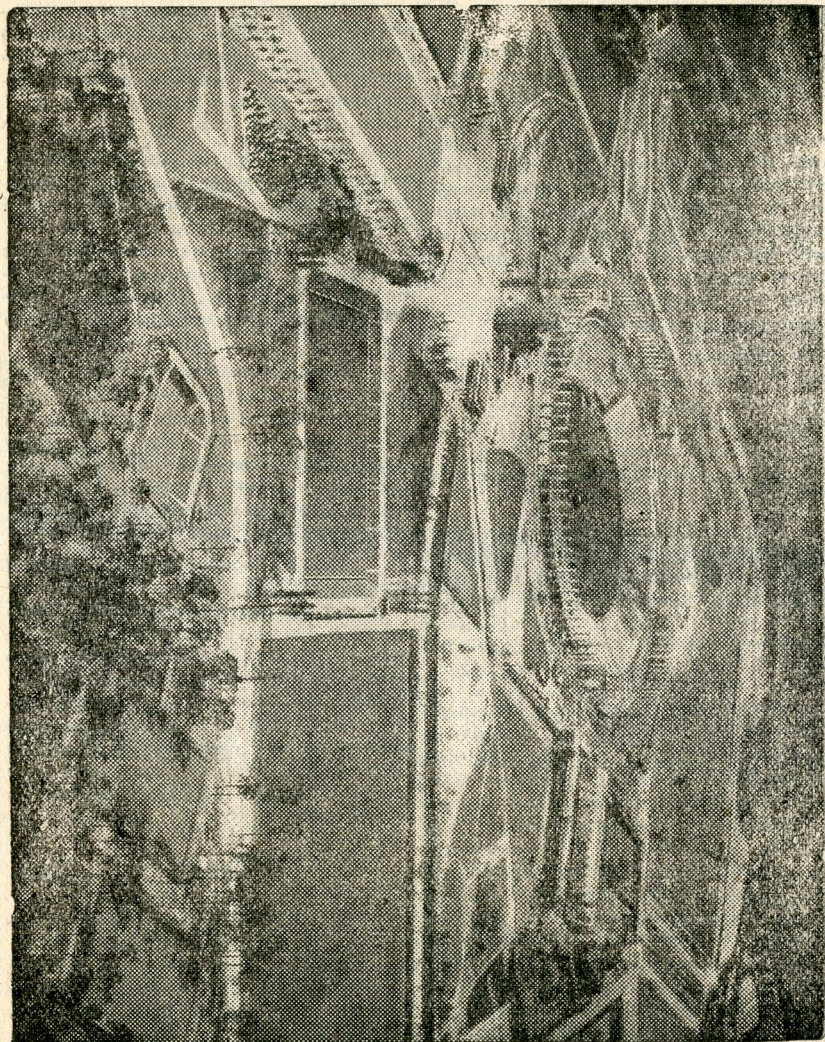
Відомий норвезький письменник Р. Фанген з цілою істотою став у книжці „Християнська світова революція“ в оборону т. зв. оксфордського руху-потягу наверхнуги до простих засад перших християн, як єдиної спроби відродити світ за сучасного морального і матеріального занепаду.

Славна лавреатка нобелівської літературної нагороди — Сігрід Ундсет — остаточно повернулася після свого побуту в Італії до католицизму. Нечисленні відвідувачі її самотнього гірського хутору, де прагнуть душевного спокою, Ундсет перебуває останніх кілька років, одногласно стверджують, що літературна слава і саме життя перестали письменницю тішити, що вона вже належить якійсь іншій дійсності „що не є з цього світу.“

Театр

З наказу заступника наркома освіти УССР А. Хвилі переіменовано театр „Березіль“ (званий з „націоналістичних ухилів“ за проводу Леся Курбаса) на „Укр. держ. драм. театр ім. Т. Г. Шевченка“.

Харківський „Держ. театр Революції“ має поставити нову п'єсу молодого радянського драматурга Ю. Мокрієва: „Зустріч з мертвими“, в якій, як пише тогочасна преса („Червоний Шлях“ ч. 1 1935 р.), автор показує „інтелектуальне зубожіння, моральний занепад і мерзотність (sic! ред.) української націоналістичної еміграції за кордоном“.

Державний спортивний майдан у Берліні, де мають відбутися вліті 1936 Олімпійські Змагання. На середині горішньої половини є величезний Олімпійський Стадіон на 100 000 глядачів. Направо й з-переду є різні спортові площі (теніс, поло і т. д.).

(Гляди стаття М. М.: До сили й краси, ст. 576 — 587).

Можна набути в адміністрації „С. Д.“ :

- О. Мицюк : „Українські Хлопомани, ціна 15 л.
- Б. Гомзин : Кров кличе, драма на 5 дій, ціна 10 л.
- О. Дуда : Слідами часу, ціна 2 л.
- Амуд Аз. : Невидима сила, ціна 3 л.
- С. Черкасенко : Северин Наливайко, історична драма на 5 дій, ціна 20 л.
- Сот. Г. Rogozний : „Базар”, спомини, ціна 15 л.
- Сот. Г. Rogozний : До тайни вбивства полк. Ю. В. Отмарштайна, ціна 15 л.
- У. Самчук : Гори говорять, роман у 2-ох частинах, ціна 50 л.
- Полк. Р. Сушко : Хто мав причину вбити полк. Отмарштайна ? ціна 10 л.
- О. Задума : Відплата, трагедія в 5-ох діях з хорами, ціна 15 л.
- М. Вірлиний : Емігрант, ціна 5 л.

Вийдуть друком такі книжки:

- У. Самчук : Кулак, роман.
- Л. Мосендз : Засів, повість.
- С. Черкасенко : Коли народ мовчить... (Гетьман Іван Мазепа), трагедія віршом, ціна 50 л.
- Читач : Сучасні українські поети.
- О. К. Мицюк : Уривки споминів і роздумів.

ЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД :

Пан о. Іван Гливеа, парох з Călinești р. С. 80, л. п. інж. Ераст Бурачинський з Piatra Neamț і п. Дмитро Ковалюк, урядник з Cămpina по 60 л., п. Михайло Андр'яш, купець з Chișinău 40 л., п. Григорій Снігур, учитель з Toporăuți 20 л. і п. Панас Новосівський, професор з Soroca 10 л.

Всім жертводавцям щире спасибі ! — Адміністрація.

Про зміну місця побуту треба завчасу повідомити Адміністрацію, подаючи давню й нову адресу.

Реклямувати неотриману книжку зараз, коли дістанете чергову !

Адміністрація.

Відповідальний редактор : Сильвестер Никорович.
Видавець : Денис Квятковський.

УВАГА!

УВАГА!

ЗА НАЦІОНАЛІСТИЧНУ КУЛЬТУРУ!

Кожний українець, кожна українська організація —
де б не діяли чим би не були

ЯК ОДИН

голосіться передплатниками

літературно-мистецько-
наукового

і суспільно-політичного
місячника

„САМОСТІЙНА ДУМКА“

Cernăuți, str. Petrovici 4, Romania

Передплата: У Краю 240 л., за кордоном 275 л., в Півн. Аме-
риці й Канаді 300 л. річно, або їх рівновартість у іншій валюті

УКРАЇНЦІ!

Понад рани кордонів, понад голови лихоліття
з залізною витривалістю

чинно викуйте **МОНОЛІТ** новітнього **УКРАЇНСЬКОГО ДУХА!**

УВАГА!

УВАГА!

Кожний українець, кожна українська організація
де б не діяли чим би не були

ЯК ОДИН

голосіться передплатниками

одинокого на **Viscovina** українського націоналістичного

ТИЖНЕВИКА

„САМОСТІЙНІСТЬ“

УКРАЇНЦІ!

Понад рани кордонів, понад голови лихоліття з залізною
витривалістю

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

РОЗБУДОВУЙТЕ!

ШИРИТЬ!

„САМОСТІЙНІСТЬ“

Передплата: У краю 150 л. річно, 80 л. піврічно, 40 л. чверть-
річно, для селян і робітників: 120 л. річно, 60 л. піврічно, 30
л. чвертьрічно; за границею річно 260 л. (в Австрії, Чехосло-
ващині й Польщі 220 л. річно.